

Τοῦ κ. ΚΛΑΥΔΙΟΥ Β. ΜΠΑΝΤΑΛΟΥΚΑ

Πρώην Καθηγητοῦ Ανωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Πειραιῶς καὶ
Αναπληρωτοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Υπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος

Ἡ ἙΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 1923 - 1940
ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣ

Ἀνάτυπο

ἀπὸ το Περιοδικό «ΣΠΟΥΔΑΙ»

Τεύχος 3 - 4 1984

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1984

Τοῦ κ. ΚΛΑΥΔΙΟΥ Β. ΜΠΑΝΤΑΛΟΥΚΑ
Πρώην Καθηγητοῦ Ανωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Πειραιῶς καὶ
Αναπληρωτοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Εθνικῆς Στατιστικῆς Υπηρεσίᾳς τῆς Ελλάδος

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 1923 - 1940
ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΙΣ**

Ανάτυπο
ἀπὸ τὸ Περιοδικό «ΣΠΟΥΔΑΙ»
Τεύχος 3 - 4 1984

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1984

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 1923 - 1940

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣ

Του κ. ΚΛΑΥΔΙΟΥ Β. ΜΠΑΝΤΑΛΟΥΚΑ

Πρώην Καθηγητού Ανατότης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς και
Αναπληρωτού Γενικού Διευθυντού Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος

Η παρούσα σύντομος στατιστική σκιαγράφησης της Ελληνικής οικονομίας των ετών 1923-40, ήτοι διαρκούντος του μεσοπολέμου, κατεβλήθη προσπάθεια να διευκολύνη τους νεωτέρους εις ηλικίαν αναγνώσεως, τούς αναζητούντας αντικειμενικήν ενημερότητα, κατά τρόπον απλοποιημένον και περιεκτικόν.

Εις την προσπάθειαν ταύτην προσεφέρθησαν ευγενώς να βοηθήσουν, τόσοσιν ο οικονομολόγος κ. Α. Ζ. Κερινός, δια προσφορών εκ μέρους των επιστημονικής συνδρομής, όσον και αι κ.κ. Σ.Ι. Αλλαγιάννη και Η.Ι. Στεριώτη από πλεονάζ τελικής εμφανίσεως της εγγυασίας.

Επιβάλλεται, συνεπώς, όπως και από της θέσεως ταύτης εκφρασθούν αι θερμαί ευχαριστίαι μας δια την οικείαν συμπαραστάσιν των προαναφερθέντων.

Α'. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΩΣΙΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

α'.) Ο πληθυσμός της Ελλάδος μετά την Μικρασιατικήν καταστροφήν του 1922, ηύξήθη βιαίως και αποτόμως, δια της αναγκαστικής καταφυγής εις αυτήν πέραν του εκατομμυρίου Ελλήνων προσφύγων. Εις αυτούς προσετέθησαν βαθμιδόν και έτεροι εκ τριακοσίων περίπου χιλιάδων, προσελθόντες εκ γειτωνικών χωρών, οι οποίοι επίσης ηναγκάσθησαν όπως εγκατασταθούν εις την Ελλάδα, κατόπιν σχετικής συνθήκης «ανταλλαγής των πληθυσμών». Μέχρι του έτους 1928, οι ως άνω πρόσφυγες απετέλεσαν περί το πέμπτον του συνολικού πληθυσμού.

Η τοιαύτη διόγκωσις του πληθυσμού της χώρας επαληθεύεται και εκ των στατιστικών δεδομένων της αρμοδίου κρατικής υπηρεσίας. Κατά την απογραφήν πληθυσμού του έτους 1920, οι κάτοικοι της χώρας ηριθμούντο εις 4.466.912.

Από του 1923 μέχρι και του 1940, η εξέλιξις του πληθυσμού τούτου υπήρξεν η εμφανιζομένη εις τον ακολουθούντα πίνακα. Εις αυτόν παρατίθενται κατά οριζοντίαν σειράν, στοιχεία σχετικά προς το έτος, τας χιλιάδας των κατοίκων, την αύξησιν (+) ή την μείωσιν (-) αυτών από έτους εις έτος (επίσης εις χιλιάδας ατόμων) και εις ποσοστόν επί τοις χιλίοις, ως και εις αριθμόν των κατοίκων ανά τετραγωνικόν χιλιόμετρον εκτάσεως της χώρας :

1923	:	6.010	:+	913	ή	17,91	‰	:	46,3.
1924	:	6.000	:-	10	»	0,17	»	:	46,2
1925	:	5.958	:-	42	»	0,71	»	:	45,9.
1926	:	6.041	:+	84	»	1,41	»	:	46,5.
1927	:	6.127	:+	85	»	1,42	»	:	47,2.
1928	:	6.210	:+	83	»	1,36	»	:	47,8.
1929	:	6.286	:+	75	»	1,22	»	:	48,4.
1930	:	6.367	:+	81	»	1,29	»	:	49,0.
1931	:	6.463	:+	96	»	1,50	»	:	49,8.
1932	:	6.544	:+	81	»	1,25	»	:	50,4.
1933	:	6.624	:+	80	»	1,24	»	:	51,0.
1934	:	6.727	:+	103	»	1,55	»	:	51,8.
1935	:	6.836	:+	110	»	1,64	»	:	52,6.
1936	:	6.936	:+	100	»	1,45	»	:	53,4.
1937	:	7.028	:+	92	»	1,33	»	:	54,1.
1938	:	7.122	:+	94	»	1,33	»	:	44,8.
1939	:	7.222	:+	100	»	1,41	»	:	55,6.
1940	:	7.319	:+	97	»	1,34	»	:	56,4.

Ως διαπιστούται, κατά την ως άνω περίοδον παρατηρήθη σημαντική πληθυσμιακή αύξησις, οφειλομένη κατά το πλείστον εις την πρόσμιξιν του γηγενούς και προσφυγικού πληθυσμού.

β'.) Ο απασχολήσιμος πληθυσμός, κατά τας ίδιας απογραφάς των ετών 1920, 1930 και 1940, ηυξήθη αντιστοίχως από 2,3 εις 3,2 και 3, 4 εκατομμύρια περίπου.

Ως απασχολήσιμος πληθυσμός χαρακτηρίζεται ο άγων ηλικίαν από 15 μέχρι 64 ετών και δυνάμενος ν' απασχολήται εις την οικονομίαν της χώρας, αμοιβόμενος. Συνεπώς, δεν εμπίπτουν εις τον απασχολήσιμον πληθυσμόν αι οικοδέσποιναί, αι ερασιτέχνηαι, οι στρατιώται, οι σπουδασταί, οι μαθηταί και οι κάτω των 15 και άνω των 64 ετών ηλικίας.

γ'. Ο απασχολούμενος πληθυσμός αναφέρεται εις έτερα

επίσημα δημοσιεύματα. Κατ' αυτά, το έτος 1920 ήτο 1.594.592, το έτος 1928 ηυξήθη εις 2.415.073 και το έτος 1938 ανήλθεν εις 2.894.000. Τυχόν σύγκρισις της σχεδόν ταυτοχρόνου αναπτύξεως απασχολησίμου και απασχολουμένου πληθυσμού, δεικνύει αντιστοίχως ολονέν και μικροτέραν διαφοράν μεταξύ των δύο χρονολογικών σειρών. Κατά μέσον ετήσιον όρον, φαίνεται, ότι οι απασχολούμενοι απετέλουν περί το τρίτον των απασχολησίμων, ενώ οι τελευταίοι εκάλυπτον περί τα 40 % του συνολικού πληθυσμού.

Οι απασχολούμενοι εις έκαστον των τριών τομέων παραγωγικής δράσεως της χώρας, ηκολούθησαν, κατά τα αυτά έτη 1920, 1928 και 1938, την επομένην διαχρονικήν πορείαν :

1. Εις την πρωτογενή ή φυσική παραγωγή αγαθών : 1920 : 926.314 – 1928 : 1.475.641 – 1938 : 2.177.400. Ο τομέυς ούτος απησχόλει καθ' όλα τα έτη τον μεγαλύτερον αριθμόν, συγκριτικώς προς τους δύο ετέρους τομείς παραγωγικής δραστηριότητος. Δια τούτο και υφίστατο ο αγροτικός πληθυσμός προβλήματα υποαπασχολήσεως και ανεργίας, περί των οποίων γίνεται κατωτέρω λόγος.

2. Εις την δευτερογενή ή μεταποιητική παραγωγή αγαθών, απησχολούντο αντιστοίχως : Το 1920 : 380.391, το 1928 : 436.171 και το 1938 : 532.600.

Εις τα δεδομένα ταύτα προστίθεται και η ακόλουθος χρονολογική σειρά, εις εκατοστιαία ποσοστά προόδου του ιδίου τομέως :

1928 : 100 % – 1929 : 107,8 % – 1930 : 104,6 % – 1931 : 101,9 %
1932 : 86,7 % – 1933 : 94,3 % – 1934 : 94,9 % – 1935 : 99,8 %
1936 : 102,3 % – 1937 : 118,3 % – 1938 : 123,7 % – 1939 : 124,8 % – 1940 : 126,1%.

Εκ των σχετικών αυτών αριθμών, διαπιστούται ότι μέχρι του έτους 1929, ο αριθμός των μεταποιητικώς απασχολουμένων ηύξανεν. Από του έτους 1930 και μέχρι του 1933, οπότε είχαν εκδηλωθεί και εις την Ελλάδα αι συνέπειαι της τότε παγκοσμίου οικονομικής κρίσεως, οι απασχολούμενοι εις τον τομέα τούτον κατά το πλείστον έβαινον μειούμενοι. Αλλ' από του 1934 μέχρι και του 1940, παρατηρείται συνεχής ανοδική τάσις του αριθμού των απασχολουμένων.

3. Εις την τριτογενή παραγωγή της παροχής υπηρεσιών, απησχολούντο αντιστοίχως : Το 1920 : 287.887, το 1928 : 523.261 και το 1938 584.000. Εξ αυτών απησχολούντο εις την ιδιωτικήν δραστηριότητα, το 1920 : 150.884, το 1928 : 315.250 και το 1938 : 350.000, εις δέ την δημοσίαν δραστηριότητα, το 1920 : 137.003, το 1928 : 188.350 και το 1938 : 234.000.

Συνεπώς, εις την τριτογενή παραγωγήν της προσφοράς υπηρεσιών, απησχολήθησαν συνολικώς το 1928 περί τους 503, 6 χιλιάδας. Εξ αυτών, απησχολήθησαν εις το εμπόριον 185,6 χιλιάδες. Ειδικώτερον, απησχολήθησαν εις εμπορικά καταστήματα 99,2 χιλιάδες, κατανεμηθέντες περίπου ως εξής : Εις διευθυντάς 2,2, εις διοικητικόν προσωπικόν 13,6, εις εργατικόν προσωπικόν 50,7 και εις βοηθητικόν προσωπικόν 13,3 χιλιάδες.

Εις τους λοιπούς κλάδους της τριτογενούς ταύτης παραγωγής ή προσφοράς υπηρεσιών, απησχολήθησαν 106,7 χιλιάδες, εκ των οποίων τα 85 % υπηρέτουν εις την χερσαίαν συγκοινωνίαν. Εις τα ελευθέρια επαγγέλματα απησχολήθησαν 86 χιλιάδες. Οι προσφέροντες προσωπικάς υπηρεσίας ήσαν 57,8 χιλιάδες. Οι μεσίται και οι εργαζόμενοι εις πιστωτικά ιδρύματα ανήρχοντο εις 23 χιλιάδας. Οι υπηρετούντες εις την εθνικήν άμυναν έφθανον τας 21,2 χιλιάδας ατόμων, διά να ανέλθουν ούτοι το 1938 κατά 10 εισέτι χιλιάδας.

Πάντως, η διαχρονική διόγκωσις των απασχολουμένων εις όλους τους τομείς και κλάδους της ελληνικής οικονομίας, ήτο μεν αξιόλογος, ουδέποτε όμως έφθασε τα ταυτόχρονα επίπεδα του απασχολησίμου πληθυσμού. Η εκάστοτε διαφορά μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών, προσδιώριζε το μέγεθος των χρονίως υποαπασχολουμένων εις την χώραν, ως και των ανέργων.

δ'. Ο υποαπασχολούμενος πληθυσμός, ηργάζετο πάντοτε ολιγώτερον του τυπικώς προσδιοριζομένου εκάστοτε χρόνου εργασίας, εις ημέρας του έτους. Γενόμεναι τότε σχετικαί έρευναι και μετρήσεις, προσδιώρισαν τας πράγματι εργασίμους ημέρας, κατά μέσον ετήσιον όρον, εις έκαστον των τριών τομέων της παραγωγικής δραστηριότητας, ως ακολούθως: α) Εις την φυσικήν παραγωγήν αγαθών, εις 130 εργασίμους ημέρας ετησίως. Ο μειωμένος ούτος αριθμός ημερών, ωφείλετο εις το γεγονός, ότι οι Έλληνες αγρόται απησχολούντο ετησίως ως εξής : Πρώτον, πλήρως, κατά το τρίμηνον της σποράς και του θερισμού. Δεύτερον, μερικώς κατά έν ακόμη δίμηνον. Και τρίτον, κατά το υπόλοιπον επτάμηνον, ηδράνουν παραγωγικώς, μη απασχολούμενοι ουδέ με έτερα συμπληρωματικά έργα. β) Εις την μεταποιητικήν παραγωγήν αγαθών, απησχολούντο επί 221 εργασίμους ημέρας ετησίως. γ) Εις την προσφοράν αγαθών, φθανον τας 217 εργασίμους ημέρας ετησίως. Κατά την τότε άποψιν του διεθνούς «Οργανισμού Τροφών και Γεωργίας» δια την φυσικήν παραγωγήν, ήσαν επαρκή μόνον τα 65 % των απασχολουμένων εις αυτήν, ίνα παρήγετο ό,τι παρήγετο. Τα λοιπά 35 % των εργαζομένων εις τον τομέα τούτον, επλεόναζον και υπήρχον δυνατότητες, συνεπώς, να διατεθούν προς απασχόλησιν εις τους επομένους δύο τομείς της εγχωρίου παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών. Πράγματι, παρετηρείτο τότε το φαινόμενον μερικής των υποαπασχολουμένων αγροτών απορροφήσεως εις τους προαναφερθέντας δύο ετέρους τομείς, αλλά κατά το πλείστον, βάσει πολιτικών κριτηρίων.

ε'. Ο άνεργος πληθυσμός εκυμαίνεται μακροχρονίως περί τα 9% του απασχολησίμου πληθυσμού, κατά μέσον ετήσιον όρον. Ειδικότερον, κατά τα έτη 1928 - 1939, οι κατ' έτος δηλώσαντες ως παραμείναντες άνεργοι ήσαν εις χιλιάδας (περίπου) οι εξής :

1928 : 75 - 1929 : 127 - 1930 : 165 - 1931 : 218 - 1932 : 237 - 1933 : 156 - 1934 : 162 - 1935 : 128 - 1936 : 74 - 1937 : 170 - 1938 : 300 - 1939 : 500.

Οι κατά επαγγέλματα άνεργοι της εποχής, προσδιωρίζοντο πως, από συμπληρωματικά δεδομένα του έτους 1933, τα οποία εδημοσιεύθησαν υπό της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος, εις χιλιάδας. Κατ' αυτήν, οι τότε άνεργοι ανήρχοντο εις 156,2 χιλιάδας, διακρινόμενοι αναλόγως της πρώην απασχολήσεώς των εις τους κλάδους : Οικοδομικόν οι 85,5 χιλιάδες, μεταποιητικόν οι 51,4 χιλιάδες, συγκοινωνιακόν οι 15,6 χιλιάδες, εμπορικόν οι 14,7 χιλιάδες, μεταλλευτικόν οι 3,6 χιλιάδες, αλιευτικόν οι 3 χιλιάδες και εις τους λοιπούς οι 49,5 χιλιάδες.

Το προαναφερθέν ποσοστόν των 9% συνολικώς άνέργων επί του απασχολησίμου πληθυσμού, υπερέβαινε βεβαίως κατά πολύ το 3%, το οποίον θεωρείται ότι προκύπτει εκάστοτε εκ των άνέργων «τριβής», ήτοι των εγκαταλειπόντων εργασίαν τινά προς ανεύρεσιν ετέρας και συνήθως υπό καλυτέρους όρους αμοιβής και περιβάλλοντος. Το μέχρι 3% ποσοστόν της τοιαύτης ανεργίας, ουδέποτε προκαλεί προβλήματα οικονομικά και γενικώς κοινωνικά. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιον προκειμένου περί ποσοστού 9%, ήτοι τριπλασίου, το οποίον ήτο χρόνιον και συνεπώς ηνάγκαζε σημαντικόν αριθμόν κατοίκων, συνήθως νέων την ηλικίαν, όπως καταφεύγουν εις σχετικές διεξόδους.

στ'. Διέξοδοι βελτιώσεως των όρων διαβιώσεως και απασχολήσεως των ανεπαρκώς ή και καθόλου εργαζομένων και αμοιβομένων, υπήρχον κυρίως αι επόμεναι τρεις :

1. Η αστυφιλία, ήτοι η προϊούσα συσσώρευσις πληθυσμού της υπαίθρου εις τα αστικά κέντρα της χώρας, ως ήσαν αι πόλεις άνω των δέκα χιλιάδων κατοίκων και ιδίως αι πλέον μεγάλαι, της πρωτευούσης και της συμπρωτευούσης.

Μεταξύ των ετών 1920 και 1938, διεπιστώθη εκ των οικείων πληθυσμιακών απογραφών των ετών τούτων, η ακόλουθος αυξητική μεταβολή των κατοίκων εις χιλιάδας και κατά γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας :

Περιφέρεια πρωτευούσης	: 453 - 802
Μακεδονία και Θράκη	: 414 - 514

Πελοπόννησος	: 108 – 133
Νήσοι Αιγαίου και Ιονίο	: 89 – 115
Θεσσαλία	: 84 – 105
Κρήτη	: 57 – 69
Στερεά Ελλάς και Εύβοια	: 40 – 53
Ήπειρος	: 36 – 39.

Περισσότερον παραστατικός είναι ο επόμενος στατιστικός πίναξ, ο οποίος εμφανίζει την μεταβολήν του πληθυσμού κατά γεωγραφικά διαμερίσματα και εις εκατοστιαία ποσοστά, μεταξύ τριών πληθυσμιακών απογραφών, των ετών 1920, 1928 και 1940. Τα οικεία μεγέθη αναγράφονται αντιστοίχως και αμέσως κατωτέρω :

Μακεδονία	: 21,64 % – 22,74 % – 23,95 %
Πελοπόννησος	: 18,29 % – 16,72 % – 15,74 %
Στερεά Ελλάς και Εύβοια	: 13,76 % – 11,82 % – 11,31 %
Περιφέρεια Πρωτευούσης	: 9,03 % – 13,94 % – 16,36 %
Θεσσαλία	: 8,92 % – 8,11 % – 7,95 %
Νήσοι Αιγαίου	: 7,62 % – 7,10 % – 5,90 %
Κρήτη	: 6,91 % – 6,22 % – 5,97 %
Ήπειρος	: 5,32 % – 4,57 % – 4,51 %
Θράκη	: 4,04 % – 4,90 % – 4,90 %
Νήσοι Ιονίου	: 4,47 % – 3,88 % – 3,41 %
Σύνολον	100,00 % – 100,0 % – 100,0 %

Εκ των ως άνω δεδομένων εξάγεται, ότι η αστυφιλία εξεδηλώθη κυρίως εις τας περιφέρειας της Πρωτευούσης, της Μακεδονίας και της Θράκης, εις τας οποίας ηυξήθησαν σημαντικώς τα ποσοστά πληθυσμού μέχρι του 1940. Οι συρρέυσαντες δε εις τας τρεις ταύτας περιφέρειας, προήρχοντο εξ όλων των λοιπών.

Ακόμη περισσότερον εμφανής καθίσταται η προϊούσα διόγκωσις του πληθυσμού εκ της αστυφιλίας, όταν οι απόλυτοι αριθμοί περιορίζονται εις τας πόλεις, κομποπόλεις και χωρία. Η διόγκωσις αύτη, δια τα έτη 1928 και 1940 και εις χιλιάδας κατοίκων, παρουσιάζεται κατωτέρω και αντιστοίχως :

121 πόλεις άνω των 5 χιλιάδων	2.065 – 2.688
371 κομποπόλεις κάτω των 5 χιλ.	572 – 873
5.568 χωρία κάτω των 2 χιλιάδων	3.568 – 3.784.

Τοιουτοτρόπως προκύπτει, ότι ο πληθυσμός των πόλεων, αρχικώς απετέλει τα 33 % του πληθυσμού και τελικώς ανήλθεν εις τα 37 % περίπου αυτού. Η τοιαύτη άνοδος υπήρξε περιορισμένη εις τας κωμοπόλεις, από 9 % εις 11,7 %. Πάντως, εις την λοιπήν ύπαιθρον εσημειώθη αντίστοιχος πληθυσμιακή κάμψις. Κατά ταύτα η αστυφιλία τότε, προεκάλεσε δυσμενείς όρους διαβιώσεως εις τα αστικά κέντρα, ιδίως υγείας, στεγάσεως, συγκοινωνίας και πολεοδομίας, πέραν της σημειωθείσης άνόδου εις την αναζήτησιν εργασίας εις αυτά.

2. Ο υπερπαγγελματισμός, υπήρξε το επόμενον επακόλουθον διεξόδου εκ της υποαπασχολήσεως και της ανεργίας. Ούτος κατά το πλείστον εμφανίζεται εις τον τριτογενή τομέα της προσφοράς υπηρεσιών και ιδίως εις το εμπόριον. Πράγματι, μικροεπαγγελματίαι, και δη πλανόδιοι συνήθως πωληταί, εμεσολάβουν μεταξύ παραγωγής και καταναλώσεως αγαθών, εις διευρυντικόν βαθμόν πέραν του συνήθους εμπορίου. Η τοιαύτη διεύρυνσις συνετέλει ώστε να επεβαρύνετο η τιμή λιανικής πωλήσεως των αγαθών κατά πρόσθετον ποσοστόν και κατά μέσον όρον περί τα 20 – 35 % της τιμής πωλήσεως υπό των χονδρεμπόρων. Ευνόητοι τυγχάνουν αι δυσμενείς συνέπειαι της καταστάσεως ταύτης.

Όμοιος υπερπαγγελματισμός παρετηρείτο και εις όλα τα ελευθέρια επαγγέλματα και πρωτίστως ιατρικόν, δικηγορικόν και τεχνικόν. Το αυτό περίπου φαινόμενον εξεδηλούτο και εις το προσωπικόν των οργανισμών του δημοσίου. Αθρόαι προσλήψεις ανέργων, χωρίς τα απαιτούμενα προσόντα και χωρίς τας απαραίτητους εξετάσεις, επραγματοποιούντο, ακόμη και όταν δεν απαιτείτο διεύρυνσις του προσωπικού, ή δεν υπήρχον σχετικαί κεναί θέσεις. Εις τας περιπτώσεις ταύτας επεκράτουν ευνοιοκρατικά κριτήρια, μακράν των οικονομικών και των διοικητικών ομοίων. Στατιστικώς επαληθεύονται τα αναφερόμενα, εάν ληφθή υπ' όψιν, ότι το έτος 1927 το σύνολον των κρατικών υπαλλήλων ηρίθμη 34.125 και το έτος 1939 ο αριθμός ούτος ανήλθεν εις 85.688 υπαλλήλους.

3. Η μετανάστευσις των Ελλήνων και κατά το πλείστον των νέων, εστρέφετο από του παρελθόντος αιώνος προς τας υπερποντίους χώρας αποδοχής μεταναστών εξ Ευρώπης. Η προτίμησις των περισσοτέρων εξ αυτών αφεώρα την μετανάστευσιν και εγκατάστασίν των εις τας Ηνωμένας Πολιτείας Αμερικής (Η.Π.Α.).

Μεχρι του έτους 1923, είχαν μεταναστεύσει εις τας Η.Π.Α. εξ όλης της Ευρώπης 3.518.965 ευρωπαίοι, ως προκύπτει από επίσημα στατιστικά στοιχεία των Η.Π.Α. Εις τον αριθμόν αυτόν περιλαμβάνονται και οι εξ Ελλάδος μεταναστέυσαντες. Σχετικά στοιχεία παρουσιάζουν, ότι μόνον κατά την δεκαετίαν 1911 – 1920, μετηνάστευσαν εις τας Η.Π.Α. Έλληνες 184.201. Συμπληρωματικώς, παρατί-

θενται δεδομένα της εξ Ελλάδος υπερωκεανείου μεταναστεύσεως, προς τας Η.Π.Α. και προς λοιπάς χώρας, κατά την εικοσαετίαν 1921 – 1940, ανά πενταετίαν :

1921 – 25 :	Σύνολον	50.531,	εξ	ων	εις	Η.Π.Α.	42.323,	λοιπάς	χώρας	8.208 –
1962 – 30 :	»	40.838	»	»	»	»	27.352,	»	»	13.486–
1931 – 35 :	»	14.797	»	»	»	»	11.363,	»	»	3.434–
1936 – 40 :	»	15.703	»	»	»	»	10.540,	»	»	5.163.–

Η από του έτους 1926 και εντεύθεν εκδηλουμένη απότομος πτώσις των εξ Ελλάδος μεταναστών προς τας Η.Π.Α. κυρίως, ήτο αποτέλεσμα της λήψεως υπό των Η.Π.Α. σχετικών νομοθετικών μέτρων κατά το έτος 1924, περιορισμού της αποδοχής προς αυτάς των μεταναστών γενικώς.

Η τοιαύτη ανάσχεσις, έστρεψε κατόπιν την εκάστοτε μετανάστευσιν των Ελλήνων προς τας λοιπάς χώρας, αλλ' οπωσδήποτε εις σημαντικώς μικρόν βαθμόν.

Είναι, πάντως, αληθές, ότι οι ως άνω μεταναστεύσαντες εξ Ελλάδος, δεν παρέμενον οριστικώς όλοι εις το εξωτερικόν. Πολλοί εξ αυτών, ελαυνόμενοι πρωτίστως από νόσφον, ήτοι από τον μύχιον πόθον αυτών της επιστροφής εις την Ελλάδα, επαλινώστων, επιστρέφοντες και έκτοτε εγκαθίσταντο εις την χώραν. Εν τούτοις, ο αριθμός των παλινοστησάντων, έβαινε μειούμενος. Οι παλινοστήσαντες και αφιχθέντες εις την Ελλάδα ομογενείς, ενώ το 1932 ήσαν 3.527, έκτοτε περιωρίζοντο, ως εξής :

1933 : 2.118 – 1934 : 1.992 – 1935 : 1.718 – 1936 : 1.643 – 1937 : 1.360.

Οι εγκαθιστάμενοι, επροτίμουν όπως διαβιούν πλέον εις αστικά κέντρα της χώρας, συντελούντες τοιοιτοτρόπως εις περαιτέρω διογκώσεις του εσωτερικού ρεύματος της αστυφιλίας.

Β' ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

α) Μακροχρόνιος παραγωγική ανεπάρκεια, εις ποσότητα και ποιότητα, εχαρκτήριζε την ελληνικήν οικονομίαν της εποχής εκείνης. Βαθμηδόν, πάντως, παρατηρείτο σμίκρυνσις της ανεπαρκείας ταύτης, χάρις εις τας φιλοτίμους προσπαθείας εργαζομένων, επιχειρηματιών και κράτους. Η σμίκρυνσις όμως αύτη δεν ήτο σημαντική μέχρι σημείου ώστε να απορροφάται πλήρως ο αριθμός των πλεοναζόντων απασχολησίμων νέων της χώρας και να υπερβαίνουν αι εξαγωγαί εγχωρίων προϊόντων τας εισαγωγάς εκ του εξωτερικού, ή έστω να καλύπτηται δια της εγχωρίου παραγωγής η εγχώριος κατανάλωσις αγαθών.

β) Η εδαφική έκτασις και η διαμόρφωσις του εδάφους υπήρξαν εκ των κυριωτέρων δυσμενών παραγόντων σημαντικής ποσοστιαία αυξήσεως και ποιοτικής βελτιώσεως της εγχωρίου παραγωγής εις φυσικά αγαθά. Συγκεκριμένως, η εδαφική έκτασις της χώρας εξετεινέτο τότε εις 130.199 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Το γεγονός τούτο συνετέλει εις τον περιορισμόν των επιδεκτικών οικονομικής εκμεταλλεύσεως εδαφικών εκτάσεων. Ας σημειωθή, μάλιστα, ότι η εδαφική έκτασις της χώρας, μόνον της Αλβανίας και της Βουλγαρίας ήτο μεγαλύτερα. Τούτο σημαίνει, ότι αύτη ήτο μικροτέρα των λοιπών βαλκανικών χωρών. Επί πλέον, η εδαφική έκτασις της Ελλάδος, κατείχετο κατά το πλείστον από αγόνους γαίας, ως και από ακαταλλήλους δια την φυσικήν παραγωγήν. Αι περισσότεραι των Ελληνικών νήσων ήσαν εδαφικώς τόσον περιορισμένα, ώστε δεν επιτρέπετο εις αυτάς ανάπτυξις αυτάρκους και αυτονόμου οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Άλλως τε, η όλη εδαφική έκτασις της χώρας περιελάμβανε τα 77 % αυτής με όρη, βράχους, δάση, επιδεκτικάς αναδασώσεως περιοχάς, ποταμούς, λίμνας και κατωκειμένας επίσης γαίας. Τα υπολοιπόμενα 23 % ήσαν τα μόνα κατάλληλα δια την φυσικήν παραγωγήν. Σχετικώς εγνωμάτευσε τότε η Κοινωνία των Εθνών, ότι «η Ελλάς, ως γεωργική χώρα, διέθετε συγκριτικώς ολιγωτέρας παραγωγικάς γαίας από οϊανδήποτε άλλην χώραν της Ευρώπης».

γ) Η απόδοσις και η παραγωγικότης της οικονομίας, υπελείποντο των ανεπτυγμένων χωρών της λοιπής Ευρώπης, δοθέντος ότι δεν υπήρχον επαρκείς και ειδικαί γνώσεις, δεν υπήρχε παράδοσις και μεθοδικότης, ήσαν ανεπαρκή τα τεχνικά μέσα κλπ.

Συμφώνως προς μελέτην της Τραπέζης της Ελλάδος, ενώ τό έτος 1928 ο ελληνικός δείκτης οικονομικής δραστηριότητος ισοδυναμεί προς 100 μονάδας, το έτος 1934 είχεν ανέλθει ούτος κατά 16 %, έκτοτε δε περισσότερον. Έτεροι υπολογισμοί απετίμησαν την μεταποιητικήν παραγωγήν του 1930 εις 91.500 εκατομμύρια ονομαστικάς δραχμάς, δια να φθάση αύτη το 1940 εις 107.000 εκατομμύρια ομοίων δραχμών. Μεταξύ των ετών τούτων ήτο μικρά η διαφορά απωλείας της αγοραστικής δυνάμεως του εθνικού εισοδήματος ανά εργαζόμενον.

Γενικός δείκτης παραγωγικότητος των οικονομικώς ανεπτυγμένων χωρών και δι' έκαστον των τριών τομέων της παραγωγικής διαδικασίας, είχε τότε προσδιορισθεί υπό της Κοινωνίας των Εθνών. Ο δείκτης ούτος είχε προσδιορισθεί εις θεωρητικάς νομισματικάς μονάδας, μακροχρονίως σταθεράς. Κατ' αυτόν, ο τομέυς της φυσικής παραγωγής αγαθών ισοδυναμεί προς δείκτην παραγωγικότητος 100 μονάδων ως άνω, ο τομέυς της μεταποιητικής παραγωγής είχε δείκτην παραγωγικότητος ίσον προς 577 ομοίας μονάδας, ενώ ο τομέυς της προσφοράς υπηρεσιών έφθανε δείκτην παραγωγικότητος 210 ομοίων μονάδων.

Ο ελληνικός δείκτης παραγωγικότητας του έτους 1938, κατά τον οποίον η ελληνική παραγωγική δραστηριότητα είχε ανέλθει εις το απόγειον αυτής, είχαν υπολογισθεί αρμοδίως ως εξής : Η παραγωγικότης του τομέως της φυσικής παραγωγής, ισοδυναμεί προς ειδικάς νομισματικές μονάδας 500. Ο τομέυς της μεταποιητικής παραγωγής ενεφάνιζε δείκτην παραγωγικότητος ίσον προς 1.100 ομοίας μονάδας. Τέλος, ο τομέυς της προσφοράς υπηρεσιών είχε δείκτην παραγωγικότητος 1.200 νομισματικών μονάδων. Σύγκρισις των δεικτών, καταδεικνύει ότι ο τριτογενής τομέυς της προσφοράς υπηρεσιών υπερείχε των δύο προηγουμένων της παραγωγής αγαθών, γεγονός σημαίνει ανωμαλίαν εις την απόδοσιν της ελληνικής οικονομίας, εάν ληφθή υπ όψιν η σύγκρισις των δεικτών παραγωγικότητος των οικονομικώς ανεπτυγμένων χωρών, περί των οποίων εγένετο άμέσως προηγουμένως λόγος. Συμπληρωματικά μάλιστα στατιστικά στοιχεία επί της παραγωγής της Ελλάδος και των ως άνω χωρών της λοιπής Ευρώπης, εμφανίζουν έναντι της Ελλάδος, το μεν Βέλγιον να παράγη αγαθά υπερτριπλασίας, η δε Αγγλία υπερεικοσαπλασίας νομισματικής αξίας.

δ) Η αμοιβή της εργασίας διέφερε μεταξύ ανειδικεύτου και ειδικευμένης προσφοράς αυτής. Ως ήτο φυσικόν, η αμοιβή της ανειδικεύτου εργασίας ευρίσκετο συνεχώς εις ιδιαίτέρως χαμηλά επίπεδα, τόσον εξ αιτίας της υπερπροσφοράς των ανειδικεύτων εργαζομένων, όσον και εξ αιτίας της χαμηλής παραγωγικότητός των. Πάντως, κατά τα έτη 1928 - 1936, διεπιστώθη στατιστικώς αξιόλογος αυτής βελτίωσις, ως εξάγεται από την κατωτέρω ανά διετίαν χρονολογικήν σειράν, εις εκατοστιαία ποσοστά της πραγματικής αμοιβής :

1928 : 100 % - 1930 : 100,21 % - 1932 : 96,82 % - 1934 : 102,35 % - 1936 : 107,58 %.

Κάμψις της πραγματικής αμοιβής εσημειώθη μόνον το έτος 1932, όποτε η ελληνική οικονομία υπέφερεν, επηρεασθείσα από την τότε παγκόσμιον οικονομικήν κρίσιν.

Όσον αφορά την ειδικευμένην εργασίαν, η αμοιβή αυτής ευρίσκετο συνεχώς εις συγκριτικώς προς την ανειδικεύτον, αρκούντως υψηλότερα επίπεδα. Συγκεκριμένα σχετικά δεδομένα, δεν φαίνεται να είναι δημοσιευμένα και δια τούτο παραλείπονται.

Πάντως, η αμοιβή της ειδικευμένης εργασίας παρ' ημίν, ήτο αρκούντως κατωτέρα της ομοίας εις τας προαναφερθείσας οικονομικώς ανεπτυγμένας χώρας.

Υψηλωτέρου επιπέδου αμοιβών ετύγχανον οι εργαζόμενοι εις τα λεγόμενα «κλειστά επαγγέλματα», τα νομοθετικώς προστατευόμενα, ώστε να θεωρούνται

ότι απετέλουν μονοπώλεια και ολιγοπώλεια. Εις ταύτα υπήγοντο και οι εργαζόμενοι, οι οποίοι προστατεύοντο, ώστε να μη επιτρέπεται η πρόσληψις εργαζομένων πέραν των τότε απασχολουμένων, ανεξαρτήτως των τυπικών και ουσιαστικών αυτών προσόντων και της ανάγκης ή μη των οικείων οικονομικών μονάδων.

ε'.) Υψηλόν κόστος παραγωγής, κατά συνέπειαν, χρονίως παρετηρείτο εις την εγχώριον ταύτην δραστηριότητα. Τοιουτοτρόπως, ελάχισται υπήρξαν αι δυνατότητες διεθνούς ανταγωνισμού της Ελληνικής παραγωγής. Αύται κυρίως εξεδηλούντο εις ποιοτικώς υπερέχοντα γεωργικά προϊόντα και τινα βιομηχανικά, ως και εις τα ζητούμενα αποκλειστικώς υπό των ελλήνων του εξωτερικού.

Γ'. ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ, Ο ΒΑΣΙΚΟΣ ΚΛΑΔΟΣ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΑΓΑΘΩΝ

Από της συστάσεως του νέου ελληνικού κράτους και εντεύθεν, η Ελλάς εχαρακτηρίζετο ως «γεωργική χώρα», υπό την έννοιαν ότι επεδίδετο εις την γεωργικήν παραγωγήν το μεγαλύτερον τμήμα του απασχολουμένου πληθυσμού και προήρχετο εκ της γεωργίας το μεγαλύτερον τμήμα του ετησίου εισοδήματος εκάστου των παραγωγικών κλάδων.

Οι κυριώτεροι των παραγόντων, οι οποίοι συνετέλεσαν εις το ως άνω αποτέλεσμα, διακρίνονται εις δυσμενείς και εις ευμενείς. Δυσμενείς παράγοντες ήσαν ιδίως οι επόμενοι :

α) Ανεπαρκείς και ανωμάλως κατανεμόμεναι βροχοπτώσεις, οφειλόμεναι εις τας κλιματολογικάς συνθήκας. Αι περιοχαί της χώρας με την μεγαλύτεραν πάντως ανεπαρκή βροχόπτωσην κατ' έτος, συνεκέντρωνον βροχήν από χίλια μέχρι χίλια διακόσια χιλιοστά του μέτρου. Εις τας περιοχάς ταύτας ανήκον αι της Ηπείρου. Αι πλέον δε άνυδροι περιοχαί, είχαν ετησίως πτώσιν βροχής από 350 μέχρι 400 χιλιοστά του μέτρου, ως λ.χ., συνέβαινεν εις τας νήσους των Κυκλάδων. Παράλληλως, ανεπαρκείς υπήρξαν αι τεχνικαί βροχαί, αι οποίαι ήσαν απαραίτητοι εις τας καλλιεργουμένας εκτάσεις.

β'.) Ανεπαρκή και πεπαλαιωμένα μέσα καλλιέργειας. Ευρεία υπήρξεν η χρήση του καλουμένου «αρότρου του Ισιώδου», ξυλίνου και συρομένου υπό αροτριόντων ζώων. Τα χρησιμοποιούμενα παρόμοια άροτρα, με τινα σιδηρά, απογραφέντα το έτος 1929, ηριθμούντο εις 984.418 τεμάχια. Τα αροτριόντα ζώα τότε ηριθμούντο εις 713 χιλιάδας, κατανεμόμενα εις βόας 362 χι-

λιάδας, αγελάδας 134 χιλιάδας, ίππους 131 χιλιάδας, ημίονους 70 χιλιάδας και βουβάλους 16 χιλιάδας. Ενίοτε υπεκαθίσταντο τα ζώα ταύτα παρ' αυτών τούτων των γεωργών. Υπήρχον όμως και γεωργικά μηχαναί περί τα 220 τεμάχια, αι οποίαι εχρησιμοποιούντο δια την καλλιέργειαν. τον θερισμόν και τον αλωνισμόν των σιτηρών.

γ.) Συνεχής κατάτμισις των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, περιώριζε, προϊόντος του χρόνου, την έκτασιν των εκάστοτε καλλιεργουμένων εκτάσεων, ώστε η καλλιέργεια αυτών δια μηχανικών μέσων να καθίσταται ολονέν και περισσότερον δυσχερής και ενίοτε αδύνατος. Ως γνωστόν, ο εκάστοτε θάνατος αρχηγού δεδομένης γεωργικής οικογενείας, επέφερε κατά κανόνα κατάτμησιν της κτηματικής αυτού περιουσίας εις τα επιζώντα μέλη της οικογενείας του, ήτοι συνετέλει εις την συνεχή κατάτμησιν των γεωργικών εκμεταλλεύσεων της χώρας. Το έτος 1928 εγένετο σχετική έρευνα υπό του Υπουργείου Γεωργίας. Αποτέλεσμα αυτής υπήρξεν η ακολουθούσα κατανομή των τότε γεωργικών εκμεταλλεύσεων καθ' ομάδας καλλιεργουμένων στρεμμάτων (1-10 κλπ.), μετά του αναλογούντος εις εκάστην εξ αυτών αριθμού των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Ιδού η προσγενομένη μέχρι τότε κατάτμησις :

1	—	10	:	352
11	—	20	:	207
21	—	30	:	128
31	—	40	:	85
41	—	50	:	52
51	—	80	:	67
81	—	100	:	18
101	—	200	:	27
201	—	500	:	8
501	—	1000	:	1,5
1001	—	5000 και άνω:		0,4.

δ.) Οι αποθηκευτικοί χώροι και αι αγραναπαύσεις, ολοκλήρωνον τους πλέον αξιολόγους δυσμενείς παράγοντας της εποχής εκείνης. Πράγματι, υπήρχε τότε σημαντική υστέρησις, ποσοτική και ποιοτική, εις αποθηκευτικούς χώρους των παραγομένων γεωργικών προϊόντων. Συνέπεια του γεγονότος τούτου, υπήρξε μεγάλη φθορά των γεωργικών προϊόντων, από του χρόνου της παραγωγής μέχρι του χρόνου της καταναλώσεώς των. Επί πλέον, αι μεταξύ δύο καλλιεργειών της γής πραγματοποιούμεναι αγραναπαύσεις εθεωρούντο ως υπερβολικάι. Λ.χ., επί καλλιεργουμένων εξ εκατομμυρίων στρεμμάτων, το 1929 αι αγραναπαύσεις απετέλουν τα 30%. Με την παρέλευσιν όμως των

ετών, περιορίζοντο αύται, ώστε το έτος 1939 αι αγραναπαύσεις να αποτελούν μόνον τα 20 % της όλης καλλιεργουμένης εκτάσεως.

Ευμενεείς παράγοντες της γεωργικής παραγωγής, είχαν χαρακτηρηισθή τρεις, οι οποίοι ήσαν και οι αξιολογώτεροι :

α) Τα εκτελεσθέντα δημόσια έργα εις την ύπαιθρον, τα οποία ηύξανον κατ' έτος τα καλλιεργούμενα στρέμματα εις εκατομμύρια, ως εξής :

1923 : 12,7-	1932 : 19,2-
1924 : 14,7-	1933 : 20,8-
1925 : 14,7-	1934 : 21,4-
1926 : 16,2-	1935 : 21,9-
1927 : 15,2-	1936 : 23,2-
1928 : 15,9-	1937 : 24,2-
1929 : 16,5-	1938 : 24,7-
1930 : 17,8-	1939 : 26,4.-
1931 : 19,3-	

Συνεπώς, κατά τα έτη ταύτα του μεσοπολέμου, ηυξήθησαν τα καλλιεργούμενα στρέμματα κατά 324,8 εκατομμύρια.

β.) Η χρήση χημικών λιπασμάτων, πέραν της ομοίας των φυσικών λιπασμάτων, έβαινε συνεχώς αυξάνουσα κατά τα έτη 1923 μέχρι 1938. Ειδικώς η χρήση των εγχωρίων χημικών λιπασμάτων διεδίδετο βαθμηδόν, ώστε ενώ το 1923 ηναλώθησαν υπό των ελλήνων αγροτών 12.244 τόνοι εξ αυτών, το 1938 η ποσότης αύτη σχεδόν δεκαπλασιάσθη, ανελθούσα ακριβώς εις τους 112 673 τόνους.

γ.) Οι γεωργικοί συνεταιρισμοί, τέλος, επίσης διευρύνοντο διαχρονικώς, συμφώνως προς σχετικές απογραφάς :

Το 1920 ήσαν 1.171 γεωργικοί συνεταιρισμοί με μέλη αυτών 58.500. Το 1930 ήσαν 2.800 συνεταιρισμοί με μέλη 168.000. Και το 1938 ήσαν 4.862 όμοιοι συνεταιρισμοί με μέλη 359.000. Δι' αυτών εξυπηρετούντο οι αγρόται μέλη εις την παροχήν πιστώσεων, εις την καλύτεραν παραγωγήν και διανομήν των γεωργικών προϊόντων και γενικώς εις την βελτίωσιν της όλης δραστηριότητος αυτών. Παρά ταύτα, διάχυτος ανά το πανελλήνιον ήτο η εντύπωσις, ότι η εποπτεία των γεωργικών συνεταιρισμών προεκάλει συχνά οικονομικάς ατασθαλίας και ζημίας εις αυτούς.

Αι ειδικεύσεις της γεωργικής παραγωγής διεκρίνοντο εις δύο ομάδας, από πλευράς συμβολής των εις το εθνικόν εισόδημα. Σχετική σκιαγράφησις εκάστης τούτων κρίνεται απαραίτητος.

α.) Τα καλούμενα «ευγενή ή βιομηχανικά» προϊόντα, και πρωτίστως ο καπνός και η σταφίς, εθεωρούντο, ότι υπερείχον ποιοτικώς εις την διεθνή αγοράν. Δια τούτο ετύγχανον ταύτα διεθνούς ζητήσεως, τρόπον τινά μονοπωλειακού χαρακτήρος. Συνέπεια της ζητήσεως ταύτης ήτο, ότι αι διεθνείς τιμαί αυτών ήσαν αι υψηλότεραι των ομοίων προϊόντων παραγωγής ετέρων χωρών, ως Αυστραλίας, Καλιφορνίας των Η.Π.Α., Τουρκίας κλπ. Το γεγονός τούτο συνετέλει, ώστε τα προϊόντα ταύτα παρ' ημίν να έχουν ανωτέραν της συνήθους στρεμματικήν απόδοσιν, να επεκτείνεται η καλλιέργεια αυτών ακόμη και εις εδάφη υπο-οριακά και ως εκ τούτου να έχουν παραγωγικόν κόστος υψηλόν, ως και τιμήν πωλήσεώς των. Εις την προνομακίην της εποχής εκείνης τοιαύτην ομάδα, υπήγοντο ιδίως τέσσαρα προϊόντα, τα εξής :

Ο καπνός εις φύλλα. Ούτος απησχόλει με την καλλιέργειαν αυτού περί τας 150 χιλιάδας αγροτικών οικογενειών, αι οποίαι απετελούντο από 750 χιλιάδας περίπου ατόμων. Επιπροσθέτως, απησχόλει ούτος εις την επεξεργασίαν των φύλλων περί τας 40 χιλιάδας εργατικών οικογενειών, ή 75 χιλιάδας περίπου ατόμων.

Εις τους ανωτέρω πρέπει να προστεθούν 15 χιλιάδες περίπου καπνεμπόρων, οι οποίοι μετά των οικογενειών των ηριθμουν περί τας 50 χιλιάδας προσώπων. Συνεπώς απέζον εκ του καπνού περί τας 875 χιλιάδας κατοίκων της χώρας. Ειδικότερον, οι απασχολούμενοι με το εξαγωγικόν εμπόριον του καπνού εις φύλλα, έφθανον το ήμισυ περίπου του συνόλου των εξαγωγέων της χώρας.

Η καλλιέργεια του καπνού επεξετείνεται ήδη από του 1923. Τότε αύτη έφθανε τας 616 χιλιάδας, δια να ανέλθη το 1929 εις 1.012 χιλιάδας στρεμμάτων. Έκτοτε όμως επέδρασεν επ' αυτής δυσμενώς η εκδηλωθείσα παγκόσμιος οικονομική κρίσις, περιορισθείσης της καλλιεργείας του καπνού εις τας 967 χιλιάδας στρεμμάτων, έκτασις η οποία παρέμενε σχεδόν η ίδια μέχρι του έτους 1940.

Η παραγωγή του καπνού ηκολούθησε την ακόλουθον πορείαν εις τόννους.
1923 : 23.353 – 1927 : 53.565 – 1928 : 49.095 – 1929 : 50.055 – 1930 : 49.195 – 1931 : 43.045 – 1932 : 35.302 – 1935 : 36.412 – 1939 : 91.100.

Η παραγωγή αύτη, συγκρινομένη προς την τότε παγκόσμιον καπνοπαραγωγήν, ισοδυναμεί μόνον προς τα 3,5%, κατά μέσον όρον.

Εις την παγκόσμιον, όμως, αγοράν, τα ποιοτικά πλεονεκτήματα του ελληνικού καπνού έδιδον ιδιάζουσιν θέσιν. Ο καπνός εις φύλλα απετέλει τότε βασικόν στοιχείον του εξαγωγικού εμπορίου της χώρας, με συνέπειαν ούτος να ήτο ο σπουδαιότερος συναλλαγματικός πόρος αυτής. Η παγκόσμιος ζήτησις του ελληνικού καπνού εις φύλλα απερρόφα κατά μέσον όρον ετησίως περί τα ένδεκα δωδέκατα της όλης εγχωρίου παραγωγής. Το υπόλοιπον εν δωδέκατον ήτο αρκετόν δια την εσωτερικήν κατανάλωσιν. Η χρηματική αξία του εξαχθέντος το 1939 καπνού εις φύλλα είχεν υπολογισθεί εις 2,3 δισεκατομμύρια ονομαστικών δραχμών.

Η σταφίς (μαύρη και ξανθή) ήτο το επόμενον μετά τον καπνόν προσοδοφόρον εις συναλλαγμα «ευγενές» εγχώριον γεωργικόν προϊόν. Η παραγωγή και η διανομή αυτής ετέθη από του έτους 1925 υπό την άμεσον κρατικήν εποπτείαν και προστασίαν, δια του Αυτονόμου Σταφιδικού Οργανισμού.

Η καλλιέργεια της εγχωρίου σταφίδος κατελάμβανε στρεμματικήν έκτασιν συνεχώς αυξανομένην. Το έτος 1929 αύτη ανήλθεν εις 496.170 στρέμματα. Το αυτό ευνοϊκόν φαινόμενον παρετηρείτο και εις την εγχώριον παραγωγήν, η οποία κατά μέσον ετήσιον όρον μέχρι του 1929 είχε φθάσει, της μεν μαύρης σταφίδος τας 158, της δε ξανθής 29 χιλιάδας τόννων. Έκτοτε, η παγκόσμιος οικονομική κρίσις επέδρασε δυσμενώς επί της τοιαύτης εξελίξεως. Σημαντικάί ποσότητες σταφίδος ξένης παραγωγής ολονέν και περισσότερον υπεκαθίστουν την ελληνικήν σταφίδα εις την διεθνή κατανάλωσιν αυτής, περιοριζομένης αντιστοιχώς της καταναλώσεως της ημετέρας. Η εσωτερική αγορά απερρόφα μέρος της εγχωρίου σταφίδος, χρησιμοποιουμένης δια την εγχώριον παραγωγήν οινοπνεύματος, ως επί το πλείστον.

Αλλά μακροχρονίως η διεθνής αγορά απετέλει την βάση καταναλώσεως της ελληνικής σταφίδος, όπως και του ελληνικού καπνού. Στατιστικώς διαπιστούται, ότι μέχρι του 1932, οι συναλλαγματικοί πόροι της Ελλάδος εκ της εξαγωγής της σταφίδος εκάλυπτον περί τα 4,5 % της συνολικής αξίας των εξαγωγών της χώρας. Μάλιστα, η ξανθή σταφίς εξήγετο τότε μέχρι των 90 % της ετησίας παραγωγής της.

Ο καρπός της ελαίας ετύγχανε διεθνούς ζητήσεως εκ μέρους κυρίως των αποδήμων Ελλήνων, ως και των κατοίκων των μεσογειακών χωρών. Η εγχώριος παραγωγή του καρπού τούτου συνετελείτο ανά δύο έτη κατά το πλείστον. Τα ελαιόδενδρα εκκαλλιεργούντο εις έκτασιν περί τα πέντε εκατομμύρια στρεμμάτων, ήσαν δε ταύτα συνολικώς περίπου 61 εκατομμύρια.

Τα δένδρα ταύτα παρήγαγον καρπόν της ελαίας μόνον περί τας 35 χιλιάδας τόννων ανά διετίαν. Ας προστεθή, ότι η παραγωγή ελαιολάδου ήτο τετραπλασία

του καρπού της ελαιίας. Η κατά στρέμμα παραγωγή του καρπού της ελαιίας έφθανε τα εννέα χιλιογράμματα, μέγα μέρος των οποίων εξήγεται εις την αλλοδαπήν.

Τα ξηρά σύκα, τέλος, εξητούντο επίσης διεθνώς εκ μέρους των αυτών ως άνω καταναλωτών της αλλοδαπής του καρπού της ελαιίας. Η εγχώριος παραγωγή αυτών, ήτο περίπου, κατά μέσον ετήσιον όρον, 29 χιλιάδες τόννων (συν 17 χιλιάδες τόννων, αι οποίαι κατηναλίσκοντο, ως νωπά, εγχωρίως). Προ της συσκευασίας των ξηρών σύκων, εγένετο αποστείρωσις αυτών και επιλογή, με μέριμναν λειτουργούντος γραφείου σύκων εις Αθήνας. Τοιουτοτρόπως εξησφαλίζετο η απαραίτητος εξαιρετική αυτών ποιότης. Βεβαίως, πλείστα των δένδρων παραγωγής σύκων ήσαν αυτοφυή, ήσαν δε εις το σύνολόν των ταύτα, αρχικώς 2.340 και τελικώς 4.600.

2. Τα λοιπά γεωργικά εγχώρια προϊόντα, διεκρίνοντο εις σιτηρά, εσπεριδοειδή, εις ετέρους καρπούς, εις λαχανοκηπευτικά μετά των πεπονοειδών και εις όσπρια, μετά του βάμβακος και της ορύξης.

Τα σιτηρά (ή δημητριακά) προωρίζοντο πλήρως προς κάλυψιν της εγχωρίου καταναλώσεως, χωρίς βεβαίως ποτέ να επαρκέσουν, αν και η παραγωγή των διαρκώς ηύξανε : Κατά τα έτη 1923-1931, τα καλλιεργηθέντα στρέμματα, οι παραχθέντες χιλιάδες τόννων και η αξία αυτών εις εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών, ήσαν αντιστοιχώς ως ακολούθως :

1923	-	8.733	-	624	-	1.820,8
1926	-	11.776	-	851	-	3.413,8
1929	-	10.466	-	713	-	2.859,5
1930	-	12.636	-	759	-	2.320,9
1931	-	13.568	-	775	-	2.479,2

Η εκδηλωθείσα και εις την Ελλάδα το 1932 επίδρασις της από του 1929 παγκοσμίου οικονομικής κρίσεως, ηνάγκασε την τότε κυβέρνησιν, μεταξύ των άλλων νομοθετικών μέτρων, να προβή και εις την έκτοτε προστασίαν της φυσικής παραγωγής της χώρας και των αγροτών, από απόψεως ευνοϊκωτέρων τιμών και συγκεντρώσεως της παραγωγής προς πώλησιν. Ως υπελόγησε το λειτουργούν τότε Ανώτατον Οικονομικόν Συμβούλιον, το 1928 η εγχώριος παραγωγή σιτηρών εκάλυπτε τα 40% της εγχωρίου καταναλώσεως. Το έτος 1935, αυτή εκάλυπτε τα 63%, δια να φθάση το 1940 εις τα 80%.

Τα εσπεριδοειδή εκαλλιεργούνται εις δένδρα πορτοκαλέας, μανδρινέας, λεμονέας, κιτρέας και νερατζέας. Τα δένδρα ταύτα, κατ' αντιστοιχον σειράν του είδους αυτών, ήσαν το έτος 1929, εις χιλιάδας : 860,7 - 740,6 - 386,0

276,0 – 86,8. Το έτος 1939, τα ίδια δένδρα εις χιλιάδας ανήλθον εις: 2.169,0 – 757,0 – 1.006,0 – 257,0 – 292,0.

Η παραγωγή των δένδρων τούτων, εις χιλιάδας τόννων, υπήρξεν αντιστοίχως, το έτος 1929 : 8,6 – 4,5 – 30,1 – 1,8 – 0,3. Δια να ανέλθη το έτος 1938, αύτη εις χιλιάδας τόννων, αντιστοίχως : 31,3 – 14,6 – 14,1 – 2,0 – 1,0.

Με την τοιαύτην παραγωγήν, η Ελλάς ανεδείχθη εις μίαν των ένδεκα χωρών του κόσμου, αι οποίαι ήσαν αι παράγουσαι τα περισσότερα κατ' έτος εσπεριδοειδή. Ας προστεθή, ότι η μέση τιμή κατά τόννον διαρκούσης της τελευταίας δεκαετίας, ήτο, εις χιλιάδας ονομαστικών δραχμών, δια τα εγχώρια : πορτοκάλια 5,7, μανδραρίνια 5,4, λεμόνια 5 και νεράτζια 2,2.

Οι λοιποί καρποί παρήγοντο κυρίως από τα κάτωθι κυρίως δένδρα. Συγκεκριμένως, τα εις χιλιάδας καρποφόρα δένδρα, τα οποία υπήρχον κατά τα έτη 1929 και 1939, βάσει δύο σχετικών απογραφών του Υπουργείου Γεωργίας, ήσαν αντιστοίχως τα εξής :

Αμυγδαλέαι	:	1.376 – 4.700
Βερυκοκέαι	:	93 – 878
Βυσσινέαι	:	99 – 535
Δαμασκηναί	:	110 – 1.039
Καρυδέαι	:	280 – 781
Καστανέαι	:	607 – 876
Κερασέαι	:	140 – 659
Κυδωνέαι	:	315 – 1.070
Λεπτοκαρέαι	:	200 – 534
Μηλέαι	:	254 – 1.689
Ροδακινέαι	:	157 – 865
Φυστικέαι	:	11 – 102
Χαρουπέαι	:	1.355 – 1.923.

Οι ανωτέρω αριθμοί αποδεικνύουν την σημειωθείσαν μεταξύ των προαναφερθέντων ετών αξιόλογον πρόοδον εις την καλλιέργειαν των ως άνω καρποφόρων δένδρων.

Το έτος 1938, υπελογίσθη υπό του αυτού Υπουργείου, η παραγωγή οπωρών συγκεντρωτικώς ωρισμένων εκ των καρποφόρων δένδρων (των βερυκκόκων, βυσσίνων, δαμασκήνων, κερασιών, κορομήλων, κυδωνίων, μεσπίλων, ροδακίων και ροδιών). Το συνολικόν βάρος της παραγωγής ταύτης ανήρχετο εις 337 χιλιάδας τόννων περίπου. Το βάρος τούτο, πολλαπλασιαζόμενον προς μέσην

τιμήν κατά τόννον εξ ονομαστικών δραχμών 5.106,2, δίδει συνολικήν τιμήν της παραγωγής ταύτης ίσην προς 172 εκατομμύρια περίπου ομοίων δραχμών.

Η παραγωγή των καρποφόρων δένδρων του 1938, επεξετείνετο εις επτά έτερα είδη. Η δι' έκαστον είδος παραγωγή εις τόνους, η μέση τιμή πωλήσεως ενός τόννου εξ έκαστου είδους και η συνολική τιμή έκαστου των ειδών τούτων, ήσαν αντιστοίχως εις εκατομμύρια δραχμών περίπου και αντιστοίχως, ως ακολούθως :

Αμύγδαλα	:	8.577,5	—	13.093,1	—	112,3
Αχλάδια	:	28.916,5	—	3.083,5	—	89,2
Καρύδια	:	7.634,2	—	11.496,5	—	87,8
Μήλα	:	7.193,9	—	6.709,4	—	48,3
Κάστανα	:	8.807,5	—	3.791,7	—	33,4
Λεπτοκάρια	:	394,9	—	17.323,0	—	6,8
Χαρούπια	:	30.483,3	—	1.747,3	—	53,3.

Η συνολική τιμή πωλήσεως των παραχθέντων το έτος 1938 οπωρών των ως άνω δύο περιπτώσεων, ανήρχετο εις 1.165.145.541 ονομαστικός δραχμάς, επί γενικού συνόλου πωλήσεων 244.136,9 τόννων.

Από τα προηγηθέντα στατιστικά δεδομένα, εξάγεται, ότι η παραγωγή των καρποφόρων δένδρων της χώρας ήτο σημαντική, εν συγκρίσει προς την λοιπήν γεωργικήν παραγωγήν της χώρας.

Τα λαχανοκηπευτικά και πεπονοειδή, καθ' υπολογισμούς του Ανωτάτου Οικονομικού Συμβουλίου, δια την χρονικήν περίοδον 1928—1935, εκαλλιεργούντο παρ' ημίν ολονέν και περισσότερον. Ενώ το έτος 1928 η παραγωγή τούτων εκάλυπτε την εγχώριον κατανάλωσιν μόνον κατά 72 %, το 1935 αύτη ανήλθεν εις τα 99 %, ήτοι σχεδόν εκάλυψε το σύνολον της ζητήσεως των προϊόντων τούτων. Επί πλέον, η ανά στρέμμα παραγωγή των προϊόντων αυτών, ήτο κατά μέσον όρον, το μεν 1928 ίση προς 395 χιλιογράμμα, το δε 1940 ίση προς 700 χιλιογράμμα.

Περαιτέρω, η μεταξύ των ετών 1935—1938 καλλιέργεια των ανωτέρω ειδών, εγένετο επί εκτάσεως 900 χιλιάδων στρεμμάτων. Η ετησία, κατά μέσον όρον, παραγωγή, των λαχανικών έφθανε τας 210 χιλιάδας τόννων, των γεωμήλων τας 148, της τομάτας τας 109 χιλιάδας και των πεπονοειδών τας 203 χιλιάδας τόννων.

Τα όσπρια, μετά του βάμβακος και της ορύζης, απετέλουν την τελευταίαν διάκρισιν των λοιπών γεωργικών εγχωρίων προϊόντων. Αι καλλιεργηθείσαι εκτάσεις κατά τα έτη 1928—1938, αρχικώς ήσαν περιορισμένοι,

αλλ' έκτοτε ηυξάνοντο διαχρονικώς. Κατά μέσον ετήσιον όρον, αι εκτάσεις αύται, εις χιλιάδας στρεμμάτων, ήσαν : Των οσπρίων 1.139, του βάμβακος 600 και της ορύζης 20.

Η παραγωγή κατά τα αυτά έτη των ιδίων προϊόντων, εις χιλιάδας τόννων, έφθανε κατά μέσον όρον : Πρώτον των οσπρίων 51, η οποία κατενέμετο εις 19 των κουκιών, 17 των φασολιών, 10 των ρεβυθιών και 5 της φακής, δεύτερον του βάμβακος 44 και τρίτον της ορύζης 4 χιλιάδες τόννων.

Η κατανάλωσις των ανωτέρω προϊόντων εκάλυπτετο μερικώς υπό της εγχωρίου παραγωγής και εκ της εισαγωγής αυτών εκ της αλλοδαπής. Η εγχώριος ζήτησις των εκάλυπτετο αρχικώς υπό της εγχωρίου παραγωγής ως εξής : Των οσπρίων κατά 51 %, του βάμβακος κατά 28 % και της ορύζης κατά 59 %. Τελικώς, όμως, τα ποσοστά ταύτα ηυξήθησαν αντιστοιχως εις 76 %, 59 % και 71 %, χάρις εις την σημειωθείσαν βαθμιαίως αύξησιν της παραγωγής των προϊόντων τούτων παρ' ημίν.

Δ'. ΛΟΙΠΗ ΦΥΣΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΑΓΑΘΩΝ

Η επικεφαλής παραγωγή εις την παρούσαν σκιαγράφησιν, περιλαμβάνει τους κυριώτερους πέντε κλάδους της φυσικής παραγωγής αγαθών, πέραν του προηγηθέντος βασικού, της γεωργίας. Ούτοι είναι οι επόμενοι :

α) Η κτηνοτροφία, η οποία εθεωρείτο υπό του Αριστοτέλους «ζώσα γεωργία», προφανώς διότι αύτη είχε πάντοτε άμεσον σχέσιν μετά της τελευταίας. Αμφότεροι οι κλάδοι ούτοι υφίσταντο αμοιβαίαν συνδρομήν και αμοιβαίαν επίδρασιν από τους προαναφερθέντας εις τα περί γεωργίας, παράγοντας, ευμενείς και δυσμενείς.

Ο κτηνοτρόφος πληθυσμός της χώρας, έβαινεν, ως και η γεωργική παραγωγή, αυξανόμενος μεταξύ των ετών 1923 και 1939. Η αύξησις αύτη εις εκατοντάδας χιλιάδων κεφαλών κατά τα δύο ταύτα έτη, ήτο αντιστοιχως η κατωτέρω : Ίπποι από 30 εις 363, βόες από 353 εις 974, βούβαλοι από 30 εις 67, ημίονοι από 118 εις 184, όνοι από 274 εις 404, χοίροι από 334 εις 430, πρόβατα από 5.643 εις 8.139, αίγες από 3.674 εις 4.356, κόνικλοι από 461 εις 639 και όρνιθες από 5.073 εις 11.929.

Οι εξ επαγγέλματος απασχολούμενοι με την κτηνοτροφίαν ήσαν το έτος 1928 περί τας 160 χιλιάδας ατόμων. Το εισόδημα αυτών, απετέλει περί τα 23 % του

εισοδήματος του συνόλου της φυσικής παραγωγής αγαθών, το οποίον ισοδυναμεί προς τα 8 % περίπου του ετησίου εθνικού εισοδήματος, κατά μέσον όρον.

Η εγχώριος κτηνοτροφική παραγωγή, εις χιλιάδας τόννων, μεταξύ των ετών 1934 και 1938, είχε διαμορφωθεί ως εξής : Γάλα από 733 εις 706, μαλακός τυρός φέτα από 40 εις 45, σκληρός τυρός από 14 εις 10, πρόβειον κρέας από 38 εις 41, αίγιον κρέας από 21 εις 22, χοίρειον κρέας από 20 εις 16, βόειον κρέας από 15 εις 16, τρίχες αιγών από 2,2 εις 2,0, αυγά από 28 εις 27, μέλι από 3,4 εις 3,2, κηρός από 371 εις 365 και κουκούλια μετάξης από 2,5 εις 2,7.

Η ανωτέρω διαμόρφωσις ήτο ενδεικτική της ασταθείας της παραγωγής του κλάδου, αν και εις τα περισσότερα προϊόντα κατά την ως άνω πενταετίαν εσημειώθη κάμψις, οφειλομένη κυρίως εις την μη σοβαράν κρατικήν υποστήριξιν του κλάδου. Θα πρέπει, πάντως, να αναφερθή, ότι η εγχώριος σηροτροφική παραγωγή είχε κατατάξει την Ελλάδα εις την δευτέραν σειράν, μεταξύ του συνόλου των χωρών εις τας οποίας επίσης παρήγετο η φυσική μέταξα. Πρώτη, βεβαίως ήρχετο η Ιταλία, με παραγωγήν κουκουλιών μετάξης μεγαλύτεραν της Ελλάδος τριάκοντα φορές.

β) Η α λ ι ε ί α, η οποία κυρίως διεξήγετο εις τα ελληνικά ύδατα, θαλάσσια και μή, κατά δεύτερον δε λόγον επεξετείνετο και εις θαλάσσας πέραν της χώρας και ιδίως της Μεσογείου. Ο πενιχρός ενάλειος πλούτος των ελληνικών υδάτων, απετέλει την θεμελιώδη αιτίαν της επεκτάσεως ταύτης.

Οι εξ επαγγέλματος αλιείς της χώρας, έβαινον βαθμιδόν αυξανόμενοι. Το έτος 1934 είχαν ούτοι ανέλθει εις τους 15 χιλιάδας περίπου δια να φθάσουν το 1940 τας 26 χιλιάδας. Τότε ήσαν επί πλέον 2,7 χιλιάδες σπογγαλιείς και περί τας 2 χιλιάδας αλιείς ποταμών, λιμνών και λιμνοθαλασσών της χώρας.

Ο αλιευτικός στόλος ηυξάνετο επίσης από έτους εις έτος, ώστε το 1933 να υπάρχουν 2.136 σκάφη βενζινοκίνητα και ιστιοφόρα. Συνάμα, το 1935 τα σκάφη ταύτα υπερδιπλασιάσθησαν, ανελθόντα εις 4.500. Αλλ' η αύξουσα πενιχρότης εις ενάλειον πλούτον των ελληνικών υδάτων, προεκάλεσε, κατόπιν, ανάλογον συρρίκνωσιν τοῦ αλιευτικού στόλου, ώστε το 1938 τα σκάφη ταύτα να περιορισθούν εις 1.130.

Τα σκάφη του αλιευτικού στόλου διεκρίνοντο εις τας εξής κατηγορίας : Πρώτον, τα σκάφη κυκλικών δικτύων (γρι - γρι), έκαστον των οποίων συνωδεύετο από 6 έως 8 βοηθητικάς λέμβους. Δεύτερον, τας μηχανοτράτας μετρίου μεγέθους και τρίτον εις μικρά σκάφη και αλιευτικάς λέμβους. Τέταρτον, τέλος, υπήρχον και περί τα 300 σπογγαλιευτικά σκάφη. Το σύνολον αυτών απετιμάτο το 1938 εις 350 εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών.

Η αλιευτική παραγωγή εις ιχθείς, μαλακόστρακα και σπόγγους, ενδημικών και διερχομένων από τα ελληνικά θαλάσσια ύδατα, ως και η τοιαύτη των γλυκέων υδάτων, εμφανίζεται εις στατιστικά στοιχεία των ετών 1928 – 1938 :

1928 : 9,6	1934 : 18,2
1929 : 14,6	1935 : 19,3
1930 : 16,7	1936 : 20,0
1931 : 17,1	1937 : 27,5
1932 : 17,9	1938 : 35,0.
1933 : 20,6	

Αναλυτικότερον, δια τινά των ανωτέρω ετών, η αλιευτική παραγωγή της χώρας, συνίστατο εις επίσης χιλιάδας τόννων, ως ακολούθως :

1930 : Από γάδους 8,2 – σαρδέλας 1,2 – λοιπούς νωπούς ιχθείς 0,6 – αλίπαστα 4,9 – αυγοτάραχον 0,8 – μαλακόστρακα 0,5.

1933 : Από ιχθείς γενικώς 19,2 – κεφαλόποδα 0,4 – μαλακόστρακα 0,04.

1934 : Από γάδους 10,4 – σαρδέλας 0,2 – λοιπούς νωπούς ιχθείς 1,8 – αλίπαστα 5,1 – αυγοτάραχον 0,5 – μαλακόστρακα 0,2.

1936 και 1937, αντιστοίχως : Από ιχθείς γενικώς 13,3 και 18,3 – κεφαλόποδα 0,7 και 0,8 – μαλακόστρακα 0,1 και 0,2.

Η σπογγαλιευτική παραγωγή του έτους 1938 έφθανε τους 40 χιλιάδες τόννων, διενεργείτο δε και πέραν των χωρικών υδάτων. Η σπογγαλιευτική ειδικώς παραγωγή, από φυσικούς βεβαίως σπόγγους, ήτο, συγκριτικώς προς την παραγωγήν των λοιπών αλιευμάτων της χώρας, μία από τας τότε μεγαλύτερας. Μόνον η ομοία παραγωγή της Αιγύπτου υπερείχεν, ανερχομένη εις 47 χιλιάδας τόννων.

Η υστέρησις της ελληνικής αλιευτικής παραγωγής, ιδίως εις ιχθείς, ήτο κατά κύριον λόγον αποτέλεσμα, αφ' ενός μεν της πενιχρότητος του εναλείου πλούτου των ελληνικών υδάτων, αφ' ετέρου δε της ανεπαρκούς αλιευτικής πίστεως παρ' ημίν. Δευτερευόντως, αύτη ωφείλετο εις την ατελή, αλλά και παράνομον εκμετάλλευσιν του εγχωρίου εναλείου πλούτου. Συμφώνως προς ειδικήν έρευναν της εποχής εκείνης, η προμνησθείσα υστέρησις της ελληνικής αλιευτικής παραγωγής καταφαίνεται και εκ του γεγονότος, ότι η κατ' άτομον ελληνική κατ' έτος αλιευτική παραγωγή ήτο περί τα 4 χιλιόγραμμα, ενώ η ομοία της Ιταλίας ανήρχετο εις 16 χιλιόγραμμα, της δε Νορβηγίας εις 229.

γ') Η δ α σ ο ν ί α, ήτοι η προστασία, η εκμετάλλευσις και η ανάπτυξις των ελληνικών δασών, ήτο, το 1923 και πέραν, πηγή οικονομικο – κοινωνικών

πλεονεκτημάτων. Η δασική έκτασις της χώρας ήτο περί τα 24 εκατομμύρια στρεμμάτων, μέ τινα ακόμη επιδεκτικά αναδασώσεως, με σπερματοφανή δένδρα και θάμνους. Το ποσοστόν δασώσεως του ελληνικού εδάφους ήτο μόλις περί τα 12%. Το ποσοστόν τούτο συγκρινόμενον προς τα των γειτονικών χωρών, ήτο κάτω του ημίσεως. Της Ρουμανίας ήτο 25%, της Βουλγαρίας 28% και της Γιουγκοσλαβίας 30%.

Παρά τα ανωτέρω, εσημειούτο διαχρονικώς περιορισμός της ελληνικής εδαφικής εκτάσεως, κατά τι ποσοστόν. Αίτια αυτού ήσαν η ανεπάρκεια προστασίας, εκμεταλλεύσεως και αναπτύξεως των δασών, τόσον εκ μέρους των αρμοδίων, όσον και εκ μέρους των παροικούντων. Παλαιώσεις δένδρων χωρίς επαρκή ανανέωσιν, κλαδονομαί καί εκχερσώσεις, πυρπολύσεις, χείμαροι, κλπ., συνετέλουν εις τον εκάστοτε περιορισμόν της όλης δασικής εκτάσεως.

Η ιδιοκτησία των δασών διεκρίνετο εις κρατικήν κατά τα 63% και μη κρατικήν κατά τα λοιπά 37%. Η μη κρατική ιδιοκτησία κατενέμετο εις ιδιωτικήν κατά 4,9 εκατομμύρια στρεμμάτων, εις κοινοτικήν κατά 1,3, εις μοναστηριακήν κατά 1 εκατομμύριον, εις ανταλλάξιμον κατά 200 χιλιάδας και εις ανήκουσαν εις αγαθοεργά ιδρύματα κατά 54 χιλιάδας στρεμμάτων.

Τα δασικά δένδρα ηριθμούνται περί τα 2,5 εκατομμύρια. Εξ αυτών υπήρχον τότε 828 χιλιάδας εκ δρυός, 522 χιλιάδας εκ δένδρων αειφύλλων—πλατυφύλλων, 539 χιλιάδας εκ πεύκης όλων των ειδών, 257 χιλιάδας εξ ελάτης (κοινής και ερυθρελάτης), 250 χιλιάδας εξ οξυάς, 88 χιλιάδας εκ φυλλοβόλων πλατυφύλλων, 13 χιλιάδας εκ καστανέας και 8 χιλιάδας εκ κυπαρίσσου.

Η δασική παραγωγή, μεταξύ των ετών 1923 και 1940, μετεβλήθη κατ' είδος αυτής και χρόνον, αντιστοίχως, ως εξής: Ξυλείας 110 και 149 χιλιάδας κυβικών μέτρων, καυσοξύλων 514 και 311 χιλιάδας τόννων, ξυλανθράκων 80 και 97 χιλιάδας τόννων, ρητίνης 11 και 23 χιλιάδας τόννων, ριζών από δένδρα και κυρίως ερρίκης 5 και 0,5 χιλιάδας τόννων. Πέραν αυτών, περιλαμβάνοντο μικρότεραι ποσότητες από βαλάνους, μαστίχαν, κατράμι, στύλους, υπερθήματα αμπέλων κλπ.

Η τοιαύτη παραγωγή ήτο ανεπαρκής, ίνα καλύπτη τας τότε εγχωρίους ανάγκας εις δασικά προϊόντα και ιδίως τοιαύτα επεξεργασμένα, ως στρογγύλην ξυλείαν, οικοδομικήν τοιαύτην, κιβώτια, έπιπλα, βαφικάς και δεψικάς ύλας κλπ. Πάντως, το έτος 1940 η αξία της παραγωγής ταύτης είχεν εκτιμηθή εις 14 δισεκατομμύρια ονομαστικών δραχμών. Απετέλει δε η ίδια, κατά μέσον ετήσιον όρον, τα 6,4% εκ του εισοδήματος της φυσικής παραγωγής αγαθών, ή τα 2,3% του εθνικού εισοδήματος.

δ') Αι πηγαί του υπογείου πλούτου και της ενεργείας δεν ήσαν τότε εξηκριβομένοι και δεν ετύγχανον της δεούσης εκμεταλλεύσεως. Η ποσοτική και η ποιοτική παραγωγή αυτών, ως εκ τούτου, ήτο περιορισμένη εις ορυκτά και μεταλλεύματα, ως και εις πηγάς ενεργείας.

Δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία επί της παραγωγής ορυκτών ή μεταλλευμάτων του έτους 1925 και του έτους 1938, αντιστοίχως, ενεφάνιζον τους ακόλουθους τόννους εις χιλιάδας διά τινα των κυριωτέρων εξ αυτών, των εξείς : Άλατος θαλάσσης 79,2 και 85,1, βωξίτου 3,7 και 179,6, λευκολίθου (μαγνησίτου) 64,4 και 168,2, λιγνίτου 142 και 108, μολύβδου 77 και 14,9, σιδήρου 88 και 348,6, στεατίτου (αντιμονίου) 0,1 και 0,3, χρωμίου 8 και 42,4 και ψευδαργύρου 7,6 και 10,3. Εκ των στοιχείων τούτων προκύπτει, ότι διαρκούσης της ως άνω δεκατριετίας εσημειώθη κατά το πλείστον ανοδική ποσοτική εξέλιξις, αλλά της ακατεργάστου μόνον μορφής αυτών των προϊόντων.

Ίνα συμπληρωθή η εικών της παραγωγής της χώρας εκ των πηγών του υπογείου πλούτου της, προστίθενται δύο εισέτι ετήσιοι σειραί, με τα αντίστοιχα είδη και ποσότητας. Η πρώτη εξ αυτών αναφέρεται εις το έτος 1925, και διακρίνεται αρχικώς εις χιλιάδας τόννων δι' έκαστον είδος, ως εξής : Θειομεταλλεύματα 1, θειούχα μικτά 0,6, μαγγάνιον 4,3, πετρέλαιον 0,3, σιδηρομαγγάνιον 0,8, σμύρις 20,3, και σιδηροπυρίτης 65. Εις την συνέχειαν, η σειρά αύτη περιλαμβάνει την παραγωγήν εις μάρμαρον 0,96 χιλιάδων κυβικών μέτρων, εις κίσσηριν 50,3 ομοίων χιλιάδων και εις μυλοπέτρας 120,7 χιλιάδων τεμαχίων. Η δευτέρα σειρά της προκειμένης παραγωγής αφορά το έτος 1928, εις χιλιάδας τόννων. Εις ταύτην περιλαμβάνονται : Γύψος 16,6, θηραϊκή γή 149,7, καολίνη 0,2, νικέλιον 50,3, σιδηροπυρίτης 244, χαλαζίας 2,1 και χρώματα ορυκτά 0,3.

Ειδικοί υπελόγησαν την από του έτους 1925 και μέχρι του έτους 1938 αύξησιν της συνολικής παραγωγής του κλάδου τούτου κατά 44 %. Η εξαγωγή εις την αλλοδαπήν εγχωρίων ακατεργάστων μεταλλευμάτων, το έτος 1938, ήτο η επομένη εις τόννους : Σιδηρομεταλλεύματος 308,5, σιδηροπυρίτου 202,2, βωξίτου 132,2, λευκολίθου 47,9, χρωμίου 35,7, ψευδαργύρου 11,4, σμύριδος 5,6 και μαγγανίου 3 τόννων.

Αι πηγαί ενεργείας της χώρας παρέμενον ως επί το πολύ ανεκμετάλλευτοι. Ήσαν, εν τούτοις, γνωστά αρκετά κοιτάσματα λιγνίτου και τύρφως. Επί πλέον υπήρχον διαθέσιμοι υδραυλικοί πηγαί (κυμάτων, ρευμάτων, παλιρροιών), αιολικοί, ηλιακοί κλπ. Μόνον μικρο-επιχειρήσεις, ως υδρόμυλοι, ανεμόμυλοι και ελαιοτριβεία εξεμεταλλεύοντο μερικός από τας πηγάς αυτάς. Εάν εγένετο πλήρης εκμετάλλευσις των τότε γνωστών πηγών ενεργείας, θα παρήγοντο, καθ'

υπολογισμούς ειδικών, περί τα 2.240 εκατομμύρια χιλιοβατόρων ηλεκτρικής ενέργειας, ιπποδυνάμewς 1,5 εκατομμυρίου.

ε') Η θήρα (κυνήγιον) από του 1923 έτυχε κρατικής προστασίας, δια νομοθετικού περιορισμού της λαθροθηρίας, η οποία διηνεργείτο, παρά την σπάνιν θηραμάτων, ακόμη και διερχομένων. Οι κυνηγοί, πάντως, συνεχώς διογκούντο: Από το 1928, ανήλθον ούτοι εις τους 100.000 το έτος 1934 και έκτοτε έβαινον πολλαπλασιαζόμενοι. Τα θηράματά των ήσαν κατά κανόνα λαγοί, αγριόχοιροι, υδρόβια και πτηνά. Το κρέας αυτών, μετά του δέρματος ή των πτερών, έφθανε περί το εκατομμύριον οκάδων ετησίως, κατά την τελευταίαν πενταετίαν μέχρι το 1940. Το εκ θήρας ετήσιον εισόδημα επλησίαζε τα πέντε, περίπου και κατά μέσον όρον, εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών, το οποίον εκαρπούντο παραγωγοί και μεταπωληταί.

Ε.΄ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ, Ο ΒΑΣΙΚΟΣ ΚΛΑΔΟΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΕΩΣ ΑΓΑΘΩΝ

Η ανάπτυξις της βιομηχανικής παραγωγής, ωφείλετο, αφ' ενός μεν εις την πρωτοβουλίαν του γηγενούς πληθυσμού και της πολιτείας, αφ' ετέρου δε εις την πείραν και τον ζήλον των έκτοτε Ελλήνων προσφύγων. Ο κλάδος ούτος, περιλαμβάνει δύο υποκλάδους. Κατά πρώτον λόγον, τον της ελαφράς βιομηχανίας. Εις αυτόν ανήκον στατιστικώς και αι δραστηριότητες της οικοτεχνίας και της βιοτεχνίας. Εις τον υποκλάδον τούτον, ως γνωστόν, παρήγοντο αγαθά λαϊκής καταναλώσεως και μάλιστα κατόπιν σχετικών παραγγελιών των πελατών αυτού. Σπανίως η ελαφρά βιομηχανία παρήγαγεν ανεξαρτήτως παραγγελιών, με πρόβλεψιν μελλοντικής πωλήσεως αυτής. Ο υποκλάδος ούτος της ελαφράς βιομηχανίας, ως σύνολον, εχαρακτηρίζετο ως «εντάσεως εργασίας», δοθέντος ότι ο μεγαλύτερος συντελεστής της παραγωγής της ήτο η εργασία.

Κατά δεύτερον λόγον, ο τομέυς της μεταποίησεως αγαθών, περιελάμβανεν εις τον κλάδον της βιομηχανίας, τον υποκλάδον αυτής της βαρείας βιομηχανίας. Αύτη εχαρακτηρίζετο ως «εντάσεως κεφαλαίου», διότι εχρησιμοποιεί κυρίως μηχανικόν εξοπλισμόν, αντί της ανθρωπίνης εργασίας, ως κυρίου συντελεστού της παραγωγής της. Εργαζόμενοι εις την βαρείαν βιομηχανίαν, το έτος 1920 ήσαν 20.656, το έτος 1930 ανήλθον εις 37.322 και το έτος 1940 έφθασαν τας 75.200, γεγονός το οποίον είναι ενδεικτικόν της εξελίξεως της δραστηριότητος ταύτης. Χάριν συγκρίσεως, οι εργαζόμενοι εις την ελαφράν βιομηχανίαν (μετά της οικοτεχνίας και της βιομηχανίας), το 1920 ήσαν 143.977, το 1930 ανήλθον εις 195.106 και το 1940 έφθασαν τους 280.311.

Οι εργαζόμενοι εις την συνολικὴν βιομηχανικὴν παραγωγὴν, ὡς βασικοῦ κλάδου τῆς μεταποιήσεως, διακρινόμενοι κατὰ κλάδους, μετεβλήθησαν εις ποσοστιαίαν αναλογίαν, βάσει τῶν απογραφῶν τῶν ἐτῶν 1920 καὶ 1930, ὡς κατωτέρω : Τροφίμων 39,70 % - 24,00 %, ἐνδύσεως καὶ υποδήσεως 21,15 % - 26,04 %, μεταλλουργικῶν καὶ μηχανολογικῶν προϊόντων 10,18 % - 11,56 %, κλωστοῦφαντουργίας 7,34 % - 11,43 %, ποτῶν καὶ προϊόντων καπνοῦ 5,53 % - 2,74 %, ξύλου, φελλοῦ καὶ ἐπίπλου 5,06 % - 7,80 %, χάρτου καὶ εκτυπώσεων 3,03 % - 3,00 %, δέρματος 2,68 % - 2,69 %, μὴ μεταλλικῶν ορυκτῶν 2,39 % - 5,00 %, ελαστικοῦ, πλαστικοῦ καὶ χημικῶν προϊόντων 1,78 % - 2,57 % καὶ λοιπῶν κλάδων 1,16 % - 3,17 %.

Τα λειτουργοῦντα καταστήματα (εργαστήρια καὶ εργοστάσια) ἀμφοτέρων τῶν διακρίσεων (ελαφρᾶς καὶ βαρείας βιομηχανίας), βάσει στοιχείων τῶν απογραφῶν τῶν ἐτῶν 1920, 1930 καὶ 1940, ηυξήθησαν ἀντιστοίχως εις ἀριθμὸν, ὥστε ἀπὸ 38.046 τοῦ 1920, νὰ υπερδιπλασιασθῶν, τὸ μὲν 1930 εις 77.091, τὸ δὲ 1940 εις 79.107. Εξ αὐτῶν, τὰ τῆς ελαφρᾶς βιομηχανίας διογκώθησαν, ὥστε ἀπὸ 33.385, νὰ προχωρήσουν εις 65.404 καὶ εις 65.806. Τὰ τῆς βαρείας βιομηχανίας, πάλιν, ἐνῶ, τὸ 1920 ἦσαν 4.661, τὸ 1930 ηυξήθησαν εις 6.405, δια νὰ ἀνέλθουν τελικῶς τὸ 1940 εις 13.301.

Ἡ ποσοστιαία ἀναλογία τῆς μεταβολῆς τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων εις ἐκάστην κατηγορίαν παραγωγῆς, κατὰ τὰς ἀπογραφὰς 1920 καὶ 1930, δεικνύει ἐναργέστερον τὰς ἐπελθούσας μεταβολὰς τῆς δραστηριότητός των. Αὕτη εἶναι ἡ ἐπομένη : Τροφίμων 45,98 % - 29,9 %, ἐνδύσεως καὶ υποδήσεως 25,43 % - 33,86 %, μεταλλουργικῶν καὶ μηχανολογικῶν προϊόντων 11,24 % - 14,56 %, ξύλου, φελλοῦ καὶ ἐπίπλου 5,81 % - 8,79 %, δέρματος 3,39 % - 3,70 %, κλωστοῦφαντουργίας 1,83 % - 1,55 %, μὴ μεταλλικῶν ορυκτῶν 1,82 % - 2,51 %, χάρτου καὶ εκτυπώσεων 1,24 % - 1,37 %, ποτῶν καὶ προϊόντων καπνοῦ 0,92 % - 0,51 %, ελαστικοῦ, πλαστικοῦ καὶ χημικῶν προϊόντων 0,91 % - 0,81 % καὶ λοιπῶν κλάδων 1,43 % - % - 2,64 %.

Ἡ κατανομή τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων, βάσει τῶν ἀπογραφῶν 1930 καὶ 1940, ἡ ὁποία ἐγένετο ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εργαζομένων εις ἕκαστον τούτων, ἔδωκεν ἀφορμὴν διακρίσεώς των εις τὰς τρεῖς ἐπομένους ομάδας : Πρῶτον, εις καταστήματα ἀριθμοῦντα 1 μέχρι 5 εργαζομένους, με ποσοστὸν ἀπὸ 93,18 % τὸ 1930, εις 18,18 % τὸ 1940 τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν καταστημάτων. Δεύτερον, εις καταστήματα με 6 ἕως 25 εργαζομένους, με ποσοστὸν ἀντιστοίχως 5,76 εις 12,27 %. Τρίτον, εις καταστήματα ἀπὸ 26 εργαζομένους καὶ ἄνω, με ποσοστὸν ἀπὸ 1,06 % μέχρι 2,13 % τοῦ συνόλου. Τοιοῦτοτρόπως καθίσταται φανερόν, ὅτι αἱ μικροῦ μεγέθους βιομηχανικαὶ μονάδες ἦσαν σημαντικῶς αἱ περισσότεραι.

Εάν εις αυτάς προστεθούν και αι μεσαίου μεγέθους, τότε προκύπτει ότι εντός της τελευταίας δεκαετίας του μεσοπολέμου υπερδιπλασιάσθη ο αριθμός των βιομηχανικών καταστημάτων.

Η μεγαλύτερα συσσώρευσις των βιομηχανικών καταστημάτων επραγματοποιήθη εις την περιοχὴν της πρωτευούσης. Αὐτὴ μάλιστα ολονὲν ἤϋξανε. Το ἔτος 1936 ἦσαν εγκατεστημένα βιομηχανικά καταστήματα εις την περιοχὴν της πρωτευούσης 121 χιλιάδων περίπου. Το ἔτος 1939 ταῦτα υπερδιπλασιάσθησαν, ανελθόντα εις 217 χιλιάδας περίπου. Από ἀπόψεως ὄγκου, ἐξ ἄλλου, το μὲν 1936 εἶχον συσσωρευθεῖ 87 χιλιάδες κυβικῶν μέτρων, το δὲ 1939 ἀνήλθον ταῦτα εις 263 χιλιάδας ὁμοίων μέτρων, ἥτοι εἶχον υπερτριπλασιασθεῖ. Τοιοῦτοτρόπως, ἀπὸ της ἐνάρξεως της ὅλης χρονικῆς περιόδου, του ἔτους 1923 μέχρι του 1940 σχεδόν, διαπιστοῦται συσσώρευσις των βιομηχανικῶν καταστημάτων εις την περιοχὴν της πρωτευούσης, εις ἀριθμὸν μὲν αὐτῶν κατὰ ἐξ περίπου φορές, εις ὄγκον δὲ των ἰδίων ἀκόμη περισσοτέρας φορές.

Ὡς ἄνω συσσώρευσις ωφείλετο κυρίως, εις την τότε ἀστυφίαν, ἡ ὁποία ἐπέδρασε περισσότερον ἐπὶ της περιοχῆς πρωτευούσης, εις την πλέον ευρείαν καταναλωτικὴν ἀγορὰν της αὐτῆς περιοχῆς ἐξ ὅλων των λοιπῶν της χώρας, εις την καλύτεραν ἐξυπηρέτησιν της βιομηχανίας ἀπὸ ἀπόψεως συντηρήσεως, προμηθείας, ἐπισκευῆς καὶ διανομῆς του μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ των παραγομένων προϊόντων.

Ἡ κινητήριος δύναμις της βιομηχανίας, ἠκολούθη διαχρονικῶς τον αὐτὸν περίπου ἀνοδικὸν ρυθμὸν. Αὐτὴ κατὰ την ἀπογραφὴν του 1920 εἶχεν υπολογισθεῖ εις 80.947 ἵππους, δια να τριπλασιασθῆ σχεδόν το 1930 εις 230.636 ἵππους. Εἰδικότερον, ἡ κινητήριος δύναμις της ελαφρᾶς βιομηχανίας, ἐνὸς το ἔτος 1920 ἀπετέλει το 86, 55 % της συνολικῆς, το ἔτος 1930 εἶχε περιορισθεῖ εις τα 79,29 %. Ἀντιθέτως, ἡ αὐτὴ δύναμις της βαρείας βιομηχανίας ἠϋξάνετο ολονὲν καὶ περισσότερον, ὥστε το μὲν 1920 να ἦτο 13,45 % της συνολικῆς καὶ το ἔτος 1930 να ἀνέλθῃ εις τα 20,71 % της ὅλης βιομηχανίας.

Ἡ εκατοστιαία ἀναλογία εις ἕκαστον των κυριωτέρων κλάδων της ἐγχωρίου βιομηχανίας, μετεβλήθη μεταξὺ των ἐτῶν 1920 καὶ 1930 ἀντιστοίχως ὡς ἐξῆς: Τροφίμων 66,51 % - 19,86 %, κλωστοῦφαντουργίας 12,01 % - 14,41 %, μεταλλουργικῶν καὶ μηχανολογικῶν προϊόντων 5,60 % - 5,99 %, ελαστικῶν, πλαστικῶν καὶ χημικῶν προϊόντων 4,00 % - 5,66 %, μὴ μεταλλικῶν ορυκτῶν 3,84 % - 9,06 %, ξύλου - φελού καὶ ἐπίπλου 3,33 % - 3,21 %, χάρτου καὶ ἐκτυπώσεων 2,18 % - 3,36 %, δέρματος 1,23 % - 1,81 %, ποτῶν καὶ προϊόντων καπνοῦ 0,84 % - 0,86 %, ἐνδύσεως καὶ υποδήσεως 0,49 % - 1,01 % καὶ λοιπῶν κλάδων 0,07 % - 6,77 %.

Η αξία των βιομηχανικών εγκαταστάσεων εις το σύνολόν των είχεν αποτιμηθεί, το μεν 1923 εις 382 εκατομμύρια χρυσών δραχμών, το δε 1932, ήτοι μετά δεκαετίαν, εις 422 όμοια εκατομμύρια. Ειδικότερον, η αξία των εγκαταστάσεων της ελαφράς βιομηχανίας, κατά το προαναφερθέν έτος 1932, ανήρχετο εις 187 εκατομμύρια χρυσών δραχμών, ενώ της βαρείας βιομηχανίας υπελογίσθη εις 235 όμοια εκατομμύρια. Οι αριθμοί ούτοι είναι ενδεικτικοί του εμπλουτισμού της βαρείας βιομηχανίας δια μηχανικού εξοπλισμού μεγαλύτερου, έναντι του της ελαφράς βιομηχανίας.

Το πάγιον ακαθάριστον κεφάλαιον της βιομηχανίας γενικώς, ωσαύτως διηυρύνετο, ως εξάγεται εκ των δεδομένων των απογραφών 1930 και 1940. Τούτο αρχικώς είχεν αποτιμηθεί εις 1.375 εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών, τελικώς δε το 1940 εις 1.810 όμοια εκατομμύρια.

Η ανάλωσις πρώτων και βοηθητικών υλών υπό της βιομηχανίας κατά την παραγωγικήν διαδικασίαν, αποτελεί ετέραν ένδειξιν της βαθμιαίας τότε προόδου αυτής. Το έτος 1928 ηναλώθησαν αι προμηθεύσαι ύλαι εγχωρίου παραγωγής κατά 57 % του συνόλου αυτών. Το έτος 1939 ηναλώθησαν τα 77 % του συνόλου, προερχόμεναι εκ της εγχωρίου φυσικής παραγωγής. Κατά συνέπειαν, ενώ το 1928 ηναλώθησαν εισαχθείσαι παρόμοιαι ύλαι κατά 43 %, το 1939 εισέρρευσαν εις την παραγωγικήν βιομηχανικήν διαδικασίαν μόνον τα 23 % εκ ξένων ομοίων υλών.

Η βιομηχανική παραγωγή των ετών 1923 έως 1939 καταφαίνεται εις τους επομένους τρεις πίνακας, οι οποίοι κατηρτίσθησαν υπό του Ανωτάτου Οικονομικού Συμβουλίου :

1. Δείκται ανοδικής πορείας της ετησίας παραγωγής, εις εκατοστιαία ποσοστά :

1923 : 62,71 – 1924 : 80,70 – 1925 : 88,89 – 1926 : 84,56
1927 : 94,41 – 1928 : 100,00 – 1929 : 101,79 – 1930 : 105,28
1931 : 108,88 – 1932 : 102,67 – 1933 : 111,79 – 1934 : 127,48
1935 : 143,17 – 1936 : 141,72 – 1937 : 153,87 – 1938 : 168,08
1939 : 179,14.

2. Ετησία διεύρυνσις του βιομηχανικού εισοδήματος, εις εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών :

1923 : 1.767 – 1924 : 2.151 – 1925 : 2.758 – 1926 : 3.032
1927 : 3.687 – 1928 : 3.942 – 1929 : 3.965 – 1930 : 3.696
1931 : 3.358 – 1932 : 3.740 – 1933 : 4.552 – 1934 : 5.492
1935 : 5.638 – 1936 : 6.543 – 1937 : 7.661 – 1938 : 7.519
1939 : 8.045. –

3. Ετήσια εκατοστιαία ποσοστά συμμετοχής του βιομηχανικού εισοδήματος εις το εθνικόν εισόδημα :

1923 : 8,36	—	1924 : 9,10	—	1925 : 10,31	—	1926 : 9,60
1927 : 10,22	—	1928 : 10,77	—	1929 : 10,93	—	1930 : 10,65
1931 : 10,37	—	1932 : 10,06	—	1933 : 10,68	—	1934 : 12,04
1935 : 11,48	—	1936 : 12,35	—	1937 : 13,28	—	1938 : 12,06
1939 : 12,51	—					

Τα κυριώτερα των παραχθέντων βιομηχανικών προϊόντων κατά το έτος 1939, εις χιλιάδας τόννων, ήσαν : Οικοδομικά 667,7, χημικά 300, ξυλεία και έπιπλα 89,6, μεταλλικά 40,5, χάρτης 36, ζυμαρικά 21,6, κλωστοϋφαντουργικά 18,8, οινόπνευμα 17, δέρματα 7,3, προϊόντα καπνού 5,9, αγγειοπλαστικά 4 και μόλυβδος 3,4. Εις ταύτα προστίθεται η παραγωγή ηλεκτρικής ενεργείας εκ 530 εκατομμυρίων ωριαίων χιλιοβατόρων, με βιομηχανικήν παραγωγήν δυνάμεως 47,8 χιλιάδων ίππων.

Ενδεχομένη σύγκρισις της εγχωρίου βιομηχανικής παραγωγής της εποχής εκείνης, προς την ομοίαν των οικονομικώς ανεπτυγμένων χωρών της λοιπής Ευρώπης, αποδεικνύει ότι η εγχώριος βιομηχανική παραγωγή, αν και εσημείωνε σχεδόν διηνεκή ανοδικήν πορείαν, εν τούτοις υστέρει σημαντικώς από ποσοτικής απόψεως της ομοίας των προαναφερθεισών χωρών. Π.χ., η παραγωγή της Γαλλίας υπερείχε της ημετέρας κατά 13 φορές, η της Γερμανίας ομοίως κατά 16 φορές και η της Αγγλίας κατά 20 φορές.

Πάντως, τυχόν σύγκρισις της προόδου μεταξύ εγχωρίου φυσικής και μεταποιητικής παραγωγής, θα δείξη την υπεροχήν της δευτέρας. Εξ άλλου, σύγκρισις του μέσου όρου της εγχωρίου βιομηχανικής παραγωγικότητος προς την ομοίαν και ταυτόχρονον εις τας οικονομικώς ανεπτυγμένας χώρας, εμφανίζει καθυστέρησιν της ελληνικής μεγαλυτέραν της ημισείας.

ΣΤ. ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΝ ΥΠΟ ΕΜΠΟΡΙΟΥ, ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΣ

Ο παραγωγικός τομέυς της προσφοράς υπηρεσιών, περιλαμβάνει κατά πρώτον λόγον τους κλάδους του εμπορίου, της συγκοινωνίας, της τηλεπικοινωνίας και της περιηγήσεως. Κατά δεύτερον λόγον, ο αυτός τομέυς περιλαμβάνει την λοιπήν προσφοράν υπηρεσιών, περί της οποίας γίνεται λόγος εις το επόμενον κεφάλαιον. Βεβαίως, το σύνολον του τομέως σκιαγραφείται (μόνον) κατά τα έτη 1923 μέχρι και 1940. Ο τομέυς ούτος απησχόλει τότε περί το ήμισυ εκατομμύριον του απασχολησίμου πληθυσμού, το οποίον εκαρπούτο, κατά μέσον ετήσιον όρον, περίπου επτά δισεκατομμύρια ονομαστικών δραχμών. Εξ αυτών ήσαν κατανεμό-

μενα : Περί τα 3,5 εις την προσφοράν υπηρεσιών εκ μέρους του δημοσίου τομέως, περί τα 2,5 εις τα ελευθέρια επαγγέλματα και περί το έν δισεκατομμύριον ομοίων δραχμών εις τας προσωπικάς ιδιωτικάς υπηρεσίας. Το ετήσιον εισόδημα του συνόλου της προσφοράς υπηρεσιών ήτο, κατά μέσον όρον, αντίστοιχον προς πρῶτον 12 % του εκάστοτε εθνικού εισοδήματος.

α) Το εμπόριον εξεπλήρωνεν επαρκώς την αποστολήν αυτού εις την διανομήν αγαθών προς την κατανάλωσιν. Η χρονίως υπάρχουσα παρ' ημίν ανεπάρκεια της παραγωγής, συνεπληρούτο υπό του εμπορίου δια της εισαγωγής αλλοδαπών φυσικών και μεταποιημένων αγαθών, ώστε να ικανοποιείτο η εκάστοτε ζήτησις αυτών, κατά το μάλλον ή ήττον.

Τα εμπορικά καταστήματα της εποχής διεκρίνοντο εις δύο κατηγορίας, τα σχετικά προς το χονδρικόν και λιανικόν εμπόριον, και τα βιοτεχνικά και βιομηχανικά πρατήρια πωλήσεως χονδρικός και λιανικός. Συγκεκριμένως, επί του συνόλου αυτών, ισοδυναμούντος προς εκατοστιαίαν αναλογίαν (100 %) διεκρίνοντο αντιστοιχώς ταύτα κατά τα έτη 1929, 1935 και 1939 εις τα επόμενα ποσοστά : Τα καταστήματα χονδρικού εμπορίου εις 18 % - 21,1 % και 19,9 %. Τα καταστήματα λιανικού εμπορίου εις 1,8 % - 2,3 % και 1,8 %. Τα πρατήρια της βιομηχανίας χονδρικής πωλήσεως εις 17,5 % - 21,7 % και 23,8 %. Τα πρατήρια της βιομηχανίας λιανικής πωλήσεως εις 1,8 % - 2,3 % και 1,8 %.

Οι απασχοληθέντες με το εμπόριον της χώρας το έτος 1929, ήσαν 185,6 χιλιάδες ατόμων. Αι παρ' αυτών πωλήσεις εγχωρίων προϊόντων έφθανον τα 59 % των συνολικώς πραγματοποιηθεισών εις την εγχώριον αγοράν. Το έτος, όμως, 1939, το ως άνω ποσοστόν ανήλθεν εις τα 81 %, περιορισθείσης της καταναλώσεως αλλοδαπών προϊόντων μόλις εις τα 19 % της συνολικής.

Το εκ του εμπορίου ετήσιον εισόδημα, κατά μέσον όρον της δεκαετίας 1930 - 1939, απετέλει το ισότιμον των 5,9 δισεκατομμυρίων ονομαστικών δραχμών.

β') Η χερσαία συγκοινωνία διεξήγετο ατελώς και ανεπαρκώς. Αξιολογώτερα αίτια της καταστάσεως ταύτης ήσαν το ανώμαλον ορεινόν έδαφος της ηπειρωτικής Ελλάδος και η υπό ανάπτυξιν ευρισκομένη οικονομία. Κατά την διάρκειαν των χειμερινών εποχών, η συγκοινωνία αύτη καθίστατο δυσχερής και ενίοτε αδύνατος. Οι εργαζόμενοι εις αυτήν, πάντως, ήσαν αρκετοί. Π.χ., το έτος 1928 ούτοι ηριθμούντο εις 106,7 χιλιάδας.

Το μήκος της χερσαίας συγκοινωνίας, διεκρίνετο εις οδικόν και σιδηροδρομικόν. Το έτος 1923, το μεν οδικόν δίκτυον ανήρχετο εις 9,6 χιλιάδας χιλιομέτρων, τα δε σιδηροδρομικόν δίκτυον μόνον εις 2,5 χιλιάδας χιλιομέτρων. Το έτος 1938, τα μήκη αμφοτέρων των ως άνω δικτύων επεξετάθησαν. Το οδικόν

ανήλθεν εις τας 15,82 χιλιάδας χιλιομέτρων και το σιδηροδρομικόν εις τας 3 χιλιάδας χιλιομέτρων.

Η οδική συγκοινωνία διηνεργείτο δια πέντε κατηγοριών οδών διαφόρου ποιότητος και μήκους : Από οδούς άνευ οδοστρώσεως μήκους 1,67 χιλιάδων χιλιομέτρων, από οδούς με απλούν σκυρωτόν μήκους 10,4 χιλιάδων χιλιομέτρων, από οδούς με σκυρωτόν μαλθακής επαλείψεως μήκους 0,25 χιλιάδων χιλιομέτρων, από οδούς με ασφαλικόν οδόστρωμα μήκους 3,5 χιλιάδων χιλιομέτρων και από οδούς με κανονικόν λιθόστρωτον μήκους 0,40 χιλιάδων χιλιομέτρων. Έναντι 15,82 χιλιάδων χιλιομέτρων του όλου οδικού δικτύου της Ελλάδος, η Γαλλία το 1938 διέθετεν οδούς καλυτέρας ποιότητος και μήκους 652 χιλιάδων χιλιομέτρων.

Τα αυτοκίνητα ήρχισαν από του 1923 να αποτελούν και εις την Ελλάδα εν των κυριωτέρων μέσων της οδικής συγκοινωνίας, επιτυχώς ανταγωνιζόμενα έκτοτε τους ελληνικούς σιδηροδρόμους. Τα μέχρι του 1925 κυκλοφορούντα αυτοκίνητα ήσαν 3.562. Αλλά τότε και μέχρι του 1937, εσημειώθη κάμψις εις τον αριθμόν τούτον, οφειλομένη πρωτίστως εις την εκραγείσαν το 1929 παγκόσμιον οικονομικήν κρίσιν. Αλλ' από του 1937 και εντεύθεν ηυξήθη ο αριθμός ούτος ώστε τα αυτοκίνητα της χώρας να ανέλθουν εις 14,9 χιλιάδας περίπου. Εξ αυτών, τα 8,2 χιλιάδες ήσαν επιβατηγά και τα 6,7 χιλιάδες ήσαν φορτηγά.

Οίκοθεν νοείται, ότι η Ελλάς και εις τα κυκλοφορούντα αυτοκίνητα υστερεί έναντι των περισσοτέρων χωρών της Ευρώπης, με την εξαίρεσιν βεβαίως των μικρών χωρών.

Η σιδηροδρομική συγκοινωνία είχε μάλλον τοπικήν σημασίαν, υστερούσα έναντι των ομοίων εις τας περισσοτέρας των ευρωπαϊκών χωρών. Χρηματικά δυσχέρεια προμηθείας, αναναιώσεως και εκσυγχρονισμού του συνόλου των σιδηροδρομικών εγκαταστάσεων, δυσμενείς εδαφικάι συνθήκαι και ανεπαρκής διοικήσεις, επέβαλλον τα ακόλουθα αποτελέσματα :

Η οικονομική εκμετάλλευσις των σιδηροδρόμων, ενεφάνιζε ταμειακάς πληρωμάς συνεχώς διωγουμένας. Αντιθέτως, αι ταμειακαί εισπράξεις έβαινον να ήσαν ολιγώτεροι των πληρωμών ολονέν και περισσότερον. Τα χρηματικά ελλείμματα ήρχισαν να εμφανίζονται από των αρχών του έτους 1935, έκτοτε συσσωρευόμενα, ώστε τελικώς να φθάσουν το 1940 εις τα 243 περίπου εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών.

Το μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών, εξετεινέτο μόνον εις τμήμα της ηπειρωτικής χώρας. Πολλάι περιοχαί αυτής εστερούντο σιδηροδρομικού δικτύου.

Κατά το έτος 1923, το συνολικόν μήκος των γραμμών αυτών ήτο 2.463 χιλιόμετρα.

Το πλάτος των σιδηροδρομικών τούτων γραμμών διεκρίνετο εις τρεις κατηγορίας. Εις την πρώτην κατηγορίαν υπήγετο η γραμμή Αθηνών, Λαρίσης, Μακεδονίας και Θράκης, με μήκος 1.252 χιλιομέτρων και πλάτος διεθνές εξ 1,44 του μέτρου. Εις την δευτέραν κατηγορίαν υπήγετο η γραμμή Πειραιώς, Αθηνών, Πελοποννήσου, μήκους 1.041 χιλιομέτρων και πλάτους 1 μέτρου. Εις την τρίτην κατηγορίαν ανήκεν η γραμμή των σιδηροδρόμων Βορειοδυτικής Ελλάδος και Θεσσαλίας, μήκους 211 χιλιομέτρων και πλάτους μικροτέρου του μέτρου. Διπλαί σιδηροδρομικαί γραμμαί διευκολύνσεως της κινήσεως των αμαξοστοιχειών, δεν υπήρχον.

Ο αριθμός των σιδηροδρομικών αμαξών, ενώ το έτος 1923 ήτο συνολικώς 5.222, το έτος 1940 ανήλθεν εις 7.789. Σχετικώς προς τα είδη αυτών, υπήρχον τρία, έκαστον των οποίων μετεβλήθη αριθμητικώς κατά τα αυτά έτη, ως εξής : Ατμάμαξαι, από 304 εις 412, επιβατηγοί άμαξαι από 697 εις 651 και φορτάμαξαι από 4.221 εις 6.726. Το υλικόν τούτο, κατά τους τότε ειδικούς, υστέρει ποιοτικώς και ποσοτικώς έναντι των χωρών της λοιπής και ιδίως της οικονομικώς ανεπτυγμένης Ευρώπης.

Αι διανυθείσαι αποστάσεις εις χιλιάδας χιλιομέτρων, μεταξύ των ετών 1923 και 1936, ηυξήθησαν ως εξής : Το 1923, του όλου σιδηροδρομικού δικτύου εις 22.732, των συρμών εις 5.463, του προσωπικού εις 10.703, των επιβατών εις 449.964 και των εμπορευμάτων εις 1.157. Το 1936, του όλου σιδηροδρομικού δικτύου εις 28.796, των συρμών εις 8.629, του προσωπικού εις 10.732, των επιβατών εις 714,331 και των εμπορευμάτων εις 2.364.

γ.) Η εμπορική ναυτιλία ανέπτυξε, κατά την επισκοπούμενην χρονικήν περίοδον, θεαματικήν εξέλιξιν. Εις την τοιαύτην επίδοσιν επέδρασε, κατά πρώτον λόγον, η γεωγραφική θέσις της χώρας. Χάρις εις αυτήν και εις την διαμόρφωσιν του ελληνικού εδάφους, κατεφάνη, ότι η εμπορική ναυτιλία θα εξελίσσεται ως εξελίχθη, εις σοβαράν πηγήν απασχολήσεως των ελλήνων και εις σοβαράν πηγήν συναλλάγματος. Η μεταφορά φορτίων, μεταξύ τρίτων προς την Ελλάδα χωρών και μάλιστα πέραν των ωκεανών, υπήρξε κατ' εξοχήν πηγή των ανωτέρω πλεονεκτημάτων (της απασχολήσεως και της εισροής συναλλάγματος). Κυρίως η ελληνική ακτοπλοία, και η περιορισμένη ωκεανοπόρος επιβατηγός ελληνική ατμοπλοία, προσέφερον υπηρεσίας διακινήσεως επιβατών. Υπελογίσθη, ότι κατά μέσον ετήσιον όρον, τα εννέα δέκατα περίπου της όλης ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας συνίσταντο από υπερωκεάνεια φορτηγά σκάφη. Μόνον το δέκατον αυτής περιελάμβανεν ελληνικά επιβατηγά τοιαύτα.

Παράγοντες αναπτύξεως της ναυτιλίας ταύτης, ήσαν οι Έλληνες ναυτικοί, ήτοι οι εφοπλισταί και τα πληρώματα. Η συνεργασία αυτών των δύο παραγόντων επέτυχε την τότε άνθησιν. Πολιτική των ελλήνων ναυτικών και κυρίως των εφοπλιστών, ήτο ο προσδιορισμός μειωμένου συγκριτικώς ναύλου εις ανταγωνιστικά επίπεδα. Η πολιτική αυτή εβασίζετο εις την προμήθειαν και χρήσιν παλαιών σκαφών, ακόμη δε και χαμηλών αμοιβών των πληρωμάτων, κατόπιν συγκαταθέσεώς των. Εις την πολιτικήν ταύτην περιλαμβάνετο και η επισκευή ελληνικών σκαφών εις εγχώρια ναυπηγεία (και ιδίως του Πειραιώς και της Σύρου) κατά το πλείστον.

Αι ομάδες ηλικίας του ελληνικού εμπορικού στόλου ήσαν τέσσαρες. Εις την πρώτην περιλαμβάνοντο σκάφη 166 χιλιάδων τόννων, ηλικίας 1–15 ετών. Εις την δευτέραν ήσαν σκάφη 931 χιλιάδων τόννων, ηλικίας 16–25 ετών. Εις την τρίτην υπήγοντο σκάφη 685 χιλιάδων τόννων, ηλικίας 26–40 ετών. Εις την τετάρτην, και τελευταίαν, ηριθμούντο 92 χιλιάδων τόννων σκάφη, από 41 και άνω ετών.

Ο εμπορικός στόλος, ο εγγεγραμμένος εις το ελληνικόν νηολόγιον, ηύξανε διαχρονικώς εις ρυθμόν, μεταξύ των ετών 1924 και 1938. Ο αριθμός αυτού εις εγγεγραμμένα σκάφη, από 607 το 1924, ανήλθε το 1938 εις 1.819, ήτοι σχεδόν ετριπλασιάσθη. Εκ των 1.819 σκαφών, περί τα 1.500 ήσαν φορτηγά και δεξαμενόπλοια, τα λοιπά διαφόρων άλλων κατηγοριών. Η καθαρά χωρητικότης των ανωτέρω σκαφών, εις χιλιάδας τόννων, ηκολούθησε την εξής διαχρονικήν πρόοδον. Το 1925 ήτο αυτή 895 χιλιάδων τόννων, το 1929 ήτο 1.350, το 1934 ήτο 1.755 και 1938 ήτο 1.874 χιλιάδων τόννων. Η χωρητικότης αυτή του 1938 κατέταξε τον εμπορικόν στόλον της χώρας εις την πέμπτην σειράν της παγκοσμίου ναυτιλιακής πρωτεραιότητος, εις θέσιν δηλαδή επίζηλον μεταξύ των ομοίων των λοιπών χωρών του κόσμου, ακόμη και των πολύ μεγαλύτερων της Ελλάδος.

Η κίνησις των ελληνικών λιμένων, κατά τα προμνησθέντα έτη, ήτο επίσης αυξητική εις εμπορικά σκάφη. Εις τον πρώτον λιμένα της χώρας, τον του Πειραιώς, είχαν καταπλεύσει, το μεν 1923 σκάφη καθαράς χωρητικότητος 4,3 εκατομμυρίων τόννων, το δε 1938 όμοια σκάφη 6,8 εκατομμυρίων. Εις τους λοιπούς ελληνικούς λιμένας, είχαν καταπλεύσει, το μεν 1923 σκάφη καθαράς χωρητικότητος 18,9 περίπου χιλιάδων τόννων, το δε 1938 σκάφη 36,6 περίπου ομοίων χιλιάδων.

δ.) Η αεροπορική συγκοινωνία, μόλις από του 1924 ήρχισε να εμφανίζεται παρ' ημίν, με πρωτοβουλίαν του Υπουργείου Συγκοινωνιών. Τότε συνεστήθη εις τας Αθήνας το «γραφείον εναερίων συγκοινωνιών», το οποίον ελειτούργησε μέχρι τέλους του 1929. Το επόμενον έτος προεβλήθη η ανάγκη συγκροτήσεως οργανικού πυρήνος ασκήσεως της εγχωρίου αεροπορικής συγκοι-

ωνίας. Τοιουτοτρόπως, το 1930 συνεστήθη εις Αθήνας η «Ελληνική Εταιρία Εναερίων Συγκοινωνιών, Ίκαρος», καθαρώς κρατική, λειτουργήσασα μέχρι του 1934. Το έτος 1935, συνεστήθη νέα, η αποκλεισθείσα «Τεχνικαί Αεροπορικαί Εκμεταλλεύσεις», η οποία έκτοτε και μέχρι του 1940 εξυπηρέτησε την αεροπορικήν συγκοινωνίαν μεταξύ Αθηνών και ολίγων εκ των λοιπών αστικών κέντρων της χώρας.

Κατά τα έτη 1931 και 1935 αντιστοίχως, μετεφέρθησαν αεροπορικώς υπό των ελληνικών αεροσκαφών: Επιβάται 5.968 και 8.730, αποσκευαί 57.905 και 90.346 χιλιογράμμων, ταχυδρομικά δέματα 4.048 και 15.930 χιλιογράμμων, και εμπορεύματα 41.731 και 217.583 χιλιογράμμων. Παράλληλως, η διεθνής αεροπορική συγκοινωνία, η διερχομένη εκ των ελληνικών αεροδρομίων, ενεφάνισε το έτος 1938 την εξής κίνησιν : Επιβατών μόν, αφίξεις 12.197 και αναχωρήσεις 11.922, αεροσκαφών δέ, προσγειώσεις 4.650 και απογειώσεις 4.652.

ε΄.) Η τηλεπικοινωνία της χώρας, αρχικώς ήτο ανεπαρκής. Βαθμιαίως όμως παρατηρείτο σημαντική αυτής βελτίωσις, σχετικώς πρὸς τα διατιθέμενα μέσα και την συχνότητα λειτουργίας αυτών.

Η πρόοδος αυτής ήτο σχετική προς τας οικονομικάς και τεχνολογικάς ικανότητας του ελληνικού δημοσίου, δοθέντος ότι το σύνολον της ελληνικής επικοινωνίας απετελείτο εκ νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, ή κρατικών υπηρεσιών.

Τα μέσα τηλεπικοινωνίας κατά το έτος 1938, ήσαν τα επόμενα : Πρώτον, τα τηλεγραφικά και τηλεφωνικά, εκ 47.693 χιλιομέτρων κυκλωμάτων και εκ 1.737 ναυτικών μιλίων υποβρυχίων καλωδίων. Όσον αφορά, ειδικότερον, τας τηλεφωνικάς συσκευάς, ελειτούργουν, το αυτό έτος, 48.776 εξ αυτών. Δια των μέσων τούτων, η κίνησις των τηλεγραφημάτων είχε φθάσει το 1938 τας 5.505 χιλιάδας. Συνάμα, διηνεργήθησαν το ίδιον έτος, αστικά συνδιαλέξεις 95.780, υπεραστικά 2.952 και διεθνείς 64. Τέλος, τα ραδιοφωνικά μέσα του 1938, συνίσταντο εις 13 ραδιοφωνικούς και ασυρμάτους σταθμούς εκπομπής, ενώ αι λειτουργούσαι ραδιοφωνικά συσκευαί ήσαν 18 χιλιάδες περίπου, ήτοι τρεις ανά χιλίους κατοίκους της χώρας.

Η ταχυδρομική κίνησις περιελάμβανε πρωταρχικώς την επιστολικήν αλληλογραφίαν. Αύτη, από διαμορφωθείσαν το 1924 συνολικώς εξ 86.195 χιλιάδων επιστολών, ανήλθε το 1937 εις 132.580 χιλιάδας. Η ίδια κίνησις περιελάμβανε και την αποστολήν και λήψιν ταχυδρομικών δεμάτων. Το έτος 1935, τα αποσταλλέντα εις το εσωτερικόν δέματα ήσαν 640.956 και τα ανταλλαγέντα μετά του εξωτερικού 152.047. Συνεπώς, η όλη κίνησις εις δέματα ανήλθεν

εις 793.003. Η έκτοτε μεταβολή κατ' έτος της οικείας κινήσεως, δεν κατέστη επιφικτόν να γίνη γνωστή, διότι ατυχώς δεν ευρέθησαν σχετικά δεδομένα.

Συγκριτικά μεγέθη των ανωτέρω δεικνύουν, ότι οι οικείοι αριθμοί της όλης τηλεπικοινωνίας, ήσαν εκ των μικροτέρων των οικονομικώς ανεπτυγμένων χωρών της Ευρώπης.

στ'). Η περιήγησις (τουρισμός, βιομηχανία των ξένων) απετέλει λειτουργίαν συμβάλλουσαν εις την αντιμετώπισιν της τότε ανεργίας, εις την εισροήν συναλλαγματικών πόρων και εις την ανακατανομήν του εθνικού εισοδήματος.

Η Ελλάς τότε διέθετε μοναδικούς ενοϊκούς φυσικούς παράγοντας περιηγητικού προορισμού. Ανυπολόγιστα υπήρχον τα περιθώρια της αξιοποιήσεως και της εκμεταλλεύσεως του οικείου πλούτου της χώρας. Τα μοναδικά ιστορικά μνημεία, τα απαράμιλλα καλλιτεχνικά έργα της κλασσικής αρχαιότητος, ο ανέφελος γαλανός ουρανός, το ήπιον μεσογειακόν κλίμα, αι φυσικαί καλλοναί, η ποιικιλία του τοπίου, αι ιαματικάί πηγαί, η έμφυτος φιλοξενία, αι τοπικού χαρακτήρος και χρώματος εορταί και πανηγύρεις κλπ. ήτο φυσικόν να ενδιαφέρουν και να προσελκύουν εις την Ελλάδα τους πολιτισμένους ξένους λαούς.

Εν τούτοις, η Ελλάς ευρίσκετο μεταξύ των χωρών με μικράν περιηγητικήν κίνησιν, κατέχουσα μάλλον ασήμαντον θέσιν εις τον πίνακα της κινήσεως των περιηγητών και μάλιστα των ξένων. Κυριώτεροι συντελεσταί της καταστάσεως ταύτης, υπήρξαν : Η ποιοτική και η ποσοτική ανεπάρκεια της οργανώσεως προσελκύσεως των περιηγητών, της αναγκαίας αυτών εξυπηρετήσεως και της παροχής μέσων ευχαρίστου διαμονής και ψυχαγωγίας των. Ανεπαρκής επίσης ήτο και η κατάλληλος διαφήμισις των μοναδικών ως άνω ενοϊκών φυσικών παραγόντων.

Η εν γένει ταξειδιωτική κίνησις, διαρκούσης της δεκαετίας 1931 - 1940, περιελάμβανεν αφίξεις εις την Ελλάδα, ξένων μεν υπηκόων 692.919, ελλήνων δε 376.615. Περιελάμβανεν επίσης αύτη αναχωρήσεις εξ Ελλάδος, ξένων μεν υπηκόων 773.101, ελλήνων δε 353.927. Αναλυτικώς, είναι δυνατόν να προστεθούν μεγέθη αφίξεων και αναχωρήσεων αυτών τούτων των ξένων και των ελλήνων περιηγητών, δι' έκαστον των ετών 1932 - 1937, ως εξής :

1. Αφιχθέντες αλλογενείς :

1932 : 5.768 - 1933 : 6.985 - 1934 : 1.365
1935 : 6.209 - 1936 : 3.810 - 1937 : 12.531

2. Αφιχθέντες ομογενείς :

1932 : 2.334 – 1933 : 1.752 – 1934 : 2.197
1935 : 2.184 – 1936 : 2.311 – 1937 : 2.836

3. Έλληνες περιηγηταί εσωτερικού :

1932 : 719 – 1933 : 608 – 1934 : 661
1935 : 775 – 1936 : 1.034 – 1937 : 1.232

4. Αναχωρήσαντες αλλογενείς:

1932 : 5.366 – 1933 : 6.388 – 1934 : 9.162
1935 : 3.477 – 1936 : 5.840 – 1937 : 10.477

5. Αναχωρήσαντες ομογενείς :

1932 : 585 – 1933 : 517 – 1934 : 604
1935 : 891 – 1936 : 1.019 – 1937 : 1.648

6. Αναχωρήσαντες έλληνες περιηγηταί :

1932 : 129 – 1933 : 98 – 1934 : 116
1935 : 161 – 1936 : 228 – 1937 : 384.

Οι διανυκτερεύσαντες εις ξενοδοχεία εκ των ανωτέρω συνολικώς, υπερδεκαεξαπλασιάσθησαν κατά την τελευταίαν δεκαετίαν 1930 – 1939. Αρχικώς ούτοι ηριθμούντο εις ήμισυ εκατομμύριον, τελικώς όμως ανήλθον περίπου εις τα οκτώ εκατομμύρια. Συνεπώς, έστω και αρχικώς περιορισμένη, η κίνησις αύτη των περιηγητών, εσημείωσεν αλματώδη εξέλιξιν.

Ζ'. ΛΟΙΠΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Πέραν των προαναφερθέντων κλάδων του τομέως της προσφοράς υπηρεσιών, υπήρξαν αξιολογώτεροι οι κλάδοι της νομισματικής μετά της τραπεζικής, της ασφαλιστικής μετά της εκπαιδευτικής, ως και της δημοσιονομικής διαχειρίσεως των εξόδων και των εσόδων του κράτους.

α) Η νομισματική και η τραπεζική δραστηριότης

αποτελούν αρκούντως ομοιογενή ομάδα προσφοράς υπηρεσιών εις την οικονομίαν.

Η νομισματική δραστηριότης εξεδηλούτο δια της ασκουμένης νομισματικής πολιτικής του κράτους. Δι' αυτής επεδιώκετο η κατά το δυνατόν σταθερά συγκράτησις της εσωτερικής και της εξωτερικής αξίας της δραχμής. Το κρατικόν νομισματικόν προνόμιον είχε προ του 1923 παραχωρηθεί εις την Εθνικήν Τράπεζαν της Ελλάδος, εις την οποίαν και διετηρήθη μέχρι του 1928. Το έτος τούτο, κατόπιν υποδείξεως της Κοινωνίας των Εθνών προς την Ελλάδα, εξεχωρήθη παρ' αυτής εις την μόλις τότε συσταθείσαν ως αυτοτελή κεντρικήν τράπεζαν της χώρας, την Τράπεζαν της Ελλάδος.

Τον Μάϊον 1928, εδημοσιεύθη διάταγμα, δια του οποίου ετέθη εις εφαρμογήν το λεγόμενον «πρωτόκολλον της Γενεύης», το υπογραφέν μεταξύ της Κοινωνίας των Εθνών και της Ελλάδος, περί σταθεροποιήσεως της δραχμής δι' αναγκαστικής νομισματικής κυκλοφορίας. Τον Σεπτέμβριον 1931, η Αγγλία εγκατέληψε το προϋπάρχον νομισματικόν σύστημα του χρυσού κανόνος, ανατρέπουσα τοιούτοτρόπως την μέχρι τότε διεθνή νομισματικήν σταθερότητα. Δηλαδή, έκτοτε αι λοιπαί χώραι του κόσμου εξαναγκάσθησαν τοιούτοτρόπως, όπως ακολουθήσουν το παράδειγμα της Αγγλίας. Βεβαίως, εις τας χώρας ταύτας περιλαμβάνετο η Ελλάς. Αι συνέπειαι της τοιαύτης εγκαταλείψεως υπήρξαν δια την Ελλάδα δυσμενείς. Η ήδη χωλαίνουσα οικονομία της χώρας υπέστη αύξουσιν επιτάχυνσιν εξαντλήσεως των συναλλαγματικών αυτής πόρων. Το γεγονός τούτο υπεχρέωσε την τότε κυβέρνησιν, όπως κατ' Απρίλιον 1932 κηρύξη την χώραν «εις κατάστασιν πτωχεύσεως».

Έκτοτε, παρατηρείτο κατιούσα τάσις των εις χρυσόν και συνάλλαγμα αποθεμάτων της Τραπέζης της Ελλάδος. Το 1933, ταύτα ισοδυνάμουν προς 128.285 χιλιάδας ελβετικών φράγκων και 3.954 εκατομμυρίων ονομαστικών δραχμών. Το 1934, τα ίδια αποθέματα κατήλθον εις 127.965 χιλιάδας ελβετικών φράγκων, ενώ τα εις δραχμάς αποθέματα της Τραπέζης ανήλθον εις 4.013 εκατομμύρια. Το 1935, ο περιορισμός των αυτών αποθεμάτων υπεβιβάσθη εις τα 55 % των αρχικών. Παραλλήλως, ο προεξοφλητικός τόκος της Τραπέζης της Ελλάδος ήρχισε να κυμαίνεται, παρασύρων αναλόγως και το ύψος του επιτοκίου, μέχρι σημείου ώστε να προκαλούνται δυσχέρειαι εις την χρηματαγοράν.

Η νομισματική κυκλοφορία εις τραπεζογραμμάρια, ηκολούθη μακροχρονίως ανιούσαν τάσιν. Ανά ωρισμένα έτη, αυτή συνεποσούτο εις τα επόμενα εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών :

1923 : 4.681 – 1928 : 5.689 – 1932 : 4.714 –
1935 : 5.700 – 1937 : 6.770 – 1938 : 7.500, –

Η εξωτερική αξία της δραχμής, ηκολούθη ομοίως την κατιούσαν πορείαν. Αρχικώς και μέχρι του 1931 έβαινε με ομαλήν κάθοδον. Από του 1933 εσημείωσαν αποτόμως η ανωτέρω κάθοδος υπερδιπλασιασμόν της κατιούσης ταύτης πορείας. Ιδού σχετικά ανά διετίαν δεδομένα, όσον αφορά την εξωτερικήν αξίαν της δραχμής έναντι μιάς χρυσής λίρας Αγγλίας :

1923 : 311,40 – 1925 : 316,00 – 1927 : 369,50 – 1929 : 375,70 – 1931 : 379,90 – 1933 : 878,40 – 1935 : 882,40 – 1937 : 892,90 – 1939 : 986,80.

Η εσωτερική αξία της δραχμής ηκολούθησεν επίσης κατιούσαν τάσιν, ως προκύπτει από τον παραλλήλως ανερχόμενον ανά έτος τιμάριθμον, τόσον της ακριβείας της ζωής, όσον και της χονδρικής πωλήσεως :

1. Ο τιμάριθμος ακριβείας της ζωής, με βάσιν το έτος 1914 = 100, ο οποίος είχε καταρτισθή υπό του τότε Ανωτάτου Οικονομικού Συμβουλίου, ανήρχετο ετησίως ως ακολούθως :

1923 : 1.181 – 1924 : 1.235 – 1925 : 1.414 – 1926 : 1.633 – 1927 : 1.790 – 1928 : 1.858 – 1929 : 1.923 – 1930 : 1.682 – 1931 : 1.670 – 1932 : 1.773 – 1933 : 1.904 – 1934 : 1.937 – 1935 : 1.957 – 1936 : 2.028 – 1937 : 2.185 – 1938 : 1.938 – 1939 : 2.167 – 1940 : 2.475.

2. Ο τιμάριθμος χονδρικής πωλήσεως, με βάσιν το έτος 1929 = 100, ο οποίος είχε καταρτισθεί υπό της Κοινωνίας των Εθνών, ανήρχετο επίσης τότε, ως εξής : 1928 : 101,1 – 1929 : 100,0 – 1930 : 83,7 – 1931 : 79,5 – 1932 : 119,7 – 1933 : 179,8 – 1934 : 178,6 – 1935 : 178,4 – 1936 : 197,3 – 1937 : 236,3 – 1938 : 224,6 – 1939 : 210,0.

Εκ της πρώτης σειράς, προκύπτει, ότι μεταξύ των ετών 1923 και 1940, υπερεδιπλασιάσθη ο οικείος τιμάριθμος. Εάν δε ληφθή υπ' όψιν η βάσις αυτού του έτους 1914, τότε μεταξύ 1914 και 1940 η αύξησις του τιμαρίθμου ήτο σχεδόν εικοσιπενταπλασία. Εκ της δευτέρας, πάλιν, σειράς, παρατηρείται υπερδιπλασιασμός του τιμαρίθμου μεταξύ 1928 και 1939. Συνεπώς, αμφότεραι αι σειραί τιμαρίθμων είναι ενδεικτικά της τότε επελθούσης πτώσεως εις την αγοραστικήν δύναμιν της δραχμής.

Η τ ρ α π ε ζ ι κ ή δ ρ α σ τ η ρ ι ό τ η ς επέδρασεν επίσης σημαντικώς επί της πορείας της ελληνικής οικονομίας, ως και η τελευταία επί της πρώτης.

Ο αριθμός των τραπεζών και γενικώς των πιστωτικών ιδρυμάτων ήτο ανάλο-

γος προς τον κύκλον των εργασιών αυτών. Το έτος 1923 αι εις Ελλάδα τράπεζαι ήσαν μόνον 19 και το έτος 1929 ηυξήθησαν εις 39. Η προαναφερθείσα τότε εξάπλωσις της παγκοσμίου οικονομικής κρίσεως και εις την Ελλάδα, επέφερον έκτοτε ως αποτέλεσμα την οικονομικήν εκκαθάρισιν εννέα των τότε λειτουργουσών τραπεζών. Μετά το πέρας της ως άνω κρίσεως, ήρχισεν εκ νέου η σύστασις νέων τραπεζών, ώστε με το τέλος του έτους 1939 να υπάρχουν λειτουργούσαι 49 τράπεζαι, με 635 υποκαταστήματα. Εκ των υποκαταστημάτων τούτων, τα 206 ήδρευον εις την Στερεάν Ελλάδα και την Εύβοιαν.

Τα κεφάλαια των τραπεζών, το 1923 συνίσταντο από 267,5 εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών ως μετοχικά και από 383,7 όμοια εκατομμύρια ως αποθεματικά. Το έτος 1932, τα κεφάλαια ταύτα διευρύνθησαν αντιστοίχως, εις 1.552 και 1.613 εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών.

Αι τραπεζικαί καταθέσεις συνεποσούντο το έτος 1923 εις 5.122 εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών, δια να υπερδιπλασιασθούν το 1934, ανελθούσαι εις 10.486 ομοίων δραχμών, να υπερτριπλασιασθούν το 1938 εις 18.500, και να πενταπλασιασθούν σχεδόν το 1939 εις 25.189 εκατομμύρια ομοίων δραχμών.

Αι χορηγήσεις πιστώσεων και δανείων υπό των τραπεζών της χώρας, διηνεργούντο κατά 58 % υπό της εθνικής τραπεζής και κατά 42 % υπό των λοιπών εμπορικών τραπεζών. Αύται εκάλυπτον μικρόν μόνον τμήμα των αναγκαιούντων εις την οικονομίαν χρηματικών κεφαλαίων. Αι υπό του συνόλου των εμπορικών τραπεζών χορηγηθείσαι πιστώσεις το έτος 1935, έφθανον εις 11.746 εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών, δια να ανέλθουν το 1939 εις 22.319 όμοια εκατομμύρια, σχεδόν διπλασιασθείσαι. Εξ αυτών, τα 60 % ήσαν βραχυπρόθεσμοι πιστώσεις και τα λοιπά 40 % μακροπρόθεσμοι. Δια των μακροπρόθεσμων τούτων χορηγήσεων, αι τράπεζαι μετείχον εις τας ελληνικάς επιχειρήσεις κατά το τέταρτον περίπου αυτών.

Τα κέρδη των τραπεζών, το έτος 1923 ανήρχοντο εις καθαρά κατά 45,7 % και εις διανεμηθέντα κατά 16,4 % των ακαθαρίστων. Το έτος 1932, τα αποκτηθέντα καθαρά κέρδη υπό των τραπεζών περιωρίσθησαν εις 17,3 %, λόγω της τότε οικονομικής κρίσεως, διενεμήθησαν δε μόνον τα 6,3 % του συνόλου των καθαρών κερδών. Μετά την οικονομικήν κρίσιν, τα τραπεζικά κέρδη βαθμιαίως ανήρχοντο, δια να φθάσουν το 1939, τα μεν αποκτηθέντα εις τα 2.130, 4. τα δε διανεμηθέντα εις τα 135,9 εκατομμύρια ονομαστικών δραχμών.

Γενικώς, η πίστις μετά της ιδιωτικής ασφαλίσεως, απέδιδον κέρδη, κατά μέσον ετήσιον όρον της δεκαετίας 1931 - 1940, εκ 2.597 ομοίων ως άνω εκατομμυρίων. Απέδιδον, δηλαδή, αύται, περί τα 4,5 % του εθνικού εισοδήματος, ήτοι ιδιαιτέρως αξιόλογα ποσά.

β.) Η λοιπή ασφαλιστική ως και η εκπαιδευτική δραστηριότης, απετέλουν ετέραν ομάδα προσφοράς υπηρεσιών εις την οικονομίαν και την κοινωνίαν.

Η κοινωνική ασφάλισις, κατά τα πρώτα έτη της επισκοπούμενης περιόδου, παρείχεται παρ' ειδικών ταμείων δια της εφ' άπαξ χρηματοδοτήσεως των απολυομένων εκ του προσωπικού οργανισμών και επιχειρήσεων. Αργότερον, εις αυτήν περιελήφθη και η συνταξιοδότησις των ασκησάντων προηγουμένως εξηρητημένην εργασίαν έναντι αμοιβής, ως και των προεργασθέντων αυτοτελώς.

Ταμεία «εργατικής ασφαλίσεως» ήσκουν γενικωτέραν οικονομικήν και κοινωνικήν αποστολήν. Ταύτα, κατά το 1933, ήσαν συνολικώς 53. Εξ αυτών τα 11 εκάλυπτον μόνον τον κίνδυνον της ασθενείας. Έτερα 3 εκάλυπτον, πέραν του κινδύνου της ασθενείας και τους ομοίους εξ αναπηρίας, ανεργίας, γήρατος και θανάτου. Τα 11 προαναφερθέντα είχαν αριθμόν ησφαλισμένων 17.108. Τα 3 επόμενα είχαν 43.976 ησφαλισμένους. Τα υπολειπόμενα 39 ταμεία εκάλυπτον τους κινδύνους της ανικανότητος προς εργασίαν, του γήρατος και του θανάτου, με αριθμόν ησφαλισμένων 63.522. Πόροι των 53 τούτων ταμείων ήσαν αι υποχρεωτικάί εισφοραί ησφαλισμένων και εργοδοτών των. Εις αυτάς προσετίθεντο ωρισμένα τέλη ή ασφαλιστικά βάρη, τα οποία επιτίθεντο. Η περιουσία των ως άνω Ταμείων ανήρχετο εις 1,2 δισεκατομμύρια δραχμών του 1933. Τα έξοδα διοικήσεως των Ταμείων τούτων, υπελογίζοντο εις 18,3 εκατομμύρια ομοίων δραχμών. Το έτος 1933 αι χορηγηθείσαι εις τους ησφαλισμένους παροχαί έφθασαν τα 256 εκατομμύρια δραχμών.

Ο αριθμός των ησφαλισμένων μεταξύ 1923 και 1933, έβαινε συνεχώς αυξανόμενος : Το 1923 εις 11.545, το 1927 εις 113.106 και το 1933 εις 124.606. Το έτος 1934, όμως, εμειώθη εις 104.498, προφανώς ένεκα της επεκταθείσης και εις την Ελλάδα παγκοσμίου οικονομικής κρίσεως.

Η παροχή νοσηλείας και μέσων θεραπείας εις τους ανωτέρω ησφαλισμένους ήτο, πάντως, ατελής. Η νοσηλεία εις αυτούς παρείχεται από 113 συνολικώς πολιτικά νοσοκομεία, θεραπευτήρια και κλινικάς, με 10.711 κλινάς. Τα πλείστα τούτων ήσαν εγκατεστημένα εις τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Μεταξύ των μέσων θεραπείας περιλαμβάνοντο περί τας 40 κυρίως ιαματικές πηγάς, με σύνολον λουομένων το έτος 1931 ακριβώς 43.448 και με λούσεις 540 χιλιάδας.

Η ως άνω ατέλεια δεν επεριώριζε σημαντικώς την τότε νοσηρότητα του πληθυσμού, οφειλομένην κυρίως εις τας χρονίας νόσους, της ελονοσίας και της φυματιώσεως. Αρμοδίως υπελογίσθη, ότι η τότε θνησιμότης έφθανε, κατά μέσον ετήσιον όρον, τα 16,13 % του συνόλου των ασθενών.

Βελτίωσις και γενίκευσις του θεσμού κοινωνικής ασφαλίσεως, επετεύχθη από της ενάρξεως της λειτουργίας του Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Τούτο συνεστήθη δια του νόμου 6298 του 1936. Ο προηγούμενος σχετικός νόμος 5733 του 1932, δεν έτυχεν εφαρμογής. Δια της συστάσεως ταύτης, ο θεσμός της κοινωνικής ασφαλίσεως προσέφευρ εν τούτοις ησφαλισμένους σημαντικά κοινωνικά και οικονομικά πλεονεκτήματα. Οι ησφαλισμένοι εν αυτό, ηύξάνοντο συνεχώς. Αρχικώς, το 1936, ήσαν 352.827, αργότερον, το 1939, έφθασαν τούτοις 425.833. Οι ησφαλισμένοι ούτοι ήσαν τότε μόνον κάτοικοι των περιοχών Αθηνών-Πειραιώς, Θεσσαλονίκης, Πατρών, Βόλου και Καλαμάτας.

Αι παροχαί του Ιδρύματος τούτου είχαν υπολογισθεί επί δέκα χιλιάδων ησφαλισμένων, μόνον. Περιελάμβανον αύται τρεις κατηγορίας χρηματικών δαπανών. Η πρώτη αφεώρα την ιατρικήν περίθαλψιν εκ δραχμών 1.655.300, η δευτέρα την παροχήν θεραπευτικών μέσων και φαρμάκων εκ δραχμών 1.168.400 και η τρίτη την νοσηλείαν εκ δραχμών 876.300. Τοιουτοτρόπως ενισχύοντο οι ησφαλισμένοι, ώστε να προλαμβάνηται η προμνησθείσα νοσηρότης, αρκούντως.

Ο θεσμός της κοινωνικής ασφαλίσεως, ορθώς είχε τότε χαρακτηρισθεί δια τούτοις ησφαλισμένους, ως εξής: «Υπό την μορφήν ασφαλίσεως της μητρότητος ο ήλιος της πρωΐας, της ασφαλίσεως κατά της ασθνεΐας και ανεργΐας ο ήλιος της ημέρας, της ασφαλίσεως ατυχημάτων και γήρατος αι ακτίνες του δύοντος ηλΐου και της ασφαλίσεως εκ του θανάτου υπέρ των επιζώντων το παρήγορον νυκτερινόν σεληνόφωσ».

Η εκπαίδευσις ως γνωστόν προσέφευρ υπηρεσίας αι οποίαι συνέδραμον εν την εκπολιτιστικήν και την οικονομικήν πρόοδον. Αλλ' η συνδρομή αύτη δεν ήτο η επιβαλομένη.

Ο αναλφαβητισμός του πληθυσμού, παρά την νομοθετικώς υποχρεωτικήν εκπαίδευσιν των νέων εν την στοιχειώδη εκπαίδευσιν, ήτο απαράδεκτος δια τον πολιτισμένον κόσμον. Βεβαίως, ούτος, με την παρέλευσιν του χρόνου εμειούτο. Ενώ το 1920 ανήρχετο εν τα 52 % του πληθυσμού, το 1928 κατήλθεν εν τα 42 %, δια να υποχωρήση το 1939 εν τα 32 %.

Οι μαθητεύσαντες το 1932 εν το δημοτικόν σχολείον, απετέλουν τα 81,56 % του συνόλου των εκπαιδευθέντων, και κατενέμοντο: 59,76 % περατώσαντες το μονοτάξιον, 10,03 % περατώσαντες το διτάξιον, 4,86 % περατώσαντες το τριτάξιον, 2,84 % περατώσαντες το τετρατάξιον, 1,60 % περατώσαντες το πεντατάξιον και 2,47 % περατώσαντες το εξατάξιον δημοτικόν σχολείον.

Όσον αφορά τούτοις περατώσαντας την μέσην εκπαίδευσιν, ούτοι απετέλουν τα 16,19 %, δια να αποτελέσουν τα λοιπά 2,25 % του συνόλου των εκπαιδευθέντων.

οι αποφοιτήσαντες της ανωτέρας και της ανωτάτης ελληνικής εκπαίδευσης. Η τριτοβάθμια αυτή εκπαίδευσις αντιμετώπιζε τότε άκρως πολλαπλά και σύνθετα προβλήματα, λόγω μη προσαρμογής της προς τα εκάστοτε νέα δεδομένα της επιστήμης και της τεχνολογίας, ως και λόγω αδιαλείπτου εξελίξεως της ελληνικής κοινωνίας.

Αι ετήσιοι δαπάναι εκπαίδευσης εις την Ελλάδα έφθανον κατά μέσον όρον τα 7,6 % του συνόλου των δαπανών του δημοσίου. Το ποσοστόν τούτο, συγκρινόμενον προς τα αντίστοιχα ποσοστά λοιπών ευρωπαϊκών χωρών, κρίνεται ως ανεπαρκές. Ενδεικτικώς αναφέρονται παρόμοιαι, τότε εις ποσοστά, δαπάναι εκπαίδευσης μερικών χωρών : Αλβανίας 12,0 %, Βελγίου 17,3 %, Βουλγαρίας 11,5 %, Γιουγκοσλαβίας 10,5 %, Δανίας 20,6 %, Ελβετίας 21,1 %, Ολλανδίας 27,9 %, Ουγγαρίας 13,2 %, Πολωνίας 14,2 %, Ρουμανίας 10,6 % και Τσεχοσλοβακίας 10,8 %.

Η ελληνική προσφορά διδακτικών υπηρεσιών, εθεωρείτο τότε ως ανεπαρκής, ποιοτικώς και ποσοτικώς. Η διδασκαλία ήτο αρκούτως απηρχαιομένη εις γνώσεις και ειδικεύσεις αυτής, η σπουδάζουσα νεολαία εστερείτο του αναγκαίου επαγγελματικού προσανατολισμού, ανεπάρκεια, τέλος, σχολικών κτιρίων επεκράτει, ποσοτική, αλλά και ποιοτική. Ενδεικτικοί είναι οι αριθμοί εις κτίρια : Εις την νηπιακήν εκπαίδευσιν διετίθεντο 765 κτίρια, εις την δημοτικήν 8.827 όμοια, εις την μέσην 820 και εις την ανωτέραν και ανωτάτην περί τα 30 κτίρια εις Αθήνας, Θεσσαλονίκην και Πειραιά. Τα περισσότερα των κτιρίων τούτων ήσαν πεπαλαιομένα και δεν διέθετον τα απαιτούμενα μέσα διδασκαλίας και γενικώς μορφώσεως και μάλιστα συγχρόνου.

γ'. Η δημοσιονομική δραστηριότης συνέβαλεν επίσης εις την προσφοράν οικονομικών και κοινωνικών υπηρεσιών, δια της διαχειρίσεως των εξόδων και των εσόδων του κράτους.

Τα δημόσια έξοδα ανεγράφοντο ετησίως εις τους κρατικούς προϋπολογισμούς και απολογισμούς του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους. Καθ' όλην την διάρκειαν της επισκοπούμενης χρονικής περιόδου, ταύτα έβαινον διωγκούμενα, όχι μόνον εις ονομαστικές, αλλά και εις πραγματικές δραχμάς. Βασικόν αίτιον της διογκώσεως ταύτης ήτο η διηνεκής διεύρυνσις της κρατικής δικαιοδοσίας εις ολονέν νέους τομείς οικονομικής και κοινωνικής δράσεως, παρά τας επικρατούσας τότε δυσχερείας από απόψεως χρηματικής επαρκείας και σχετικής δημοσιονομικής εκτελέσεως του οικείου έργου.

Προβλήματα οικονομικής και κοινωνικής φύσεως είχαν ανακύψει πολλά. Το αξιολογώτερον εξ αυτών ήτο της αρχικής και δη κυριαρχούσης τότε ανάγκης,

της αποκαταστάσεως των από του 1922 συσσωρευθέντων εις την χώραν Ελλήνων προσφύγων, ιδίως δια της κατασκευής έργων πρώτης εγκαταστάσεώς των και της ανευρέσεως εις αυτούς εργασίας. Τα τότε δημόσια έξοδα ήσαν υπερβολικά, του τακτικού κρατικού προϋπολογισμού μη επαρκούντος δι' αυτά. Ήτο, αμέσως τότε, ηναγκασμένη η πολιτεία να προσφεύγη εις εξωδημοσιονομικούς πόρους, ως των εξ' εξωτερικού και εσωτερικού δανεισμού. Από 25 % μέχρι 30 % των ετησίων δημοσίων εξόδων της δεκαετίας 1923 - 32, επραγματοποιούντο δια τον προαναφερθέντα σκοπόν, της αποκαταστάσεως των προσφύγων.

Κατά τα έτη 1932-40, τα δημόσια έξοδα δια τον αυτόν σκοπόν εκυμαίνοντο, αρχικώς μεν εις τα 32,6 % του συνόλου αυτών, τελικώς δέ, βαθμιαίως μειούμενα εις τα 15,3 %. Αλλά, η τότε υπάρχουσα παγκόσμιος οικονομική κρίσις (η οποία περιελάμβανε και την Ελλάδα), η έκτοτε εγχώριος νομισματική υποτίμησις, η εξυπηρέτησις του δημοσίου χρέους κλπ., συνετέλεσαν ώστε το ελληνικόν δημόσιον να περιέλθη εις αδυναμίαν εκπληρώσεως των υποχρεώσεων αυτού προς τους ξένους πιστωτάς του εις συνάλλαγμα, με αποτέλεσμα, ως προελέχθη, την κατ' Απρίλιον 1932, κήρυξιν της Ελλάδος εις κατάτασιν πτωχεύσεως.

Ακριβώς τότε, το ελληνικόν δημόσιον εδήλωσεν εις τους ξένους ομολογιούχους του εις συνάλλαγμα χρέους του, ότι επεθύμει προσωρινήν ρύθμισιν αυτού, ανάλογως προς τας οικονομικάς δυνατότητας της δημοσίας οικονομίας. Την δήλωσιν ταύτην, επηκολούθησε συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών. Εις ταύτην ανεφέρετο, ότι εγένετο δεκτή η αναστολή της πλήρους εξυπηρητέσεως του ελληνικού δημοσίου χρέους εις συνάλλαγμα και ότι εφεξής θα διηνεργείτο μερική καταβολή εκ μέρους του δημοσίου εις τους ως άνω ομολογιούχους περί τα 30 - 40 % των ετησίως δεδουλευμένων τόκων του κεφαλαίου. Κατά συνέπειαν, έκτοτε και μέχρι του έτους 1940, η Ελλάς κατέβαλλε τα οφειλόμενα ποσοστά των ως άνω τόκων. Οίκοθεν νοείται, ότι από του 1932 και εντεύθεν έπαυσεν υπάρχουσα οιαδήποτε νέα δανειοδότησις του ελληνικού δημοσίου.

Εις τον προϋπολογισμόν του οικονομικού έτους 1983 - 39, τα δημόσια έξοδα συνεποσούντο περί τα 13 δισεκατομμύρια ονομαστικών δραχμών. Εξ αυτών, τα έξοδα καταβολής αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων (πολιτικών και στρατιωτικών) ανήρχοντο περί τα 7,5 εκατομμύρια. Ας προστεθή, ότι τα έξοδα ταύτα κατεβάλλοντο δια την μισθοδοσίαν πληθώρας υπηρεσιακώς υπηρετούντος προσωπικού, το οποίον εθεώρει ότι ημοίβετο όλως ανεπαρκώς, ανεξαρτήτως προς την παραγωγικότητά του. Η τοιαύτη αμοιβή, μάλιστα, εχαρκτηριζέτο ως συγκεκριμένη κρατική επιδότησις υποαπασχολουμένων, οι οποίοι κατά το πλείστον υστέρουν ποιοτικώς εις απόδοσιν. Συνάμα ο αριθμός αυτών ήτο υπερβολικός τόσον, αφού εις δημόσιος υπάλληλος αντεστοίχει επί 143 κατοίκων της χώρας.

Τυχόν σύγκρισις του αριθμού αυτών προς τον αριθμόν κατοίκων εις ετέρας χώρας, αναλόγως του πληθυσμού αυτών, αποδεικνύει ότι η Ελλάς είχε περισσότερους δημοσίους υπαλλήλους και αυτών των γειτόνων της, ως της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας.

Τα λοιπά δημόσια έξοδα, κατά το αυτό οικονομικόν έτος 1938–39, ήσαν : Πρώτον, τα διά κρατικής προμηθείας, καλύπτοντα, τα 17,09 % αυτών. Δεύτερον, τα δι' επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, αποτελούντα τα 10,74 % των αυτών εξόδων. Τρίτον, τα δια συνταξιοδοτήσεις δημοσίων υπαλλήλων και στρατιωτικών, ως και θυμάτων πολέμων, ανερχόμενα εις 9,09 %, ενώ οι συνταξιοδοτούμενοι ήσαν 77 περίπου χιλιάδες. Τέταρτον, τα δια κατασκευάς και επισκευάς έργων εθνικής αμύνης και δημοσίας ασφαλείας, φθάνοντα τα 8,75 %. Πέμπτον, τέλος, τα διά δαπάνας κοινωνικής σκοπιμότητος, καλύπτοντα τα 4,14 % του συνόλου των δημοσίων εξόδων.

Τα στατιστικά ταύτα δεδομένα είναι ενδεικτικά της ανεπαρκούς δυνατότητος του κράτους εις την βελτιώσιν των όρων διαβιώσεως του ελληνικού πληθυσμού.

Τα δημόσια έσοδα, προς κάλυψιν των εξόδων δια προσφοράν υπηρεσιών, ηκολούθουν επίσης ετήσιον αυξητικόν ρυθμόν, ως τα έξοδα, προκειμένου να επείρχεται τελικώς ισοσκελίσις εκάστου ετησίου δημοσίου προϋπολογισμού. Ενίοτε όμως, δεν επετυγχάνετο τοιαύτη ισοσκελίσις. Τα δημόσια έσοδα προήρχοντο κατά το πλείστον εκ της φορολογίας, η οποία ήτο η κυριωτέρα πηγή των τακτικών δημοσίων εσόδων, διακρινόμενη εις άμεσον και εις έμμεσον.

Η άμεσος φορολογία εκάλυπτε συνήθως περί τα 22 % της όλης κρατικής φορολογίας. Τα 20 % τούτων περιήρχοντο εις το ελληνικόν δημόσιον και τα υπόλοιπα 2 % απεδίδοντο υπό του δημοσίου εις τρίτους, δοθέντος ότι ήσαν «φόροι υπέρ τρίτων» οργανισμών, νομοθετικώς προνομούχων έναντι των λοιπών φυσικών και νομικών προσώπων της χώρας, επιβαρύνοντα τοιουτοτρόπως τους πράγματι φορολογούμενους. Η απόδοσις της υπέρ του δημοσίου τοιαύτης φορολογίας, δεν ήτο, πάντως, οικονομικώς και κοινωνικώς ικανοποιητική. Πνεύμα και τάσις φοροδιαφυγής ολονέν περισσότερον επεξετείνοντο. Παραλλήλως υπήρχον νομοθετικά απαλλαγáι κατηγοριών τινων πολιτών, κατατεμαχισμός του φορολογητέου εισοδήματος, ανεπαρκής φορολογικός έλεγχος κλπ. Τοιουτοτρόπως, εκαθίστατο περιορισμένη η απόδοσις της άμεσου φορολογίας, μέχρι σημείου ώστε συγκρινομένη αύτη μετά της ομοίας των λοιπών βαλκανικών χωρών, να υστέρη αρκούτως.

Η έμμεσος φορολογία εκάλυπτε τα 78 % περίπου του συνόλου των φορολογι-

κών εισπράξεων. Αύτη επεβάρυνε περισσότερο τον πλέον άπορον πληθυσμόν, του οποίου η καταναλωτική ικανότης τοιούτοτρόπως συρρικνούτο. Αλλ' εις την κατηγορίαν ταύτην της εμμέσου φορολογίας περιλαμβάνοντο και οι εισπρατόμενοι εισαγωγικοί δασμοί. των οποίων ιδιαιτέρως η φορολογική επιβάρυνσις έφθανε περί τα 37 % της συνολικής φορολογίας

Η προαναφερθείσα ποσοστιαία αναλογία φορολογίας μεταξύ άμεσου και εμμέσου, ήτο συνήθως μόνον εις χώρας με υπό ανάπτυξιν οικονομίαν, ως της Ελλάδος. Εις τας οικονομικώς ανεπτυγμένας χώρας, η αναλογία αυτη ήτο αντίστροφος, ήτοι τα 78 % των φορολογικών εσόδων προήρχοντο από την άμεσον φορολογίαν και τα 22 % από την έμμεσον.

Τα έκτακτα δημόσια έσοδα, προήρχοντο από εξωδημοσιονομικούς πόρους, δια να ενισχύσουν συμπληρωματικώς την δημοσίαν διαχείρισιν εις την εκάστοτε κάλυψιν των ελλειμμάτων των κρατικών προϋπολογισμών και δη των δημοσίων εξόδων επειγούσης φύσεως, ή εκ των πραγμάτων αναποτρέπτων εξόδων, ως ήσαν τα υπέρ των προσφύγων της εποχής εκείνης αναγκαία.

Τα συναπτόμενα δημόσια δάνεια και μάλιστα τα εκ του εξωτερικού, απέτελουν μέχρι του 1931, την μεγαλυτέραν αναλογίαν των εκτάκτων τούτων δημοσίων εσόδων. Κατά δεύτερον λόγον, υπήρχον έκτακτα δημόσια έσοδα, προερχόμενα από εκποιήσεις δημοσίας περιουσίας και ιδίως δημοσίων κτημάτων. Ενίστε παρετηρείτο και το φαινόμενον καλύψεως των δημοσίων εξόδων δια δημοσίων εκτάκτων εσόδων, προερχομένων εκ της εκδόσεως πληθωριστικών δραχμών, εις χαρτονομίσματα.

Αι εκ του εσωτερικού δανειοδοτήσεις του ελληνικού δημοσίου, ήσαν ακόμη και αναγκαστικά δια το κοινόν της χώρας. Π.χ., το έτος 1925, οπότε επήλθεν απότομος αύξησις των δημοσίων βαρών, επεβλήθη αναγκαστική διχοτόμησις των ελληνικών τραπεζογραμματίων. Αύτη συνίστατο εις την παροχήν αναγκαστικού εσωτερικού δανείου προς το δημόσιον εκ μέρους του συνόλου των κομιστών τραπεζογραμματίων, δια του ημίσεως της αξίας αυτών.

Αι εκ του εξωτερικού δανειοδοτήσεις του δημοσίου είχαν ανέλθει μέχρι του έτους 1932 εις 382,8 εκατομμύρια ονομαστικών δολλαρίων των Η.Π.Α., ιδίως από συναφθέντα δάνεια από του 1924 μέχρι τότε. Τα δάνεια ταύτα διεκρίνοντο εις επτά ομολογιακά (εις συνάλλαγμα) και εις πέντε διακυβερνητικά (εις συνάλλαγμα επίσης). Πολλαί εξ αυτών των δανειοδοτήσεων, διενεργήθησαν υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών, προς αντιμετώπισιν των εκτάκτων κρατικών δαπανών περιθάψεως, εγκαταστάσεως και απασχολήσεως του τότε προσφυγικού πληθυσμού και προς μερικήν κάλυψιν των ελλειμμάτων εις τα ισοζύγια της χώρας, εμπορικών και γενικώς εξωτερικών πληρωμών.

Η επισκεφθείσα το 1933 την Ελλάδα, δημοσιονομική επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών, απεφάνθη εγγράφως τότε ως εξής : «Η εξέτασις του ισοζυγίου πληρωμών της Ελλάδος, κατά τους υπολογισμούς της Τραπεζής της Ελλάδος, αφήνει την εντύπωσιν ότι κατά τα τελευταία έτη η Ελλάς, μόνον χάρις εις τον εξωτερικόν δανεισμόν διετήρησεν επίπεδον διαβιώσεως, το οποίον εις ουδεμίαν περίπτωσιν δύναται να θεωρηθή ως υψηλόν».

Η'. ΣΥΝΑΛΛΑΓΑΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕΤ' ΑΛΛΟΔΑΠΗΣ

Αναδρομή εις τους ετησίους στατικούς λογιστικούς πίνακας του ελληνικού ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών, παρέχει την δυνατότητα παροχής αρκούντως, σαφούς συνθετικής εικόνας της τότε ελληνικής οικονομικής δραστηριότητος. Ως γνωστόν, εις τους πίνακας αυτούς αντικατοπτρίζεται η κατ' έτος συμμετοχή της Ελλάδος εις το σύνολον των παγκοσμίων συναλλαγών.

Όσον ειδικώς αφορά την συμμετοχήν της χώρας εις το παγκόσμιον εμπόριον, αυτή ήτο κατά μέσον ετήσιον όρον, εις το 0,5 % μόνον. Το σύνολον όμως των συναλλαγών της Ελλάδος μετά της αλλοδαπής ήτο ευρύτερον, με τα ελληνικά δε κριτήρια, ιδιαιτέρως αξιόλογον. Η τοιαύτη ευρύτης κατά την εποχήν εκείνην, ωφείλετο εις πολλούς λόγους. Οι κυριώτεροι αυτών ήσαν : Η χρονία ανεπάρκεια της εγχωρίου παραγωγής αγαθών, η ανάγκη ανασυγκροτήσεως της χώρας εκ των φοβερών συνεπειών της Μικρασιατικής καταστροφής, η έλλειψις επαρκούς εφαρμογής αρχών και μεθόδων οργανώσεως και διοικήσεως των οικονομικών μονάδων κλπ. Το ενεργητικόν σκέλος του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών της χώρας, κατά κανόνα, ήτο ανεπαρκές δια την κάλυψιν του παθητικού σκέλους του αυτού ισοζυγίου. Τοιουτοτρόπως, τα ετήσια ελληνικά ισοζύγια εξωτερικών πληρωμών, ενεφάνιζον χρεापαιτήσεις της Ελλάδος, κατά το πλείστον με ελλειμματικότητα. Πάντως, παρόμοιον φαινόμενον ήτο τότε σύνηθες σχεδόν εις το σύνολον των οικονομικώς αναπτυσσομένων χωρών.

Το ενεργητικόν ισοζύγιον εξωτερικών πληρωμών, ενεφάνιζε τας κατ' έτος εισροάς συναλλάγματος εις την Ελλάδα. Αι εισροαί αύται προήρχοντο από εξαγωγάς εγχωρίων προϊόντων, από αδήλους πόρους και από δανειοδοτήσεις ξένων κεφαλαιούχων. Παρητηρείτο, ότι κατά τα έτη 1923 μέχρι 1928 αι εισροαί αύται ολονέν ηυξάνοντο, κατά δε τα έτη 1929 μέχρι 1934 αι αυταί εισροαί περιορίζοντο εξ αιτίας της τότε παγκοσμίου οικονομικής κρίσεως. Κατόπιν, κατά τα έτη 1935 μέχρι 1938, αι ίδιαι εισροαί ανεκάμπτοντο και τέλος, κατά τα έτη 1939 και 1940, αύται εσυρρικνούντο σημαντικώς, ένεκα του εκραγέντος δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

Ειδικώς, δια τα έτη 1929 μέχρι και 1939, η ακολουθούσα στατιστική σειρά απεικονίζει την κατ' έτος εισροήν συναλλάγματος εις την χώραν, εις εκατομμύρια χρυσών φράγκων ή χρυσών δραχμών :

1929: 887,6 – 1930: 778,8 – 1931 : 572,4 – 1932: 351,0 –
1933: 346,3 – 1934: 207,1 . 1935 : 357,1 . 1936: 436,7 –
1937: 484,8 – 1938: 508,6 – 1939 : 385,2.

Αι εξαγωγαι εγχωριων προϊόντων, ειδικότερον, υπήρξαν τότε σημαντικώς περιορισμέναι. Εν τούτοις, ήσαν αξιόλογοι από πλευράς του ενεργητικού ισοζυγίου. Ο περιορισμός ούτος ήτο αποτέλεσμα του δυσχερώς διεξαγομένου διεθνούς ανταγωνισμού των ελληνικών προϊόντων, τον οποίον ταύτα αντιμετώπιζον εις το διεθνές εμπόριον, εξ αιτίας των υψηλών τιμών των εις την διεθνή αγοράν. Αι περισσότεραι των εξαγωγών της χώρας εις αγαθά, προωρίζοντο βεβαίως δια τους ομογενείς της αλλοδαπής. Αι λοιπαί, όμως, εξ αυτών, ικανοποιούν προτιμήσεις του συνόλου των κατοίκων εις αρκετάς ξένας χώρας.

Αι μεγαλύτεραι ποσότητες εξαγωγών ελληνικών προϊόντων, προήρχοντο από τον καπνόν και την σταφίδα, τα δύο ταύτα «ευγενή» γεωργικά προϊόντα της χώρας. Και ενώ η ζήτησις αυτών συνεχώς ηύξανε μέχρι του 1928, από του 1929 και πέραν, η προαναφερθείσα παγκόσμιος οικονομική κρίσις, ηνάγκασε την εξωτερικήν κατανάλωσιν των προϊόντων τούτων να στραφή προς την υποκατάστασιν αυτών, ώστε έκτοτε να εκδηλούται προΐουσα απορρόφησις εκ μέρους της διεθνούς αγοράς ξένων υποκαταστάτων, των μέχρι τότε σχεδόν μονοπωλιακώς ζητουμένων ελληνικών τούτων προϊόντων.

Τα λοιπά εξαγόμενα εγχώρια προϊόντα προήρχοντο εκ της φυσικής παραγωγής, αρκετά δε εξ αυτών ήσαν τα μεταποιηθέντα προϊόντα (ως οίνος, σιγαρέττα, τάπητες, υφάσματα κλπ.).

Οι εισρεύσαντες άδηλοι πόροι προήρχοντο από τρεις σημαντικάς πηγάς : Το προσωπικόν της ελληνικής ποντοπόρου εμπορικής ναυτιλίας, τους έλληνας μετανάστας ως και τους ξένους, και τους ομογενείς περιηγητάς τους επισκεπτομένους την Ελλάδα.

Το ναυτιλιακόν συνάλλαγμα, το προερχόμενον εκ της ελληνικής ποντοπόρου εμπορικής ναυτιλίας, έβαινε διαχρονικώς ανερχόμενον κατά τα έτη μέχρι του 1928. Έκτοτε τούτο ηκολούθη την επομένην κατ' έτος κύμανσιν εις εκατομμύρια χρυσών φράγκων ή δραχμών :

1929: 23,9 – 1930: 21,8 – 1931: 30,1 – 1932: 22,6 – 1933: 19,2 – 1934:
25,0 – 1935: 22,7 – 1936: 26,7 – 1937: 25,0 – 1938: 31,0 – 1939: 26,7.–

Η κύμανσις αὐτῆ εἶχε περίπου τα αὐτὰ αἰτία, τα ὁποῖα ἤδη ἐξετέθησαν κατὰ γενικόν τρόπον εἰς τα ἀφορώντα το ενεργητικόν του ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν πληρωμῶν.

Το μεταναστευτικόν συνάλλαγμα, εἶναι δυνατόν να παρακολουθηθῆ στατιστικῶς, χάρις εἰς τὴν ὑπαρξίν δύο διαφόρου πηγῆς καὶ χρονολογίας σειρῶν.

Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν, παρουσιάζει τας ἀπὸ του 1923 καὶ μέχρι του 1929 κατ' ἔτος κυμάνσεις του συναλλάγματος τούτου, εἰς ἑκατομμύρια ονομαστικῶν λιρῶν Ἀγγλίας. Εἶναι ἡ ἀκολουθοῦσα :

1923: 6,8 – 1924: 8,5 – 1925: 7,3 – 1926: 7,4 – 1927: 6,9 – 1928: 6,4 – 1929: 7,8.–

Ἡ δευτέρα χρονολογικὴ σειρά, παρουσιάζει τας ἀπὸ του 1929 καὶ μέχρι του 1939 κατ' ἔτος κυμάνσεις του ἰδίου συναλλάγματος, εἰς ἑκατομμύρια χρυσῶν φράγκων ἢ δραχμῶν. Εἶναι ἡ ἐπομένη :

1929: 195,4 – 1930: 209,0 – 1931: 177,1 – 1932: 71,9 –
1933: 77,6 – 1934: 45,5 – 1935: 32,3 – 1936: 55,4 –
1937: 91,2 – 1938: 74,1 – 1939: 52,7.–

Εἰς τας δύο ταύτας σειράς παρατηρεῖται μεγαλυτέρα των προηγουμένων κύμανσις τῆς εἰσροῆς κατ' ἔτος του σχετικῶν συναλλάγματος. Ἦτο, πάντως, καὶ ἡ πηγὴ αὐτῆ σημαντικὴ δια τὴν ἐλληνικὴν οικονομίαν.

Το εἰσρεύσαν συνάλλαγμα ὑπὸ των περιηγητῶν καὶ ἰδίως των ξένων, ἀρχικῶς ἐνεφάνιζε προϊούσαν βελτίωσιν. Ἀλλ' ἀπὸ του ἔτους 1929 καὶ πέραν, ἐσημείωνε πτωτικὴν τάσιν, διακρινομένην εἰς τρεῖς ἐπι μέρους χρονολογικὰς σειράς. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον των τριῶν ἐπὶ μέρους σειρῶν, ἐμφανίζεται ἡ σχετικὴ κύμανσις, εἰς ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν, ὡς κατωτέρω :

1929: 35,0 – 1930: 25,0 – 1931: 25,0 – 1932: 21,4 – 1933: 51,0 – 1934:
30,0 – 1935: 21,2 – 1936: 20,5 – 1937: 23,5 – 1938: 20,6 – 1939: 16,9.–

Βεβαίως, η ανεπαρκής οργάνωσις και δράσις των Ελλήνων αρμοδίων της εποχής, υπήρξεν ανασταλτικός παράγων της δεούσης αναπτύξεως της περιηγήσεως παρ' ημίν. Αρκεταί χώραι της Μεσογείου και της λοιπής Ευρώπης υπερείχον περιηγητικούς, αν και υστερούν από πλευράς προσφοράς ευνοϊκών παραγόντων περιηγητικού προορισμού, τους οποίους διέθετεν η Ελλάς.

Η εισροή ξένων κεφαλαίων, προήρχετο κατά το πλείστον από τας κάτωθι πηγάς :

Των πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα υπό τινων χωρών. Αύτη ετησίως ανήρχετο, κατά μέσον όρον, προς 2 εκατομμύρια χρυσών φράγκων ή δραχμών.

Των τραπεζικής φύσεως συναλλαγματικών πόρων, εις εκατομμύρια χρυσών φράγκων ή δραχμών, ως εξής :

(1) Από Ασφάλιστρα:

1929: 4,4 – 1930: 4,9 – 1931: 5,9 – 1932: 0,9 – 1933: 0,8 –
1934: 1,0 – 1935: 1,0 – 1936: 1,2 – 1937: 4,1 – 1938: 4,1 – 1939: 2,3.–

(2) Από τόκους και μερίσματα:

1929: 5,3 – 1930: 1,6 – 1931: 1,2 – 1932: 0,7 – 1933: 17,0 – 1934: 30,0 –
1935: 35,0 – 1936: 30,0 – 1937: 26,5 – 1938: 25,0 – 1939: 20,5.–

(3) Από τόκους τραπεζικών διαθεσίμων:

1929: 10,6 – 1930: 5,7 – 1931: 3,4 – 1932: 0,9 – 1933: 0,5 – 1934: 0,5 –
1935: 0,6 – 1936: 0,6 – 1937: 0,9 – 1938: 0,8 – 1939: 0,7.–

(4) Από λοιπούς συναλλαγματικούς πόρους :

1929: 117,0 – 1930: 94,9 – 1931: 38,1 – 1932: 36,0 – 1933: 36,3 – 1934: 30,0 –
1935: 26,1 – 1936: 82,8 – 1937: 32,0 – 1938: 49,8 – 1939: 18,0.–

Επί πλέον, εμφανίζεται εις το αυτό σκέλος του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών, η εισροή χρυσού και συναλλάγματος της Τραπεζής της Ελλάδος, από διαθέσιμα αυτής εις το εξωτερικόν. Το 1933 εγένετο τοιαύτη εισροή εξ 7,9 εκα-

τομμυρίων χρυσών φράγκων, και το 1934 εκ 10 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων, εις χαρτονομίσματα. Ακόμη, εμφανίζεται εις το ίδιον σκέλος, η χορήγησις συναλλαγματικών πιστώσεων και δανείων, βραχυπροθέσμων και μακροπροθέσμων, προς εγχωρίους επιχειρήσεις ιδίως μέχρι του 1931. Το έτος τούτο, η ως άνω χορήγησις ανήρχετο περί τα 850 εκατομμύρια χρυσών φράγκων. Η γενομένη, όμως, αναγκαστική κήρυξις της Ελλάδος «εις κατάστασιν πτωχεύσεως» το 1932, ανέκοψε την πραγματοποίησιν τιαύτης χορηγήσεως συναλλάγματος.

Το παθητικόν ισοζύγιον εξωτερικών πληρωμών, εις την συνέχειαν, ενεφάνιζε τας κατ' έτος εκροάς εκ της χώρας συναλλάγματος. Δια την περίοδον των ετών 1923 – 1928 κατέστη αδύνατος η ανεύρεσις σχετικών στατιστικών δεδομένων. Είναι όμως προφανές, ότι τότε η χώρα αντιμετώπιζε ζωτικά προβλήματα αποκαταστάσεως των ζημιών αυτής εκ του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και εκ της απετυχούσης εκστρατείας των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων εις την Μικράν Ασίαν. Επιπροσθέτως, αυτή αντιμετώπιζε θέματα αποκαταστάσεως των ελλήνων προσφύγων, πέραν των σχετικών προς την επιδίωξιν οικονομικής τινος προόδου. Ταύτα πάντα είναι ενδεικτικά της εντεινομένης παθητικότητος του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών της χώρας. Από του έτους 1929 και μέχρι του 1939, η πορεία κατ' έτος των καθ' έκαστα μεγεθών και όλου του σκέλους τούτου του ισοζυγίου, εμφανίζεται εις τας επομένας στατιστικάς χρονολογικάς σειράς, εις εκατομμύρια χρυσών φράγκων ή δραχμών.

Η συνολική συναλλαγματική εκροή της χώρας, εμφανίζεται εις το παθητικόν σκέλος του κατ' έτος ελληνικού ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών, ως εξής :

1929: 1.120,8 – 1930: 991,9 – 1931: 785,7 – 1932: 410,4 – 1933: 312,1 –
1934: 328,8 – 1935: 365,1 – 1936: 445,3 – 1937: 492,4 – 1938: 495,7 – 1939: 373,3 –

Αι εισαγωγαι ξένων προϊόντων, συγκεκριμένως, απετέλου κατά κανόνα το σημαντικότερον μέγεθος αμφοτέρων των σκελών του κατ' έτος ελληνικού ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών. Οι προεκτεθέντες λόγοι συνετέλου εις την συνεχή, μεταξύ 1923 και 1928 διόγκωσιν αυτών. Εις την διόγκωσιν ταύτην, αξιόλογον κίνητρον υπήρξεν η τότε απρόσκοπτος ελευθερία εις την διεξαγωγήν του εμπορίου μεταξύ της χώρας και ετέρων. Η από του 1929 εκσπάσασα παγκόσμιος οικονομική κρίσις, η αναγκαστική κήρυξις της Ελλάδος «εις κατάστασιν πτωχεύσεως» και η δημοσίευσις του νόμου 5426 του έτους 1932, δια του οποίου ετέθησαν περιοριστικά μέτρα εις τας εισαγωγάς ξένων προϊόντων, επέβαλλον την από του 1929 και πέραν βαθμιαίαν συρρίκνωσιν του όγκου των εισα-

γωγών τούτων. Ενώ αι ελληνικαί εισαγωγαί έναντι του εθνικού εισοδήματος έφθανον περί τα 28 % αυτού μέχρι του 1929, έκτοτε το ποσοστόν τούτο κατήλθεν εις τα 20 % μόνον.

Η συναλλαγματική εκροή εξ αιτίας των εισαγωγών ξένων προϊόντων, καταφαίνεται κατωτέρω εις εκατομμύρια χρυσών φράγκων ή δραχμών.

1929: 885,0 – 1930: 723,4 – 1931: 583,7 – 1932: 335,0 – 1933: 246,7 –
1934: 251,8 – 1935: 305,3 – 1936: 334,4 – 1937: 417,4 – 1938: 415,2 – 1939: 295,9. –

Αι εισαγωγαί αύται αφεώρουν κυρίως τα είδη διατροφής, κατά το τρίτον περίπου, κατά τα δύο τρίτα τα λοιπά αγαθά, υπό μορφήν πρώτων υλών, ημικατεργασμένων, ως και τελικών προϊόντων.

Οι εκρεύσαντες άδηλοι πόροι και τα κεφάλαια εις συνάλλαγμα, προήρχοντο από τας τέσσαρας επομένας κατηγορίας χρονολογικών σειρών, μεταξύ των ετών 1929 και 1939, εις εκατομμύρια χρυσών φράγκων ή δραχμών :

(1) Από δαπανηθέν συνάλλαγμα Ελλήνων μεταβάντων εις την αλοδαπήν :

1929: 24,1 – 1930: 25,8 – 1931: 24,5 – 1932: 7,7 – 1933: 5,6 – 1934: 6,8 –
1935: 10,3 – 1936: 8,5 – 1937: 11,1 – 1938: 10,8 – 1939: 7,2. –

(2) Από δαπανηθέν συνάλλαγμα του ελληνικού δημοσίου, προς καταβολήν οφειλομένων τοκοχρεολυσίων μέχρι του 1931 και τόκων (μόνον) κατόπιν :

1929: 115,0 – 1930: 119,4 – 1931: 124,0 – 1932: 30,3 – 1933: 20,1 –
1934: 37,6 – 1935: 18,9 – 1936: 34,2 – 1937: 22,5 – 1938: 28,4 – 1939: 23,8.

(3) Από μερίσματα και τόκους ξένων κεφαλαίων, δανεισθέντων εις την ελληνικήν οικονομίαν :

1929: 12,5 – 1930: 16,2 – 1931: 19,0 – 1932: 10,0 – 1933: 26,4 –
1934: 25,0 – 1935: 17,0 – 1936: 16,0 – 1937: 16,0 – 1938: 7,1 – 1939: 16,6. –

(4) Από λοιπάς εκροάς συναλλάγματος, προς εξόφλησιν ξένων απαιτήσεων :

1929: 79,8 – 1930: 102,2 – 1931: 28,6 – 1932: 26,5 – 1933: 12,5 – 1934: 6,6 –
1935: 12,6 – 1936: 51,0 – 1937: 24,4 – 1938: 30,1 – 1939: 33,5. –

Τα μεταξύ ενεργητικού και παθητικού του ελληνικού ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών, της τελευταίας ενδεκαετίας του μεσοπολέμου, ελλείμματα (–) και περισσεύματα (+), εις εκατομύρια επίσης χρυσών φράγκων ή δραχμών εικονίζονται ως ακολούθως :

1929: (–) 233,2 – 1930: (–) 213,1 – 1931: (–) 213,3 – 1932: (–) 59,4 –
1933: (+) 34,2 – 1934: (–) 121,7 – 1935: (–) 8,0 – 1936: (–) 8,6 –
1937: (–) 7,6 – 1938: (+) 12,9 – 1939: (+) 11,9. –

Συνεπώς, μόνον κατά τα έτη 1933, 1938 και 1939 υπήρξεν ως άνω συναλλαγμα-
τικόν περίσσευμα εις τα τότε ελληνικά ισοζύγια εξωτερικών πληρωμών. Το δυσ-
μενές δε τούτο φαινόμενον, υπεχρέωνε το ελληνικόν δημόσιον εις δανειοδότησιν
του εις συνάλλαγμα, υπό μορφήν κυρίως ομολογιακών δανείων. Τα δάνεια ταύτα
ήσαν συνολικώς επτά, από του 1924 μέχρι του 1931, δοθέντος ότι έκτοτε η Ελλάς,
ως ήδη ανεφέρθη, εξηναγκάσθη όπως κηρύξη την χώραν «εις κατάστασιν πτω-
χεύσεως».

Τα δάνεια ταύτα συγκεκριμένως, ήσαν : Το «προσφυγικόν» εκ λιρών Αγγλίας
10 εκατομμυρίων και εκ δολλαρίων Η.Π.Α. 11 εκατομμυρίων, προς 7%, του έτους
1924, το «υδρεύσεως» εκ δολλαρίων Η.Π.Α. 10 εκατομμυρίων, προς 8% του έτους
1925, το «ελληνο-βελγικών σιδηροδρόμων» εκ δολλαρίων Η.Π.Α. 21 εκατομμυ-
ρίων, προς 7%, του έτους 1925, το «α' σουηδικόν – πυρείων» εκ λιρών Αγγλίας 1
εκατομμυρίου, προς 2,5% του έτους 1926, το «σταθεροποιήσεως» εκ λιρών Αγ-
γλίας 401 χιλιάδων και εκ δολλαρίων Η.Π.Α. 17 εκατομμυρίων, προς 6%, του
έτους 1928, το «α' παραγωγικόν» εκ λιρών Αγγλίας 4 εκατομμυρίων, προς 6%,
του έτους 1928 και το «β' παραγωγικόν» εκ λιρών Αγγλίας 4,6 εκατομμυρίων,
προς 6%, του έτους 1931.

Χάρις εις τα δάνεια ταύτα εκαλύπτοντο τα προμνησθέντα συναλλαγματικά
ελλείμματα και επί πλέον εκατορθώθη η εις ικανοποιητικόν βαθμόν οικονομική
ανάκαμψις της χώρας, ώστε να πλησιάση τελικώς να θεωρηται ως μία των περισ-
σότερον οικονομικώς αναπτυσσομένων χωρών.

Θ'. ΕΘΝΙΚΟΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΜΕΓΕΘΗ ΤΟΥ

Κριτήριο καθορισμού του εκάστοτε βαθμού οικονομικής αναπτύξεως οιασδήποτε χώρας, συνεπώς και της Ελλάδος, θεωρείται γενικώς το ταυτόχρονον μέγεθος του εθνικού εισοδήματος της χώρας ταύτης.

Η ανάλυσις και η σύνθεσις του εγχωρίου χρηματικού εθνικού ακαθαρίστου εισοδήματος της χώρας, εις αγοραίας τιμάς και εις δισεκατομμύρια δραχμών του έτους 1928, ήτο κατά τα έτη 1928 - 1939, η εξής :

α) Εις τους τρεις τομείς παραγωγικής δράσεως :

1. Του τομέως της φυσικής παραγωγής αγαθών :

1928: 16,46 - 1929: 13,29 - 1930: 12,75 - 1931: 11,73 -
1932: 13,63 - 1933: 18,91 - 1934: 20,01 - 1935: 21,63 -
1936: 22,00 - 1937: 22,78 - 1938: 28,48 - 1939: 30,54.-

2. Του τομέως της μεταποιητικής παραγωγής αγαθών :

1928: 7,60 - 1929: 7,55 - 1930: 6,97 - 1931: 6,73 -
1932: 7,21 - 1933: 7,82 - 1934: 9,01 - 1935: 9,24 -
1936: 10,08 - 1937: 10,58 - 1938: 11,00 - 1939: 10,43.-

3. Του τομέως της προσφοράς υπηρεσιών :

1928: 22,07 - 1929: 23,69 - 1930: 22,98 - 1931: 20,94 -
1932: 22,56 - 1933: 22,39 - 1934: 23,46 - 1935: 24,12 -
1936: 27,19 - 1937: 28,19 - 1938: 28,15 - 1939: 26,33.-

β) Εις το σύνολον των τριών ως άνω τομέων :

1928: 46,13 - 1929: 44,53 - 1930: 42,70 - 1931: 39,40 -
1932: 43,47 - 1933: 49,12 - 1934: 52,48 - 1935: 54,99 -
1936: 59,27 - 1937: 61,55 - 1938: 67,63 - 1939: 67,30.-

γ) Η σύνθεσις του προαναφερθέντος εθνικού εισοδήματος, αναφέρεται εις όλα σχεδόν τα έτη του μεσοπολέμου και είναι ανάλογος προς την πορείαν του συνόλου των τριών τομέων της παραγωγικής δράσεως :

1923: 21,12 – 1924: 23,63 – 1925: 26,73 – 1926: 31,58 –
1927: 36,04 – 1928: 46,13 – 1929: 44,53 – 1930: 42,70 –
1931: 39,40 – 1932: 43,47 – 1933: 49,12 – 1934: 52,48 –
1935: 54,99 – 1936: 59,27 – 1937: 61,95 – 1938: 67,63 – 1939: 67,30.–

Η μακροχρόνιος τάσις των δύο συνθετικών χρονολογικών σειρών, αι οποίαι παρετέθεισαν ανωτέρω, εμφανίζεται αρχικώς και επί πενταετίαν (1923 – 1927) με ανιούσαν κατεύθυνσιν. Κατόπιν, αύτη βαίνει κατερχομένη επί τετραετίαν (1928–1931), επηρρεασμένη προφανώς από την τότε παγκόσμιον οικονομικήν κρίσιν. Αμέσως μετά, παρατηρείται οικονομική ανάκαμψις, η οποία δύναται να χαρακτηρισθή ως ενθαρρυντική και πρωτοφανής.

Οι ενδιαφερόμενοι, όπως εξαγάγουν ακριβέστερα συγκριτικά πορίσματα, ας ανατρέξουν πρώτον εις την κατά τα αυτά 18 έτη, βαθμιαίαν αύξησιν του ελληνικού πληθυσμού, η οποία έφθασε μέχρι 1,14 % έναντι της αρχικής, (Σχετική χρονολογική σειρά περιέχεται εις το πρώτον κεφάλαιον της παρούσης εργασίας). Κατά δεύτερον λόγον, ας παρατηρήσουν την ταυτόχρονον πορείαν του ελληνικού τιμαριθμού ακριβείας της ζωής. (Περί αυτής, ας προστρέξουν εις την αρχήν του εβδόμου κεφαλαίου της παρούσης, περί νομισματικής δραστηριότητας). Ενώ δε εντός των 18 τούτων ετών, ο προαναφερθείς τιμαριθμός υπερεδιπλασιάσθη, το εγχώριον εθνικόν εισόδημα υπερετριπλασιάσθη.

δ') Τα επί μέρους μεγέθη του προλεχθέντος χρηματικού εθνικού εισοδήματος, ηκολούθουν παρεμφερή χρονολογικήν πορείαν προς την προηγηθείσαν ανωτέρω.

Η κατανάλωσις του συνόλου των κατοίκων, συνιστά το μεγαλύτερον επί μέρους μέγεθος του ως άνω εθνικού εισοδήματος. Περί τα 75 %, κατά μέσον ετήσιον όρον, απετέλει η κατανάλωσις του εκάστοτε εθνικού προϊόντος (ή της εθνικής δαπάνης, ήτοι του εγχωρίου χρηματικού εθνικού ακαθαρίστου εισοδήματος της χώρας, εις αγοραίας τιμάς). Πάντοτε εις την Ελλάδα, η εγχώριος κατανάλωσις κατ' έτος, υπερέβαινε την ετησίαν εγχωρίαν παραγωγήν αγαθών και την προσφοράν υπηρεσιών. Π.χ., το έτος 1928, τα εγχώρια προϊόντα εκάλυπτον περί τα 56 % της εγχωρίου καταναλώσεως. Αργότερον, βεβαίως, τα εγχώρια προϊόντα ηυξήθησαν. Ούτω, το 1939, ταύτα εκάλυπτον περί τα 70 % της εγχωρίου καταναλώσεως.

Η ικανοποίησις των αναγκών διατροφής απερρόφα περί το ήμισυ της όλης καταναλωτικής δαπάνης. Διεξαχθείσα στατιστική δειγματοληπτική έρευνα, κατά τα έτη 1935 – 1938, έδειξεν ότι 453 οικογένειαι αγροτών και εργατών κατηνάλισκον ανά οικογένειαν ετησίως και κατά μέσον όρον, εις χιλιόγραμμα : ζάχαριν

10, όσπρια 12, λαχανικά και οπώρας 14, έλαιον και λίπος 15, κρέας και αλιεύματα 20, γαλακτοκομικά 75 και δημητριακά 163. Η τoιαύτη διατροφή απέφευρεν ημερησίως 2.605 θερμίδας. Εξ αυτών, μόνον τα 9 % ήσαν ζωϊκής προελεύσεως.

Η ικανοποίηση των στεγαστικών αναγκών ήτο ανεπαρκής. Επί χιλίων κατοικιών, μόνον αι 178 διέθετον λουτρόν. Αντιστοίχως, ανά χίλια κατοικία διέθετον μόνον 697 μαγειρεία και 639 αποχωρητήρια. Εις το τέλος του μεσοπολέμου, ήτοι το 1940, η Ελλάς διέθετε συνολικώς περί τα 1,74 εκατομμύρια μονοκατοικιών και διαμερισμάτων, με 4 περίπου εκατομμύρια δωματίων. Δοθέντος ότι εις τα δωμάτια ταύτα εστεγάζοντο περί τα 7,23 εκατομμύρια ατόμων, σημαίνει ότι ανά δωμάτιον εστεγάζοντο ολιγώτερα των δύο ατόμων. Η παροχή ηλεκτρικής ενεργείας, προς φωτισμόν και θέρμανσιν ήτο επίσης περιορισμένη. Το έτος 1928, μόλις τα 40 % του όλου πληθυσμού απελάμβανε παρομοίας παροχής.

Η προμήθεια αγαθών ενδύσεως και υποδήσεως, απερρόφα περί το δέκατον, κατά μέσον όρον, του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Περιορισμένη ήτο τότε η δυνατότης ανανεώσεως των ειδών τούτων εις το μεγαλύτερον τμήμα του πληθυσμού. Η ικανοποίηση των αναγκών εκπαιδεύσεως, συγκοινωνίας, επικοινωνίας, ψυχαγωγίας κλπ., υπήρξεν ακόμη περισσότερον μικρά. Ελάχιστοι των κατοίκων της χώρας διέθετον τότε τα χρηματικά μέσα προς παρομοίαν επαρκή ικανοποίησιν των αναγκών των. Π.χ., επί χιλίων κατοίκων, μόνον οι τρεις, κατά μέσον όρον, διέθετον συσκευήν ραδιοφώνου. Το σύνολον των κυκλοφορούντων τότε αυτοκινήτων εις όλην την χώραν, έφθασε τελικώς εις 2.700.

Εκ των ανωτέρω, συνάγεται, ότι η προαναφερθείσα υψηλή ροπή προς κατανάλωσιν, ήτο αποτέλεσμα του συγκριτικώς χαμηλού κατά κεφαλήν εισοδήματος και της κακής κατανομής του εθνικού. Εις απόλυτα, όμως μεγέθη, η συνολική κατανάλωσις υστέρει κατά πολύ, ποσοτικώς και ποιοτικώς, της ομοίας του πληθυσμού των οικονομικώς ανεπτυγμένων χωρών.

Η αποταμίευσις εκ του διαθέσιμου χρηματικού εθνικού εισοδήματος, περισετέλλετο σοβαρώς από την κατανάλωσιν, ακόμη δε και από την ροπήν προς αποθησαύρισιν. Η έλλειψις επαρκούς ψυχολογικής εμπιστοσύνης εις την οικονομικήν σταθερότητα και ιδίως την νομισματικήν σταθερότητα της χώρας, συνετέλει εις τον σχηματισμόν αποθεμάτων αγαθών και παράνομον διαρροήν συναλλάγματος εις την αλλοδαπήν. Η εκτροπή αύτη, επέφερε μερικήν παράλυσιν του μηχανισμού μετατροπής του συνόλου της αποταμιεύσεως εις παγίαν επένδυσιν εις την χώραν. Συνεπώς, η πράγματι διενεργουμένη τότε, κατά μέσον ετήσιον όρον, αποταμίευσις, δεν υπερέβαινε τα 10 % του εθνικού εισοδήματος.

Η επένδυσις εκ του δαπανωμένου χρηματικού εθνικού εισοδήματος,

υφίστατο τον αντίκτυπον της προμνησθείσης εκτροπής και βεβαίως αύτη ήτο αντίστοιχος της αποταμιεύσεως, συμφώνως προς την άποψιν του μεγάλου οικονομολόγου Τζων Μ. Κέυνς. Ταύτα σημαίνουν, ότι τότε ήσαν περιορισμένα τα περιθώρια της επενδύσεως και της εγχωρίου παραγωγής. Αλλ' εγένετο πρόσθετος επένδυσις, δια της προσφοράς συναλλάγματος εκ μέρους των εις την αλλοδαπήν ομογενών και δια του δημοσίου ιδιωτικού δανεισμού εις συνάλλαγμα. Αύτη ακριβώς επηύξησε τα περιθώρια της εγχωρίου επενδύσεως εις βαθμόν επιτρέψαντα την προαναφερθείσαν οικονομικήν δραστηριότητα της χώρας. Η κατά μέσον όρον ετησία επένδυσις προείρχετο κατά 57 % από την ιδιωτικήν οικονομίαν και κατά 43 % από την δημοσίαν.

Η παράθεσις ήδη, των επομένων πινάκων εθνικού εισοδήματος της χώρας, διά το έτος 1938, αντιπροσωπευτικών της εποχής του μεσοπολέμου, διευκολύνει αρκούντως εις την κατανόησιν της τότε οικονομικής πραγματικότητος εις την Ελλάδα.

α) Ανάλυσις διαθέσιμου εθνικού χρηματικού εισοδήματος, υπό ευρείαν έννοιαν, εις αγοραίας τιμάς του έτους 1938 και εις δισεκατομμύρια ονομαστικών δραχμών.

1. Διαθέσιμον ακαθάριστον χρηματικόν εθνικόν εισόδημα υπό ευρείαν έννοιαν εις αγοραίας τιμάς	96,9
2. Μείον επί μέρους εισοδήματα εισρεύσαντα εξ αλλοδαπής και όντα διαθέσιμα	5,6
Πλέον επί μέρους εισόδημα εκρεύσαντα εις αλλοδαπήν	0,7
3. Εγχώριον ακαθάριστον εθνικόν εισοδήματα, εις αγοραίας τιμάς	92,0
4. Μείον αποθεματικά αποσβέσεως αναλώσεως και αντικαταστάσεως κεφαλαιακού εξοπλισμού	5,6
5. Εγχώριον καθαρόν εθνικόν χρηματικόν εισόδημα, εις αγοραίας τιμάς	86,4
6. Μείον δημόσια έσοδα εξ εμμέσων φόρων :	
1) Δια διαθέσιμα προς κατανάλωσιν	9,0
2) Δι' αποταμίευσιν	1,8
7. Εγχώριον καθαρόν χρηματικόν εθνικόν εισόδημα, εις τιμάς αμοιβής συντελεστών παραγωγής	75,6
8. Μείον καθαρά αποταμιεύσεις επιχειρήσεων	2,3
9. Διαθέσιμον ακαθάριστον χρηματικόν ιδιωτικόν εισόδημα (παρ' επιχειρήσεων και μη)	73,3
10. Μείον δημόσια έσοδα εξ αμέσων φόρων :	

1) Δια κατανάλωσιν	3,1
2) Δι' αποταμίευσιν	0,4
11. Καθαρόν ιδιωτικόν διαθέσιμον εισόδημα	69,8
12. Μείον καθαρά αποταμιεύσεις ιδιωτών, μη επιχειρηματιών	0,8
13. Διαθέσιμα ιδιωτών καταναλωτών, προς αγοράν αγαθών και υπηρεσιών.	69,0

β' Ανάλυσις δαπανωμένου εθνικού χρηματικού εισοδήματος, υπό ευρείαν έννοιαν, εις αγοραίας τιμάς του έτους 1938 και εις δισεκατομμύρια ονομαστικών δραχμών :

1. Δαπανηθέν ακαθάριστον χρηματικόν εθνικόν εισόδημα, εις αγοραίας τιμάς	96,9
2. Μείον επί μέρους εισρεύσαντα εξ αλλοδαπής εισοδήματα και δαπανηθέντα	5,6
Πλέον επί μέρους εισοδήματα εκρεύσαντα εις αλλοδαπήν	0,7
3. Εγχώριον ακαθάριστον εθνικόν χρηματικόν εισόδημα, εις αγοραίας τιμάς	92,0
4. Μείον δαπάναι αναλώσεως και αντικαταστάσεως κεφαλαιακού εξοπλισμού	5,6
5. Εγχώριον καθαρόν εθνικόν χρηματικόν εισόδημα, εις αγοραίας τιμάς	86,4
6. Μείον δημόσιαι δαπάναι εξ εμμέσων φόρων:	
1) Δια κατανάλωσιν	9,0
2) Δι' επένδυσιν	1,8
7. Εγχώριον καθαρόν εθνικόν χρηματικόν εισόδημα εις τιμάς αμοιβής των συντελεστών της παραγωγής	75,6
8. Μείον καθαρά επενδύσεις επιχειρήσεων και δημοσίου (εκ δανείων προς αυτά από επιχειρήσεις)	2,3
9. Δαπανώμενον ακαθάριστον ιδιωτικόν χρηματικόν εισόδημα (παρ' επιχειρήσεων και μη)	73,3
10. Μείον δημόσιαι δαπάναι εξ αμέσων φόρων :	
1) Δια κατανάλωσιν	3,1
2) Δι' επένδυσιν	0,4

11. Καθαρόν ιδιωτικόν δαπανώμενον εισόδημα	69,9
12. Μείον καθαρά επί μέρους επενδύσεις ιδιωτών (μη επιχειρηματιών) και δημοσίου (εκ δανείων ιδιωτών)	0,8
13. Δαπάναι ιδιωτικής καταναλώσεως δι' αγοράν αγαθών και παροχήν υπηρεσιών	69,0
	=====

Ανισότης κατανομής του εθνικού εισοδήματος, υφίστατο καθ' όλην την επισκοπούμενην χρονικήν περίοδον παρ' ημίν. Ειδικώς, δια το έτος 1938, το οποίον θεωρείτο, ως προελέχθη, αντιπροσωπευτικόν της μεσοπολεμικής ταύτης περιόδου, παρέχονται δύο σχετικά σειραί.

Η πρώτη αναφέρεται εις τον βαθμόν κατανομής του εθνικού εισοδήματος ανά ζεύγος εκατοστιαίων ποσοστών του πληθυσμού της χώρας και του αναλογούντος εις αυτόν εισοδήματος του αυτού έτους :

(1) Πληθ. 0,52 % - Εισόδ. 9,22 % -	(2) Πληθ. 2,21 % - Εισόδ. 10,62 % -
(3) » 6,08 % - » 39,80 % -	(4) » 21,60 % - » 62,86 % -
(5) » 60,04 % - » 94,00 % -	(6) » 100,00 % - » 100,00 % -

Η δευτέρα σειρά περιέχει οκτώ ομάδας οικογενειών εις απόλυτον αριθμόν εκάστη, με εκατοστιαίον ποσοστόν αυτής επί του συνόλου των τότε οικογενειών και μετά εκατοστιαίου ποσοστού του αναλογούντος εις εκάστην ομάδα οικογενειών εκατοστιαίου ποσοστού επί του συνόλου του εθνικού εισοδήματος του ίδιου έτους :

(1) Οικογ. 630.208 - 38,45 % - 0,67 %	(2) Οικογ. 632.768 - 38,57 % - 1,34 % -
(3) » 271.404 - 16,42 % - 2,68 %	(4) » 66.897 - 4,08 % - 4,67 % -
(5) » 31.173 - 1,09 % - 9,34 %	(6) » 6.048 - 0,37 % - 16,67 % -
(7) » 2.602 - 0,15 % - 33,34 %	(8) » 900 - 0,05 % - 33,44 % -

Εξ αμφοτέρων των ως άνω σειρών, αι οποίαι εμφανίζουν εισόδημα εις ποσοστά χιλιάδων χρυσών δραχμών, εξάγεται ως συμπέρασμα η ύπαρξις της προμνησθείσης ανισότητος, μέχρι σημείου ώστε το 0,05 % των ελληνικών οικογενειών να καρπούνται πέραν του τρίτου του συνολικού εθνικού εισοδήματος του έτους 1938.

Τέλος, το ετήσιον κατά κεφαλήν εισόδημα παρ' ημίν, εκυμάνετο κατά τα έτη 1928 - 1939, εις τα επόμενα ποσά σταθερών δραχμών :

1928: 7.348 – 1929: 7.068 – 1930: 7.667 – 1931: 6.062 – 1932: 6.639 – 1933: 7.409 – 1934: 7.779 – 1935: 8.040 – 1936: 8.548 – 1937: 8.833 – 1938: 9.103 – 1939: 9.347. –

Το εισόδημα τούτο ήτο βεβαίως θεωρητικόν δια το σύνολον του πληθυσμού, ανεξαρτήτως ηλικίας και προσόδου. Ισοδυναμεί δε αυτό το 1939, προς 200 δολάρια των Η.Π.Α. Αλλ' εις άλλας χώρας, επίσης αναπτυσσομένης οικονομικώς, το κατά κεφαλήν εισόδημα, έφθανε τότε και μέχρι του διπλασίου του ελληνικού. Ασφαλώς δέ, το σύνολον των τότε οικονομικώς ανεπτυγμένων χωρών είχε κατά κεφαλήν εισόδημα, ανώτερον των 400 δολλαρίων. Πάντως, υπήρχον και χώραι της Ευρώπης και της Ασίας, με μικρότερον κατά κεφαλήν εισόδημα του της Ελλάδος, π.χ., η Βουλγαρία, η Γιουγκοσλαβία, η Κίνα, η Ουγγαρία, η Πορτογαλία, η Ρουμανία, η Ρωσία και η Φινλανδία.

Γ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η προηγηθείσα σύντομος στατιστική σκιαγράφησις ήτο αρκούντως περιεκτική, ώστε να δείξη ποία ήσαν τα κυριώτερα των εμποδίων της μεγαλύτερας οικονομικής αναπτύξεως της χώρας κατά την εποχήν του μεσοπολέμου. Εάν βεβαίως, υπήρχε δυνατότης διαθέσεως επαρκών κεφαλαίων και διεξαγωγής παρ' ημίν σχετικής ερεύνης επί των δυνατοτήτων της χώρας, με παράλληλον οργάνωσιν της δημοσίας και της ιδιωτικής διοικήσεως, ως και της παραγωγής και της διανομής των εγχωρίων προϊόντων, ασφαλώς η ελληνική οικονομία θα είχε πολύ περισσότερο προοδεύσει.

Δέν θα είχαν, ως εκ τούτου, διαπιστωθεί απόψεις, ως αι δύο επόμεναι : Πρώτον, της Κοινωνίας των Εθνών, κατά την οποίαν «η ελληνική βιομηχανία είναι νεαρά, ασθενής, πλημμελώς οργανωμένη, ολίγον ανεπτυγμένη, με αφθόνους ανειδικεύτους και ασθενώς αμοιβομένους εργάτας, πάσχουσα εξ ελλείψεως ειδικευμένου προσωπικού και εκ δυσχερούς προμηθείας κεφαλαίων με υποφερτόν τόκον». Δεύτερον, του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, κατά την οποίαν «η ελληνική οικονομία ουδέποτε υπήρξεν εις μέγalon βαθμόν παραγωγική και ουδέποτε η Ελλάς ήτο πλουσία χώρα, αλλ' αντιθέτως μία των πτωχοτέρων χωρών της Ευρώπης».

Εάν επραγματοποιούντο αι προαναφερθείσαι δυνατότητες, ασφαλώς η ελληνική οικονομία θα είχε προοδεύσει τότε ακόμη περισσότερον, μάλιστα μέχρι σημείου ώστε τελικώς να παρεκάμπετο το νεκρόν σημείον ενάρξεως μιας σοβαράς ανυψωτικής διαδικασίας, υπό την έννοιαν της αυθυποστάτου και αυτοπροωθουμένης οικονομίας. Ασφαλώς τότε, η ελληνική οικονομία θα προεκάλει σταθεράν ανοδικήν τάσιν, η οποία θα εξησφάλιζεν ανάλογον άνοδον του βιοτικού και του εκπολιτιστικού επιπέδου και γενικώς ευημερίαν εις τον Ελληνικόν λαόν.

ΙΑ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ε. Α. Αβέρωφ : Η φυσική κίνησης του πληθυσμού της Ελλάδος υπό το φως των νέων μεθόδων. Περ. Επιθεώρησης Κοινωνικής και Δημοσίας Οικονομικής, 1937, σσ. 297-314. Συμβολή εις την έρευναν του πληθυσμιακού προβλήματος της Ελλάδος. Αθήναι, Πυρσός, 1939, σσ. 93-120.

Σ. Ι. Αγαπητίδης : Βιομηχανική οικονομία και βιομηχανική πολιτική. Περ. Σπουδαί, 1950-51, σ. 119. Μεταβολαί εις την διάρθρωσιν των οικονομιών κατά τομείς παραγωγής. Περ. Παραγωγικότης, 1955, τεύχ., 9, σσ. 5-9. Η κατανάλωσις αγαθών ανωτέρας στάθμης εν Ελλάδι. Περ. Σπουδαί, 1957-58, τεύχος 2-3, σσ. 1-4. Μαθήματα ελληνικής οικονομίας. Αθήναι, 1965, σσ. 67-95.

Α. Θ. Αγγελόπουλος : Τα δημόσια οικονομικά της Ελλάδος κατά την δεκαετίαν 1924-34. Περ. Εργασία, 13 Μαΐου 1934, σσ. 601-3. Αι δημοσιονομικαί συνέπειαι του δανεισμού της Ελλάδος Περ. Επιθεώρησης Κοινωνικής και Δημοσίας Οικονομικής, 1936, σσ. 163-6.

Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος : Το έργον μίας δεκαετίας 1930-39. Αθήναι, 1940.

Α. Αθανασίου και Σ. Γεράκης : Το ισοζύγιον πληρωμών της Ελλάδος. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 4. Αθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1958, σσ. 756-61.

Μ. Β. Αλιβιζάτος : Η μεταπολεμική εξέλιξις της ελληνικής γεωργικής οικονομίας. Περ. Επιθεώρησης Κοινωνικής και Δημοσίας Οικονομικής, 1933, σ. 348.

Π. Θ. Αναγνωστόπουλος : Η γεωργία της Ελλάδος. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 10. Αθήναι, Πυρσός, 1934, σ. 98.

Α. Ι. Ανδρέου : Εμπόριον. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 10. Αθήναι, Πυρσός, 1934, σ. 150.

Ανώτατον Οικονομικόν Συμβούλιον : Η ελληνική οικονομία κατά τα έτη 1935, 1938 και 1939. Αθήναι, 1936, 1939, 1940, σσ. 62, 111, και 87.

Ανώτατον Συμβούλιον Ανασυγκροτήσεως : Προσωρινόν μακροχρόνιον πρόγραμμα οικονομικής ανορθώσεως της Ελλάδος. Αθήναι, 1949, σ. 10.

Β. Γ. Βαλαώρας : Το δημογραφικόν πρόβλημα της Ελλάδος και η επίδρασις των προσφύγων. Περ. Νέα Πολιτική, 1940, σσ. 628-43 και 721-32. Στοιχεία βιομετρίας και στατιστικής. Αθήναι, 1943, σσ. 150-68.

Κ. Βαρβαρέσος : Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος. Αθήναι, 1952, σσ. 26-205.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος : Γενική απογραφή 1920 και στατιστικοί υπολογισμοί 1928. Αθήναι, 1930. Στατιστική επετηρίς της Ελλάδος, 1930, 1932 και 1938. Αθήναι, 1931, 1933 και 1939, σσ. 1-485, 23 και 56-541. Απογραφή των καταστημάτων των βιοτεχνικών και εμπορικών επιχειρήσεων, ενεργηθείσα τον Σεπτέμβριον του 1930. Αθήναι, 1934, σσ. 6-132. Κατανομή αστικού πληθυσμού της χώρας, βάσει απογραφών 1928 και 1940. Αθήναι, 1945, σ. 49.

Μ. Α. Γκεβέτσης : Η εξέλιξις της ελληνικής βιομηχανίας, στατιστική διερεύνησις. Αθήναι 1975, σσ. 106-231.

- Α. Ν. Γρηγοροπούλλου: Η οικονομική ανάπτυξις εις την Ελλάδα Αθήναι, 1959, σσ. 11–114.
- Β. Β. Δαμαλάς: Η Ελλάς και η Κοινή Αγορά. Αθήναι, Παπαζήσης, 1962, σσ. 174–6.
- Α. Ν. Δαμασκηνοπούλου: Ο ανθρώπινος παράγων της Ελλάδος. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 4. Αθήναι Ι. Ν. Σιδέρης, 1958, σ. 538. Η διάρθρωσις της ελληνικής οικονομίας, ε.α. σσ. 554–611.
- Α. Α. Δεληγιάννου: Η οικονομική διάρθρωσις της Ελλάδος επιβάλλει την βιομηχανίαν της χώρας. Περ. Οικονομικά Χρονικά, 1945, σσ. 14–5 και 46.
- Π. Δ. Ι. Δελιβάνης: Πλήρης απασχόλησις και τιμαί. Περ. Επιθεώρησις Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 1948 σσ. 1–97. Παραδόσεις εφηρμοσμένης πολιτικής οικονομίας και νομισματικής πολιτικής. Αθήναι, Σάκουλας, 1974, σσ. 329–42 και 475–6.
- Α. Ν. Δεπάστας: Ιχθύες, λιπάσματα, οίνος, σίτος, σταφίς, σύκα και τυρός. Εμπορική Εγκυκλοπαίδεια τόμ. 3, Αθήναι, Α. και Ε. Παπαδημητρίου, 1939, σσ. 181–604.
- Π. Β. Δερτιλής: Δημοσιονομική εξέλιξις της Ελλάδος. Περ. Εγγύς και Άπω Ανατολή Φεβ. 1925. Δημόσιον χρέος. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια τόμ. 3. Αθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης 1957, σσ. 66 και 86.
- Κ. Δραγώνας: Δενδροκομική παραγωγή. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 2. Αθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1957, σσ. 617–21. Η ελαία, ε.α. τόμ. 3, σ. 617.
- Εθνική Κτηματική Τράπεζα της Ελλάδος: Εθνική στεγαστική πολιτική εν Ελλάδι, υπό Ι. Α. Γκραϊν. Αθήναι, 1955, σσ. 5–10.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος: Συνοπτική στατιστική επετηρίς της Ελλάδος 1954. Αθήναι, 1955, σσ. 2–212. Στατιστική επετηρίς της Ελλάδος, 1956 και 1969. Αθήναι, 1957 και 1970, σσ. 36–297 και 19. Στατιστική της εκπαίδευσως, τόμ. Ι. Αθήναι, 1957, σσ. 3–34. Αποτελέσματα βιομηχανικής ερευνής, 1958. Αθήναι, 1959 και 1961. Στατιστική επετηρίς δημοσίων οικονομικών, 1964, Αθήναι, 1965, σ. 138. Κυριώτερα αποτελέσματα των τελευταίων απογραφών πληθυσμού και ερευνών απασχολήσεως εν Ελλάδι. Αθήναι, 1967, σσ. 15–16. Στατιστική της φυσικής κινήσεως του πληθυσμού της Ελλάδος, 1979. Αθήναι, 1982, σσ. XV–XXXII. Στατιστική συγκοινωνιών και επικοινωνιών, 1980. Αθήναι, 1983, σσ. 56–60.
- Εθνική Τράπεζα Ελλάδος και Αθηνών: Μηνιαίον Οικονομικόν Δελτίον, Ιουνίου 1954 και Μαΐου 1955, σσ. 11–12 και 7–11.
- Ειδικός (Νέας Οικονομίας): Ο ελληνικός εμπορικός στόλος και η ανασυγκροτήσις του. Περ. Νέα Οικονομία, Ιαν. 1947, σ. 131.
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού: Ιαματικά πηγαί. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 4. Αθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1958, σ. 590.
- Η. Σ. Είλις: Το βιομηχανικόν κεφάλαιον εις την ανάπτυξιν της ελληνικής οικονομίας. Αθήναι, Κέντρον Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 1965, σσ. 21–185.
- Επιτροπή Νέας Οικονομίας: Στατιστικά στοιχεία φυσικής παραγωγής. Περ. Νέα Οικονομία, 1955, σσ. 21–453. Κατανομή εισαγωγικού εμπορίου και κατανομή εξαγωγικού εμπορίου, ε.α., 1956, σσ. 24–5.

Χ. Δ. Ευελπίδης: Η γεωργία της Ελλάδος, οικονομική και κοινωνική άποψις. Αθήναι, Λόγος, 1967, σελ. 27-33.

Ι. Γ. Ζιγδής: Η εκμετάλλευσις του ορυκτού πλούτου. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 4. Αθήναι, Ι.Ν. Σιδέρης, 1958, σσ. 569-70. Ορυκτός πλούτος της Ελλάδος, ε.α. σσ. 649-50.

Ξ. Ε. Ζολώτας: Η Ελλάς εις το στάδιον της εκβιομηχανίσεως. Αθήναι, Ελευθερουδάκης, 1926, σσ. 24-139. Αγροτική πολιτική. Αθήναι, Τζάκας και Δελαγραμμάτικας, 1934, σσ. 22-315. Η σταφίς και ο καπνός. Λαϊκόν Πανεπιστήμιον της «Βραδυνής». Αθήναι, 1935, έτος 3, τεύχ. 12, σσ. 29-35 και 83-90. Η Ελλάς πρέπει να γίνη βιώσιμος. Αθήναι, Παπαζήσης, 1945, σσ. 7-28. Η απόφασις περί πλήρους απασχολήσεως, του οικονομικού συμβουλίου των Ηνωμένων Εθνών. Περ. Επιθεώρησις Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 1950, σσ. 404-12. Η έκθεσις Κ. Βαρβαρέσου και η οικονομική ανάπτυξις. Περ. Επιθεώρησις Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 1952, σ. 2.

Η. Φ. Ηλιού: Τα οικονομικά προβλήματα του ελληνικού λαού. Αθήναι, Ε.Δ.Α., 1956, σσ. 3-5.

Α. Π. Κανελλόπουλος: Στοιχεία ελληνικής οικονομίας. Αθήναι, Ανωτ. Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών, 1958, σσ. 29-56.

Χ. Ι. Κανελλόπουλος: Αι σύγχρονοι εξελίξεις της συγκοινωνιακής πολιτικής και η Ε.Ο.Κ. Αθήναι, 1965, σσ. 72-5.

Δ. Καραγιωργας και Δ. Κουλουριάνος: Κυριότερα στοιχεία συνθέτοντα την σημερινήν οικονομίαν της Ελλάδος. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 4, Αθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1958, σσ. 747.

Π. Κιόχος: Η εξέλιξη του ελληνικού πληθυσμού και η πρόβλεψη αυτού μέχρι του 2000. Περ. Σπουδαί, 1982, σσ. 148-50.

Κοινωνία των Εθνών: Η παγκόσμιος παραγωγή και αι τιμαί, 1928-1939. Γενεύη, 1939, σσ. 144-5.

Α. Ζ. Κομινός: Οικονομική ανάπτυξις, γενική επισκόπησις των προβλημάτων των υπαναπτύκτων χωρών. Αθήναι, ανάπτυπον εκ του 7 τόμου Οικονομικής και Λογιστικής Εγκυκλοπαιδείας, 1960, σσ. 669-701. Τα ασθενή σημεία της ελληνικής οικονομίας, μερικαί προτάσεις δια την αντιμετώπισίν των. Αθήναι, 1964, σσ. 71. Ελληνικά οικονομικά θέματα, Αθήναι, 1973, σσ. 93.

Π. Τ. Κουβέλης: Η ενεργειακή οικονομία της Ελλάδος, υδραυλικαί δυνάμεις και λιγνίται. Αθήναι, 1944.

Ι. Ν. Κούλης: Η φορολογική επιβάρυνσις εν Ελλάδι. Αθήναι, 1950, σσ. 8-17.

Γ. Φ. Κουτσομάρης: Η μορφολογία της Ελληνικής βιομηχανίας, μελέτη επί της βιομηχανικής αναπτύξεως. Αθήναι, Κέντρον Οικονομικών Ερευνών, 1964, σσ. 36-388.

Ρ. Κρέγκελ και Δ. Μέρτενς: Πάγιον κεφάλαιον και μελλοντικά ανάγκαι επενδύσεως εις την ελληνικήν βιομηχανίαν. Αθήναι, Κέντρον Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 1967, σσ. 59 και 73.

Α. Δ. Κυρκιλίτσης: Αι τράπεζαι εν Ελλάδι. Αθήναι, 1934, σσ. 11-103. Το εθνικόν εισόδημα, προβλήματα θεωρητικά εννοιών και μεθόδων. Αθήναι, Παπαζήσης, 1948, σσ. 51-3.

Ν. Π. Κωνσταντινίδης: Το ισοζύγιον των λογαριασμών της Ελλάδος και η θεωρία του διεθνούς εμπορίου. Αθήναι, 1947. Το εξαγωγικόν πρόβλημα της Ελλάδος. Αθήναι, 1954, σσ. 7-10.

Σ. Γ. Λοβέρδος: Η οικονομική κατάσταση της χώρας μας. Περ. Μηνιαία Οικονομική και Κοινωνική Επιθεώρησης της Ελλάδος, 1926, σσ. 230-309.

Κ. Λεοντίδης: Η ελληνική οικονομία. Περ. Σπουδαί, 1952-53, σ. 559. Γεωργική πίστις. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 2. Αθήναι, Ι.Ν. Σιδέρης, 1957, σ. 369.

Π. Μαργαρόπουλος: Δάση. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 2. Αθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1957, σσ. 492-536.

Ν. Γ. Μαρματάκης: Το επίπεδον διαβίωσης του πληθυσμού. Περ. Σπουδαί, 1956-57, τεύχος 1-2, σ. 68.

Ν. Δ. Μουσουότης: Το κτηνοτροφικόν πρόβλημα της Ελλάδος. (με συνεργασίαν Κ. Κίνα). Αθήναι, 1940, σσ. 3-15. Εισόδημα, κατανάλωσις και συνθήκαι διατροφής. Αθήναι, 1946, σσ. 17-28. Το εθνικόν εισόδημα, τα προβλήματα της επιτροπής Ανωτάτου Συμβουλίου Ανασυγκροτήσεως. Αθήναι, 1949. Το σχέδιον Μάρσαλ. Εφ. Οικονομολόγος Αθηνών, 1 Ιουλ. 1950.

Κ. Β. Μπανταλούκας: Αι κοινωνικαί ασφαλίσεις και η εφαρμογή των εν Ελλάδι (με συνεργασίαν Ν.Δ. Κοκκίνου). Περ. Εργασία, 1934 σσ. 1000-1580, και 1935, σσ. 12-34. Τρόποι διασώσεως του δασικου μας πλούτου. Εφ. Οικονομικός Ταχυδρόμος, 1943, τεύχ. 953. Προυπολογισμός και δημοσιονομική πολιτική. Περ. Επιθεώρησης Ελληνικής Οικονομίας, 1950, σσ. 129-35. Ανάλυσις και υπολογισμός εθνικού εισοδήματος. Περ. Επιθεώρησης Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 1951, σσ. 16-52. Οικονομικά στατιστικά στοιχεία. Περ. Επιθεώρησης Ελληνικής Οικονομίας, 1952, σσ. 43-343. Η διάρθρωσις της οικονομίας μας. Εφ. Οικονομικός Ταχυδρόμος, 6 Ιαν. 1955, σ. 10. Η χρονία υποαπασχόλησις του εν Ελλάδι εργατικού δυναμικού. Περ. Επιθεώρησης Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 1956, σσ. 117-38. Το εμπορικόν ισοζύγιον της Ελλάδος. εξεταζόμενον μακροχρονίως. Περ. Σπουδαί, 1957-58, τεύχ. 4-5, σσ. 87-90. Η κατανάλωσις εις την Ελλάδα ως συνολικόν οικονομικόν μέγεθος. Περ. Επιθεώρησης Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 1958, σσ. 1-40. Το εργατικόν δυναμικόν και η απασχόλησις αυτού. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 4. Αθήναι, Ι. Σιδέρης, 1958, σσ. 658-662. Ιστορική επισκόπησις του προπολεμικού εξωτερικού δημοσίου χρέους της Ελλάδος. Περ. Σπουδαί, 1960-61, σσ. 87-130 και 81-119.

Κ. Ι. Νεῦρος: Το γεωργικόν πρόβλημα εν Ελλάδι. Πειραιεύς, Α.Ε.Ε. Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων, 1939, σσ. 7-22.

Οργανισμός Ανασυγκροτήσεως: Πρόγραμμα ανασυγκροτήσεως της Χώρας. Περ. Τεχνικά Χρονικά, 1947, σσ. 59-60.

Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας: Έκθεσις επί του πλεονάσματος ή της ελλείψεως επιστημονικού και τεχνικού προσωπικού ανωτάτου επιπέδου εις τας ευρωπαϊκάς χώρας. Εφ. Οικονομικός Ταχυδρόμος, 1956, σσ. 81-91.

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών: Έκθεσις αποστολής Οργανισμού Τροφών και Γεωργίας (F.A.O.), δια την Ελλάδα. Αθήναι, Υπουργείον Συντονισμού, 1947, σσ. 10-67. Το πρόβλημα της στεγάσεως εν Ελλάδι. Περ. Παραγωγικότης, 1957, τεύχος 17, σσ. 13-15.

Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως Ηνωμένων Εθνών (U. N. R. R. A.): Ο ορκετός πλούτος της Ελλάδος. Αθήναι, 1947.

Α. Παπαδέας: Η σπογγαλιεία επί των ελληνικών υδάτων. Περ. Νέα Πολιτική, 1939, σσ. 85-99.

Σ. Κ. Πουλόπουλος: Η παραγωγική δυναμικότης της ελληνικής γεωργίας. Περ. Οικονομικά και Εμπορικά Φύλλα, 1945, σ. 355. Η παγκόσμιος οικονομία μεταξύ των δύο πολέμων. Αθήναι, 1952, σσ. 16-41. Τα αίτια της ανεργίας εις την Ελλάδα, Περ. Αρχεῖον Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, 1952, σσ. 137-47. Οικονομική γεωγραφία της Ελλάδος. Αθήναι, 1972, σσ. 266-337.

Α. Ι. Σαουνάτσος: Το ισοζύγιον πληρωμών. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 4. Αθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1958, σσ. 242-3.

Ν. Γ. Σιδέρης: Η ελληνική βιομηχανία. Αθήναι, 1950, σσ. 16.-89.

Ε. Σταθάκης: Το πρόβλημα της ελληνικής στέγης και η τεχνική και οικονομική πρόοδος του. Περ. Παραγωγικότης, 1957, τεύχ. 21, σσ. 22-50.

Σ. Ν. Σταυρόπουλος: Πηγές ενεργείας και ελληνικές δυνατότητες. Αθήναι, Επετηρίς Ανωτ. Σχολής Βιομηχανικών Σπουδών, 1949, σσ. 307-8.

Δ. Σ. Στεφανίδης: Η εισροή ξένων κεφαλαίων και αι οικονομικά και πολιτικά της συνέπειαι. Θεσσαλονίκη, 1930.

Κ. Δ. Σφυρής: Υπό ποίας προϋποθέσεις η Ελλάς είναι βιώσιμος; Περ. Αρχεῖον Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, 1931, σσ. 289-357.

Μ. Α. Τζατζάνης: Αι κοινωνικά ασφαλίσεις αλλαγού και εν Ελλάδι, Αθήναι, 1937, Στοιχεία ορθολογιστικής αναδιοργανώσεως της ελληνικής κοινωνικής ασφαλίσεως. Χανιά, 1947.

Ι. Ε. Τουρνάκης: Μετανάστευσις. Εμπορική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 3. Αθήναι, Α. και Ε. Παπαδημητρίου, 1939, σ. 54.

Γ. Α. Τρίμης: Μισθός. Εμπορική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 3. Αθήναι, Α. και Ε. Παπαδημητρίου, 1939, σ. 81. Η πενιχρότης του ελληνικού εργατικού εισοδήματος. Αθήναι, 1949, σσ. 17 και 94-135.

Σ. Τσακάκης: Αλιεία και αλιευτική πίστις. Περ. Νέα Πολιτική, 1937, σσ. 369-70.

Δ. Τσοούγκος: Σιδηρόδρομοι. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 9, Αθήναι, 1961, σσ. 496.

Ε. Ι. Τσουδερός: Υπόμνημα προς την οικονομικήν επιτροπήν της Κοινωνίας των Εθνών. Περ. Μηνιαία Οικονομική και Κοινωνική Επιθεώρησις της Ελλάδος, 1924, σ. 561. Δηλώσεις επί της οικονομικής καταστάσεως της Χώρας, ε.α. σ. 197.

Α. Π. Τυπάλδος - Ξυδιάς: Μελισσοκομία. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 4. Αθήναι, Πυρσός, 1934, σ. 115.

Υπουργείον Ανοικοδομήσεως: Η επιβίωσις του ελληνικού λαού, εισήγησις εις τον Οργανισμόν Ανασυγκροτήσεως, τα δεδομένα. Αθήναι, 1947, σσ. 113-477.

Υπουργείον Συντονισμού: Έκθεσις περί ανεργίας και μέτρων πληρεστέρας εργατικής απασχολήσεως εν Ελλάδι, υποβληθείσα εις τον Οργανισμόν Ηνωμένων Εθνών. Αθήναι, 1950, σσ. 20-59. Εθνικοί λογαριασμοί 1946-1954. Αθήναι, 1955, σσ. 21-30.

- Α. Φαρδής : Καπνός. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 6. Αθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1959, σσ. 198 – 9.
- Γ. Φιλιππόπουλος : Η σημερινή θέση και το μέλλον της εθνικής ελαιοπα-
ραγωγής. Αθήναι, 1938, σσ. 7 – 20.
- Α. Α. Φωτήλας : Κοινωνική πολιτική. Αθήναι, Πυρσός, 1937, σσ. 385 και 522.
- Δ. Ι. Χαλκιάς : Οικονομική ανάπτυξις της Ελλάδος και ισοζύγια πληρωμών. Αθήναι,
Τράπεζα της Ελλάδος, 1963, σσ. 59 – 73.
- Γ. Π. Χαριτάκης : Η ελληνική βιομηχανία. Αθήναι, Εστία, 1927, σσ. 48 – 242. Οι-
κονομική εποπτεία της Ελλάδος, ετών 1934, 1935 και 1939. Αθήναι, Εθνική Τράπεζα της Ελλά-
δος, 1935, 1936 και 1940. Φυσικόν περιβάλλον και οικονομία. Αθήναι, Παπαζήσης, 19343, σσ.
77-228.
- Σ. Μ. Χατζόγλου : Ο παρασιτισμός εν τη ελληνική οικονομία. Αθήναι, 1951, σσ. 4 – 5.
- Δ.Ε. Χέλμης : Έκθεσις επί των κρατικών δαπανών. Περ. Επιθεώρησις Οικονομικών
και Πολιτικών Επιστημών, 1952, σσ. 353-4.
- Α. Θ. Χουμανίδης : Οικονομική ιστορία και εξελίξεις των οικονομικών θεωριών, τόμ-
 τρίτος Ι. Αθήναι, 1983, σσ. 20 – 70.
- Δ. Κ. Ψαρρός : Εισαγωγή εις την ιστορίαν της ελληνικής οικονομικής πολιτικής, περίο-
δος 1923 – 1939. Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαιδεία, τόμ. 4. Αθήναι Ι.Ν. Σιδέρης, 1958,
σσ. 118-58. Ιστορία ελληνικής εργατικής πολιτικής, έ.υ. σσ. 234 – 40.
- Center of Planning and Economic Research : Draft of the five year economic development
plan for Greece, 1966 – 70. Athens, Dec. 1965, p. 190.
- A. Z. C o m i n o s : Greek economic topics ; thoughts, viewpoints, and proposals. A-
thens, 1973, pp. 36.
- Economic Co – operation Administration Mission to Greece :
Status of national debt of Greece in gold and foreing currencies, as March 31, 1950.
- International Labour Office : Labour problems in Greece. Geneva, 1937,
pp. 7 and 10.
- W. E. Moore : Economic demography of eastern Europe. Geneva, League of Nations,
1935, pp. 63 – 4.
- Organization for European Economic Co – operation : Statistics
of national product and expenditure in 1938 and 1947 to 1952. Paris, 1954, p. 56.
- Société des Nations : Etudes sur la situation économique de l' Europe, en 1938.
Génève, 1949, p. 44.
- S. G. Triantis : Common market and economic development. Athens, Center of Plan-
ning and Economic Research, 1965, p. 119.
- United Nations : National income, and its distribution in underdeveloped countries.
New York, Statistical Papers, Series E, 1951, pp. 5-6. Instability in export markets, in underdeve-

loped countries. New York, 1962, p. 1. Statistical Yearbook of 1956. New York, 1957, pp. 304—607

United States of America: Statistical abstract, 1948. Washington, D.S., Government Printing Office, 1949, p. 107.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

- Ψυχοτεχνική και Οικονομία. Ἀθήναι, Παπαζήσης, 1942.
- Ἡ Ὄργάνωσις τῶν δημοσίων διοικητικῶν Ὑπηρεσιῶν, γενικῶς καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἀθήναι, Ἑλληνικὴ Ἐταιρία Ἐπιστημονικῆς Ὄργανώσεως Ἐργασίας, 1935.
- Ἡ τύχη τῆς κεφαλαιοκρατίας κατὰ τοὺς Marx καὶ Schumpeter. Ἀθήναι, Παπαζήσης, 1953.
- Εἰσαγωγή εἰς τὴν Οἰκονομικὴν τῶν J. R. Hicks καὶ A. G. Hart. Ἀθήναι, Παπαζήσης, διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐταιρίαν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, 1955.
- Φορολογικὰ κίνητρα δι' οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν. Ἀθήναι, Ἑλληνικὴ Ἐταιρία Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, 1960.
- Ἐφαρμογαὶ τοῦ συστήματος εἰσροῶν - ἔκροῶν εἰς διαφόρους Χώρας. Πειραιεύς, Γραφεῖον Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς, 1960.
- Εἰσαγωγή εἰς τὴν μακρο - οἰκονομικὴν τῆς καταναλώσεως. Πειραιεύς, Γραφεῖον Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς, 1962.
- Εἰσαγωγή εἰς τὴν μεθοδολογίαν τῆς οἰκονομικῆς ἐρεῦνης. Πειραιεύς, Γραφεῖον Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς, 1963.
- Ὄργανωτικὴ τῶν ἐπιχειρήσεων. διοικητικὴ καὶ ἐπιτελική. Πειραιεύς, Καραμπερόπουλος, 1976.
- Μικροοικονομικὴ ὀργανωτικὴ παραγωγῆς καὶ διανομῆς ἀγαθῶν. Πειραιεύς, Καραμπερόπουλος, 1976.
- Αἷτια ἀποδιοργανώσεως καὶ ἀνάγκη ἀναδιοργανώσεως ἑλληνικῆς δημοσίας διοικήσεως. Ἀθήναι, ἀνάτυπον ἐκ περιοδικοῦ «Λογιστής», 1982.